

God
domarsed
2023

God domarsed 2023

Layout och omslag: Domstolsverket
Tryck: Taberg Media Group AB, Jönköping 2023

Dnr DOV 2023/474

Förord

År 2011 publicerades tre dokument med rubriken God domarsed och under rubrikerna Grundsatser och frågor, Om etik och ansvarstagande respektive Om tjänsteansvar och tillsyn. Det viktigaste syftet med de tre dokumenten var att de skulle bidra till en levande och kontinuerlig diskussion om domaretiska frågor bland Sveriges domare. Det syftet gäller också som det viktigaste för detta 2023 års dokument.

Vi hoppas att den skrift du håller i din hand, God domarsed version 2023, tillsammans med dokumenten från 2011 ska inspirera och locka dig att själv reflektera över och tillsammans med dina domarekollegor diskutera de många olika frågor som ryms inom begreppet god domarsed.

Det är ett stort ansvar att vara domare och hur den enskilde domaren utför sitt uppdrag påverkar förtroendet för domstolen och har betydelse för hur domstolen som institution lyckas upprätthålla rättsstatens principer.

Du kan förhoppningsvis hitta svar på några av dina frågor i det skrivna materialet. Och strukturen i dokumenten kan kanske hjälpa dig att strukturera dina tankar. Men det finns många frågor som inte har ett självklart svar och nya frågor dyker ständigt upp i den dagliga verksamheten och när verkligheten omkring oss förändras. Det är varje domares ansvar att hålla frågorna om domaretik levande genom att själv reflektera och genom att samtala och diskutera med andra.

Vi hoppas att dokumenten om god domarsed kan utgöra ett arbetsmaterial som bidrar till ett sådant levande samtal i Sveriges domstolar.

Stockholm och Göteborg i februari 2023

Johan Hirschfeldt

Anna Skarhed

Innehåll

1	Bakgrund och läsanvisning.....	7
1.1	Bakgrunden till dokumenten om god domarsed	7
1.2	Läsanvisning	10
2	God domarsed – ramverket.....	12
2.1	Vad avses med god domarsed?	12
2.2	Internationella dokument.....	13
2.3	Nationella bestämmelser och dokument	21
2.4	Tillsyn och ansvar, domstolspraxis m.m.	26
2.5	Den fortsatta framställningen.....	29
3	God domarsed – oberoende	31
3.1	Vad betyder oberoende?	31
3.2	Yttre oberoende	32
3.3	Inre oberoende	40
3.4	Diskussionsfrågor	47
4	God domarsed – opartiskhet och likabehandling	49
4.1	Vad betyder opartiskhet och likabehandling?.....	49
4.2	Jäv	51
4.3	Bisysslor	67
4.4	Uppdrag som ombud.....	70
4.5	Opartiskhet vid handläggningen av mål och ärenden	71
4.6	Opartiskhet i skäl till domar och beslut	81
4.7	Politiskt engagemang	84
4.8	Diskussionsfrågor	85
5	God domarsed – korrekt uppträdande och bemötande	87
5.1	Vad betyder korrekt uppträdande och bemötande?	87
5.2	Bemötande av parter, övriga aktörer och allmänheten.....	88

5.3 Internt bemötande	92
5.4 Fritid, umgänge och uppträdande i det offentliga.....	93
5.5 Brott utanför anställningen, m.m.	94
5.6 Användning av tjänstetitel.....	95
5.7 Vård av privatekonomi	96
5.8 Diskussionsfrågor	97
6 God domarsed – kompetens och effektivitet	99
6.1 Vad betyder kompetens och effektivitet?.....	99
6.2 Korrekt rättstillämpning	99
6.3 Kunskap om gällande rätt, m.m.	100
6.4 Redogörelse för nämndemän om innehållet i gällande rätt	102
6.5 Utformning av domar och beslut	103
6.6 Effektivitet och prioritering	107
6.7 Diskussionsfrågor	112
7 God domarsed – yttrandefrihet och media	114
7.1 Inledning	114
7.2 Domare och yttrandefrihet.....	115
7.3 Domare och massmedia.....	119
7.4 Domare och sociala medier.....	120
7.5 Diskussionsfrågor.....	123
8 Litteraturtips.....	125
Förkortningar	127
Slutnoter.....	129

I Bakgrund och läsanvisning

I.1 Bakgrunden till dokumenten om god domarsed

Vad som är en god domare har diskuterats lika länge som det funnits domstolar. Berättelsen om Salomos dom i Första kungaboken i Gamla testamentet ger bilden av en domare som skipar rättvisa genom sin klokskap och visdom, utan några paragrafer till hjälp. I äldre Västgötalagen, vars äldsta avskrift dateras från cirka 1280, liksom i Olaus Petri domarregler som anses ha tillkommit i mitten av 1500-talet, finns också beskrivet vad som ska känneteckna en god domare. Den gode domaren personifierar rättvisan.

När vi i dag talar om rättsstaten och om vikten av att värna den för att skydda demokratin tänker vi ofta mer på domstolen som institution än på den enskilde domaren. Det pågår sedan en tid en utveckling i världen som innebär att antalet auktoritära regimer där domstolarnas oberoende hotas har ökat. Det har skapat en insikt om att demokratin är mer sårbar än vi trodde samt en ökad medvetenhet om vikten av att värna den demokratiska rättsstaten. Och en grundpelare i en demokratisk rättsstat är oberoende domstolar som ska garantera upprätthållandet av rättsstatens principer: ett demokratiskt styrelseskick, respekt för människans värdighet och frihet, respekt för människors lika värde och respekt för mänskliga rättigheter.

Men det är domare som dömer. Hur den enskilde domaren utför sitt uppdrag kommer därför att vara avgörande för hur domstolen som institution lyckas upprätthålla rättsstatens principer men också påverka bilden av domstolen och därmed av rättsstaten. Det finns undersökningar som visar att avgörande för förtroendet för och tilliten till domstolarna, precis som

på Salomos tid, är att den som deltar vid en rättegång uppfattar domaren som klok och känner förtroende för honom eller henne. Mot den här bakgrunden blir frågor om domaretik mycket viktiga. Det handlar om hur varje domare hanterar alla de olika små och stora etiska dilemman som tillsammans utgör vad som kan betecknas som god domarsed.

År 1995 presenterade Sveriges Domareförbunds styrelse ett förslag till etiska riktlinjer för domare. Förslaget skickades ut på remiss men sedan det utsatts för kritik beslutade förbundet att avbryta arbetet. I USA fanns då redan sedan början av 1900-talet dokument om domaretik. År 1998 publicerade det kanadensiska domarrådet etiska principer för domare och samma år antogs inom Europarådets ram en europeisk stadga om regler för domarnas rättsställning. Under de första åren efter millennieskiftet infördes också etiska riktlinjer för domare i många andra länder och 2003 antogs det nu ledande internationella dokumentet om domaretik, de s.k. Bangaloreprinciperna, av FN:s kommission för de mänskliga rättigheterna. I Sverige tillsatte regeringen 2007 en utredning, Förtroendeutredningen, med uppdrag att kartlägga hur kommunikationen mellan domstolarna och medborgarna fungerade. Mot bakgrund av kartläggningen skulle utredaren överväga hur domstolarnas kommunikation med medborgarna kunde utvecklas vidare med fokus på begrepp som kvalitet, kommunikation och bemötande. Sedan Förtroendeutredningen avlämnat sitt betänkande *Ökat förtroende för domstolarna – strategier och förslag* (SOU 2008:106) gav regeringen i december 2009 Domstolsverket i uppdrag att ”skapa förutsättningar för en diskussion inom domarkåren om etiska regler för domare”.

Detta var bakgrunden när f.d. hovrättspresidenten Johan Hirschfeldt våren 2010 gavs uppdraget att självständigt skapa förutsättningar för en diskussion om etiska regler för domare. Sveriges Domareförbund och Jusek (numera Akavia) hade då redan inlett en diskussion i frågan om etiska riktlinjer för domare och en arbetsgrupp hade skapats med uppgift att ta

fram ett diskussionsunderlag och verka för en livaktig debatt i frågan inom domarkåren. Johan Hirschfeldt, som biträdades av numera rådmannen Camilla Gensmann, utförde sitt arbete i nära samarbete med arbetsgruppen och under 2011 publicerades de tre dokumenten *God domarsed – Grundsatser och frågor*, *God domarsed – Om etik och ansvarstagande* samt *God domarsed – Om tjänsteansvar och tillsyn* (i det följande *Grundsatser och frågor*, *Om etik och ansvarstagande* och *Om tjänsteansvar och tillsyn*).

Tio år senare, i december 2020, beslutade Domstolsverket, Domstolsakademien, att det fanns behov av en översyn av dokumenten och uppdrog åt f.d. justitiekanslern Anna Skarhed att utföra denna. Förutsättningarna skulle vara desamma som för Johan Hirschfeldt, dvs. uppdraget gavs som ett personligt mandat där utredaren skulle stå som ansvarig för resultatet. Arbetet skulle, på samma sätt som tio år tidigare, ske i nära samarbete med representanter för Sveriges Domareförbund och Akavia (tidigare Jusek).

Det främsta skälet för översynen var den snabba tekniska och mediala utveckling som skett på tio år, främst i fråga om sociala medier, vilken påverkat domarrollen och väckt nya frågor om god domarsed. Efter att ha satt samman och samtalat med en referensgrupp¹ samt skickat ut en enkel enkät till bl.a. hovrätternas och kammarrätternas yngreföreningar kunde utredaren konstatera att det inom domarkåren fanns en önskan att också göra dokumenten lättare tillgängliga för dagligt bruk.

Översynen har genomförts med den inriktningen. Anna Skarhed har utformat denna 2023 års version tillsammans med numera hovrättsassessorn Emmy Sedin och rådmannen, numera enhetschefen vid Domstolsverket, Sara Fredriksson. Det som nu presenteras är en uppföljning av 2011 års dokument. Innehållet är delvis detsamma, ofta något förkortat, men med de tillägg och ändringar som föranleds av bl.a. nytillkommen praxis. I det nya dokumentet finns också ett särskilt avsnitt som behandlar yttrandefrihet och sociala medier.

Johan Hirschfeldt betonade när han avslutade sitt arbete 2011 att dokumenten skulle vara ett stöd men att det viktigaste syftet var att få till stånd en levande och kontinuerlig diskussion om domaretiska frågor bland Sveriges domare. Det syftet gäller också som det viktigaste för detta 2023 års dokument.

1.2 Läsanvisning

Dokumentet är avsett att kunna hjälpa den domare som står inför en viss konkret domaretisk fråga men ska även fungera som ett underlag för att inspirera till samtal om god domarsed.

Det kan vara en bra ingång att med start i innehållsförteckningen bläddra igenom hela dokumentet från början till slut för att få en uppfattning om hur det är uppbyggt. I detta inledande avsnitt har ovan beskrivits bakgrunden till 2023 års och 2011 års dokument. Avsnitt 2 presenterar rättskällor och andra dokument, såväl internationella som inhemska, vilka tillsammans ger en bild av vad som i dag utgör god domarsed och sätter upp en ram för den fortsatta framställningen. Därefter följer de mer handfasta avsnitten 3–7, där de fyra första är direkt kopplade till några av de s.k. Bangaloreprinciperna medan det sista tar upp frågor som gäller yttrandefrihet och medier. I samtliga avsnitt förekommer frågor i den löpande texten, men vart och ett av avsnitten 3–7 avslutas också med några exempel på tänkbara diskussionsfrågor.

De tidigare dokumenten från 2011 är i stora delar alltså relevanta. Dessa är tänkta att användas tillsammans med 2023 års dokument för fördjupning i olika delar, och i den fortsatta framställningen finns återkommande hänvisningar till de äldre publikationerna. 2011 års dokument innehåller också ett stort antal ytterligare frågor att använda för egen reflektion eller i diskussioner med kollegor.

Se dokumenten som ett arbetsmaterial. Vad som utgör god domarsed är inte skrivet i sten och många frågor har inget självklart svar. Nya frågor kommer också hela tiden att väckas i den dagliga verksamheten på domstolarna och det är viktigt att även dessa uppmärksammas och inspirerar till eftertanke och samtal. Om domstolarna ska kunna fullgöra sitt uppdrag som en grundpelare i vår demokratiska rättsstat krävs det en levande och kontinuerlig diskussion om domaretiska frågor.

2 God domarsed – ramverket

2.1 Vad avses med god domarsed?

Uttrycket god domarsed infördes av Johan Hirschfeldt i de tre dokument (*Grundsatser och frågor, Om etik och ansvarstagande och Om tjänsteansvar och tillsyn*) som han färdigställde för nu drygt tio år sedan. Han använde där god domarsed som ett samlingsbegrepp för det som enkelt uttryckt bör känneteckna varje domares agerande. Begreppet god domarsed har i den här framställningen samma breda innebörd och inrymmer således frågor av olika karaktär. Det berör till att börja med etiska frågor som ligger nära den dagliga verksamheten, såsom frågor om domarens uppträdande och hanteringen av de mål som domaren handlägger och avgör. Begreppet är dock vidare än så och innefattar exempelvis även frågor med koppling till domarens konstitutionella ställning och vikten av ett oberoende rättsväsende. Detta sätt att se på begreppet god domarsed ansluter till flera av de internationella dokument som behandlar ämnet.

Att det i Sverige, till skillnad mot i många andra länder, saknas ett samlat dokument med etiska riktlinjer för domare innebär inte att det saknas regler och vägledning i frågor om god domarsed. Vissa domaretiska frågor är reglerade i lag och andra författningar. Vidare kan rättspraxis samt uttalanden från bl.a. JO, JK och SAN ge vägledning i frågor om vad som utgör god domarsed. Därtill har det på olika nivåer antagits värdegrunder och strategier som berör frågorna. Det finns också olika internationella dokument, såsom konventioner och rekommendationer, vilka innehåller bestämmelser som svenska domare ska eller bör beakta.

I detta avsnitt ges en ram för den fortsatta framställningen genom en kort presentation av det rättsliga ramverk som fyller begreppet god domarsed

med innehåll. Inledningsvis presenteras vissa centrala bestämmelser och dokument, på nationell och internationell nivå, som rör frågor om domareetik. Vidare beskrivs den tillsyn och de olika former av ansvar som domare är underkastade. Presentationen är högst översiktlig. Den avser att ge en grund för den fortsatta framställningen och att ge läsaren tips om var vidare information och vägledning kan sökas. För en mer djupgående redogörelse hänvisas i första hand till *Om etik och ansvarstagande* samt till de behandlade organens hemsidor.

2.2 Internationella dokument

2.2.1 Mänskliga rättigheter

Många deklarationer och konventioner avseende mänskliga rättigheter, vilka således inte primärt tar sikte på domareetik, innehåller stadganden som rör frågor med koppling till god domarsed. Som exempel på grundläggande rättigheter som har bäring på domarens arbete kan nämnas principen om likhet inför lagen och principen att den enskilde vid prövning av sina civila rättigheter eller skyldigheter eller vid anklagelse för brott ska ha rätt till en rättvis rättegång av en oberoende och opartisk domstol. På ett globalt plan kommer dessa principer till uttryck i bl.a. *FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna* (artikel 7 respektive 10) och *FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter* (artikel 2 respektive 14). På europeisk nivå finns motsvarande bestämmelser i *Europakonventionen* (artikel 14 respektive 6), vilken gäller som svensk lag, och i *EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna* (artikel 20 respektive 47), som är bindande för svenska myndigheter vid tillämpning av EU-rätt. EU-domstolen och Europadomstolen har avsevärd makt som uttolkare av EU-rätten respektive Europakonventionen. Med beaktande av unionsrättens och Europakonventionens ställning i svensk rätt är praxis från dessa domstolar av stor betydelse för frågor om god domarsed även i en nationell kontext.

2.2.2 God domarsed

2.2.2.1 Inledning

På såväl global som europeisk nivå har det också bedrivits arbete som mer specifikt tar sikte på frågor om domaretik och domarens roll. Arbetet har mynnat ut i flera dokument, varav ett urval kort presenteras i det här avsnittet.

Dokumentet har arbetats fram i olika sammanhang och har olika adressater. En del vänder sig till stater, medan andra riktar sig till enskilda domare. Gemensamt är att det saknas sanktionssystem knutna till dokumenten. Även om dessa soft law-dokument inte är strikt bindande ger de uttryck för principer som har en bred internationell förankring. På senare tid har flera av dokumenten också behandlats i praxis från Europadomstolen, som inte bara hänvisat till dem utan även åberopat delar av dem som normgivande (se t.ex. Europadomstolens avgöranden i målen **Ástráðsson mot Island, no. 26374/18, den 1 december 2020** och **Żurek mot Polen, no. 39650/18, den 16 juni 2022**). På så sätt synes ställningen för dessa soft law-dokument stegvis ha stärkts, i vart fall i de delar som har åberopats av Europadomstolen.

2.2.2.2 Dokument på global nivå

FN

Det ledande globala dokumentet om god domarsed är de inom FN antagna *Bangaloreprinciperna*.² Den fortsatta framställningen i avsnitt 3–6 kommer att bygga på en indelning av frågeställningar utifrån fyra grundvärden som i stora drag ansluter till Bangaloreprinciperna. Mot den bakgrunden kommer Bangaloreprinciperna att behandlas närmare i ett eget avsnitt (2.2.3) nedan.

Ett annat globalt dokument som har stöd av FN-systemet är *Grundprinciperna för domstolsväsendets oberoende* från 1985.³ Dokumentet har utformats

för att bistå FN:s medlemsstater i uppgiften att säkerställa och främja domstolsväsendets oberoende. Grundprinciperna innehåller stadganden om bl.a. domstolarnas oberoende, yttrande- och föreningsfrihet för rättsväsendets personal samt disciplinära åtgärder och entledigande av domare.

Även FN:s organ för narkotikakontroll och förebyggande av brott, United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), har bedrivit arbete med frågor om god domarsed. 2011 presenterade UNODC en omfattande *Resource guide* som huvudsakligen behandlar frågor om hur domstolsväsendets integritet kan stärkas.⁴ Guiden, som bygger på en mängd såväl nationella som internationella avgöranden och dokument, inrymmer bl.a. rekommendationer och redogörelser för nationella framgångsrika reformer i syfte att stärka rättssäkerheten. UNODC:s guide riktar sig till alla som på olika sätt arbetar med att reformera och stärka rättsväsendet, även domare, och syftar till att tillhandahålla information och utgöra ett diskussionsunderlag i dessa frågor.

Vidare etablerade UNODC 2018 plattformen Global Judicial Integrity Network, som bl.a. ger vägledning i frågor om rättsväsendets oberoende och förebyggande av korruption inom rättsväsendet. Nätverket har också publicerat ett flertal guider, promemorior och rapporter. I det här sammanhanget kan särskilt nämnas en guide kring utvecklandet av etiska riktlinjer inom rättsväsendet och en promemoria med riktlinjer för domares användning av sociala medier.⁵ Det senare dokumentet behandlas närmare i avsnitt 7. Nätverket har även tittat på hur exempelvis frågor om domares fysiska och psykiska välmående samt genusrelaterade frågor kan ha betydelse för rättsväsendets integritet.⁶

Internationella domarunionen

En organisation som på global nivå har behandlat frågor om god domarsed är Internationella domarunionen. Internationella domarunionens medlemmar utgörs av nationella domareförbund, bl.a. Sveriges

Domareförbundet, och har som huvudsakligt syfte att säkerställa domstolsväsendets oberoende. Unionens arbete har bl.a. mynnat ut i *Den allmänna domarstadgan*, som antogs 1999 och uppdaterades 2017.⁷ Stadgans artiklar, varav en del riktar sig direkt till domarna medan andra vänder sig till staterna, behandlar frågor om bl.a. domarnas oberoende, opartiskhet, effektivitet och tjänsteansvar.

2.2.2.3 Dokument på europeisk nivå

Europarådet

På europeisk nivå har flera dokument avseende domarens roll tagits fram inom ramen för Europarådets arbete. Ett första exempel är *Europeiska stadgan om regler för domarnas rättsställning* från 1998.⁸ Stadgan, som bl.a. syftar till att säkerställa domares oberoende och opartiskhet, behandlar frågor såsom domares anställningstrygghet, ersättning och ansvar.

Ett annat utflöde av Europarådets arbete är ministerkommitténs *Rekommandation CM/Rec (2010)12 om domares oberoende, effektivitet och ansvar*.⁹ Dokumentet behandlar dels frågor med anknytning till domarens ställning, såsom utnämning och lönesättning, dels frågor som mer konkret tar sikte på den dömande verksamheten och domarens plikter, såsom krav på opartiskt uppträdande och handläggning av mål inom skälig tid.

I syfte att stärka domarnas roll i Europa har Europarådets ministerkommitté vidare bildat the Consultative Council of European Judges (CCJE). CCJE är en rådgivande domarkommitté som består av en eller två domare från varje medlemsstat.¹⁰ En av rådets huvuduppgifter är att utarbeta utlåtanden. Här kan särskilt nämnas rådets *Opinion no. 3* från 2002, som innehåller principer och regler rörande domares yrkesmässiga uppförande.¹¹ 2010 arbetade CCJE också fram ett samlat dokument, *Magna Carta of Judges*, som sammanfattade de huvudsakliga slutsatserna i rådets tidigare

utlåtanden.¹² Rådets senaste rapport, *Opinion no. 25*, beslutades i december 2022 och behandlar domares yttrandefrihet, förhållningssätt till massmedia samt användning av sociala medier.¹³ Denna rapport beskrivs närmare i avsnitt 7.

Inom Europadomstolen utarbetade en arbetsgrupp bestående av tre av domstolens domare ”principles on judicial ethics” som antogs i plenum 2008. Efter en översyn beslutade domstolen en uppdaterad version i juni 2021. Dokumentet finns tillgängligt på domstolens hemsida.¹⁴

I sammanhanget ska även Europeiska kommissionen för demokrati genom lag, mer känd som Venedigkommissionen, nämnas. Venedigkommissionen, som är en del av Europarådet, grundar sig på ett s.k. partsavtal för intresserade stater och i dag är såväl Europarådets medlemmar som en del icke-europeiska stater anslutna till kommissionen. Kommissionen består av oberoende experter på det konstitutionella området och är ett rådgivande organ som bl.a. granskar pågående lagstiftningsprojekt i medlemsstaterna och avger andra rättsliga rapporter.¹⁵ Många av de dokument som Venedigkommissionen har tagit fram behandlar domarens och domstolarnas roll. Här kan särskilt nämnas kommissionens rapporter *Independence of the Judicial System – Part I (Judges)* från 2010, *Freedom of expression of Judges* från 2015 och *Compilation of Venice Commission Opinions and Reports concerning Courts and Judges* från 2019. Dokumenten från kommissionen är sökbara på Internet.¹⁶

EU

Också inom EU pågår arbete som knyter an till frågor om domareetik, bl.a. inom ramen för the European Network of Councils for the Judiciary (ENCJ). Medlemmar i nätverket är nationella centrala domstolsorganisationer inom EU som är ansvariga för stöd till domstolarna i deras oberoende rättskipning. Medlemsorganisationerna ska vara oberoende i förhållande till den verkställande och lagstiftande makten. Det svenska

domstolsverket, som inte anses uppfylla kravet på oberoende, har observatörsstatus i ENCJ. Nätverket arbetar främst med att sprida kunskap genom att utföra undersökningar och ta fram rapporter. Här kan särskilt nämnas *Judicial Ethics Report 2009–2010*, som bl.a. behandlar värden och dygder som bidrar till förtroendet för rättsväsendet.

2.2.3 Bangaloreprinciperna

Bangaloreprinciperna anses vara det ledande internationella dokumentet om domareetik. Bangaloreprinciperna arbetades fram i FN:s regi, varvid domare från både common law-länder och civil law-länder var delaktiga. FN:s kommission för de mänskliga rättigheterna antog Bangaloreprinciperna 2003 och ett par år därefter, 2006, erkändes principerna av FN:s ekonomiska och sociala råd. Syftet med principerna är bl.a. att ge vägledning åt domare och de är därvid avsedda att komplettera de andra normer som domare har att följa.

Bangaloreprinciperna är uppbyggda kring sex grundläggande värden: oberoende, opartiskhet, integritet, värdighet, likabehandling samt kompetens och omsorgsfullhet. Varje värde uttrycks med en princip, som sedan konkretiseras i ett antal tillämpningspunkter. Ytterligare vägledning finns i den omfattande kommentar till Bangaloreprinciperna som arbetades fram 2007.

Nedan följer de sex principerna i svensk översättning med kortfattade redogörelser för tillämpningspunkterna.¹⁷

Oberoende

Ett oberoende rättsväsende utgör en förutsättning för upprätthållandet av rättsordningen (rule of law) och utgör en grundläggande garanti för rättvisa rättegångar. Varje domare måste därför

upprätthålla och själv utgöra ett exempel på rättsväsendets oberoende, ur såväl enskild som allmän synvinkel.

I tillämpningspunkterna stadgas bl.a. att en domare ska utöva sin dömande verksamhet oberoende, grundad på sin bedömning av omständigheterna i saken och i enlighet med en samvetsgrann tolkning av lagen, fri från ovidkommande påverkan, påtryckningar, hot eller annan inblandning från omgivningen. Vidare anges att en domare ska vara oberoende i förhållande till övriga samhällsorgan, till parterna i ett mål och till sina kollegor. En domare ska också vara, och för en förnuftig betraktare framstå som, fri från olämpliga kontakter med den lagstiftande och verkställande makten.

Opartiskhet

Opartiskhet är en nödvändig förutsättning för att den dömande verksamheten rätt ska kunna utföras. Det gäller inte bara med avseende på avgörandena som sådana, utan även på beslutsprocessen som sådan.

I tillämpningspunkterna stadgas bl.a. att en domare ska fullgöra sina uppgifter utan att favorisera någon och utan förutfattade meningar eller fördomar. Vidare stadgas att en domare inte får medverka i ett rättsligt förfarande där han eller hon inte helt opartiskt kan ta ställning i saken eller där det för en förnuftig betraktare kan framstå som om domaren inte opartiskt kan bestämma i saken. En domare ska så långt möjligt också uppträda så att de tillfällen som kan leda till jäv minimeras.

Integritet

Integritet är nödvändig vid fullgörandet av dömande uppgifter.

I tillämpningspunkterna stadgas att en domare ska säkerställa att hans eller hennes uppförande inte kan göras till föremål för kritik av en förnuftig iakttagare. Vidare anförs att en domare måste uppföra sig så att allmänhetens tillit till rättsväsendets integritet bekräftas.

Värdighet

Att uppträda korrekt och respektabelt och också så att det framgår att så är fallet, är en nödvändighet i alla domarens göranden och låtanden.

I tillämpningspunkterna stadgas bl.a. att en domare i all sin verksamhet ska undvika att agera på ett sätt som är, eller framstår som, otillbörligt. En domare måste vidare acceptera en sådan personlig återhållsamhet som för andra kan anses utgöra en belastning. Vid utövande av exempelvis sin yttrande- och föreningsfrihet måste en domare uppföra sig på ett sätt som är förenligt med den respekt och värdighet som krävs för att upprätthålla opartiskhet och oberoende hos rättsväsendet. Vidare anförs att en domare inte får använda domaryrkets prestige för att tillgodose privata intressen.

Likabehandling

Att säkerställa likabehandling av alla inför rätta är nödvändigt för en korrekt utövning av dömande uppgifter.

I tillämpningspunkterna stadgas bl.a. att en domare ska vara medveten om och förstå mångfalden i samhället. En domare får vid fullgörandet av sina dömande uppgifter varken genom ord eller uppförande ge uttryck för att ha en förutfattad mening eller avoghet gentemot någon person eller grupp på ovidkommande grunder. Vidare stadgas att en domare ska fullgöra sina dömande uppgifter med skäligt hänsynstagande till alla berörda utan att göra åtskillnad mellan dem av skäl som är ovidkommande. En domare ska även kräva att partsombud avhåller sig från att ge uttryck för en

företfattad mening baserad på ovidkommande grunder och som saknar relevans för målet.

Kompetens och omsorgsfullhet

Kompetens och omsorgsfullhet är förutsättningar för ett riktigt fullgörande av dömande uppgifter.

I tillämpningspunkterna stadgas bl.a. att en domares dömande uppgifter har företräde framför alla andra aktiviteter. Vidare anføres att en domare ska vidta erforderliga åtgärder för att bibehålla och utveckla de kunskaper och den förmåga som krävs för ett korrekt fullgörande av hans eller hennes rättsliga uppgifter. En domare ska fullgöra sina rättsliga uppgifter effektivt, rättvist och med godtagbar skyndsamhet. En domare ska också se till att upprätthålla ordning och värdighet i all handläggning samt vara tålmodig, korrekt och artig i förhållande till de personer som domaren har att göra med i sin tjänst.

2.3 Nationella bestämmelser och dokument

2.3.1 Författningsbestämmelser m.m.

I svensk rätt återfinns bestämmelser som rör god domarsed inledningsvis i regeringsformen. Här uttrycks ett flertal principer som är grundläggande för en rättsstat och som även har bäring på domarens arbete. Ett exempel är legalitetsprincipen i 1 kap. 1 § tredje stycket regeringsformen, som stadgar att den offentliga makten utövas under lagarna. Ett annat exempel är 1 kap. 9 § regeringsformen som uttrycker principen om likhet inför lagen samt ställer upp krav på att bl.a. domstolarna i sin verksamhet ska iaktta saklighet och opartiskhet. Ytterligare en grundläggande bestämmelse med tydlig anknytning till frågor om god domarsed finns i 2 kap. 11 § andra stycket

regeringsformen, där det stadgas att en rättegång ska genomföras rättvist och inom skäligen tid samt att förhandling vid domstol ska vara offentlig.

Domstolarnas och domarnas oberoende är i en rättsstat en grundläggande fråga. I svensk rätt kommer domstolarnas konstitutionella särställning till uttryck bl.a. genom att vissa aspekter av deras verksamhet regleras i ett eget kapitel i regeringsformen. En central bestämmelse är 11 kap. 3 § regeringsformen som uttrycker principen om domstolarnas, och därmed också domarnas, självständighet i dömandet. I bestämmelsen stadgas att ingen myndighet, inte heller riksdagen, får bestämma hur en domstol ska döma eller i övrigt tillämpa en rättsregel i det enskilda fallet, samt att ingen annan myndighet heller får bestämma hur dömande uppgifter ska fördelas mellan enskilda domare. 11 kap. regeringsformen, som i det här avseendet kompletteras av stadganden i bl.a. lagen (1994:261) om fullmaktsanställning, innehåller även bestämmelser om utnämningen av domare och om domares rättsställning.¹⁸ Genom regleringen i främst 11 kap. 7 § regeringsformen ges ordinarie domare en långtgående anställningstrygghet. Bestämmelsen, som ger uttryck för principen om att en ordinarie domare i princip ska vara oavsättlig, syftar till att garantera domares oberoende och finns således inte primärt till för att skydda den enskilde domaren. Frågan om domstolarnas oberoende och skyddet för demokratin har nyligen behandlats av 2020 års grundlagskommitté som bl.a. lagt fram förslag när det gäller formerna för ändring av grundlag och behovet av att ytterligare stärka skyddet för domstolarnas och domarnas oberoende långsiktigt.¹⁹

Utöver stadganden i regeringsformen innehåller även tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen grundlagsbestämmelser som har betydelse för såväl den dömande verksamheten som domarens agerande i privatlivet. Ett exempel är varje medborgares rätt att offentligt uttrycka sina åsikter och lämna uppgifter i vilket ämne som helst.

Bestämmelser med anknytning till frågor om god domarsed finns även i rättegångsbalken och förvaltningsprocesslagen (1971:291). Exempel på domaretiska frågor som behandlas här är frågor om jäv, domarens ansvar i förhållande till nämndemän och förbudet för domare att inneha vissa uppdrag. En annan i sammanhanget central bestämmelse är domareden i 4 kap. 11 § första stycket rättegångsbalken. Domareden är med sitt ålderdomliga språk inte helt lättgenomtränglig och såväl dess lydelse som fortsatta bestånd har diskuterats. Den har emellertid både ett symboliskt och ett praktiskt värde och kan vara en utgångspunkt för att initiera en diskussion om innebörden av domarsysslan.

Olaus Petri domarregler, som sammanställdes i mitten av 1500-talet, har haft en plats i lagboken alltsedan 1734 års lag gavs ut och illustrerar att diskussionen om god domarsed är långt ifrån ny. Också dessa regler kan vara en utgångspunkt vid diskussion av domaretiska frågeställningar. Även om vissa av dem speglar en förgången tid är flera av Olaus Petri domarregler tidlösa och har bäring även på dagens förhållanden. I domarreglerna kommer t.ex. principerna om likhet inför lagen och *jura novit curia* till uttryck. Vidare stadgas att domaren ska döma efter lagen, försöka förlikade parter och inte ta emot mutor. Olaus Petri domarregler behandlas närmare i *Om etik och ansvarstagande*, avsnitt 6.

2.3.2 Värdegrunder, strategier och etiska riktlinjer

Hur domaretiska frågor ska bli en självklar del i domstolarnas arbete och i varje domares medvetande samt hur samtal kring dessa frågor ska föras har diskuterats återkommande genom åren. Det gäller också frågan om domaretiska principer bör sammanställas i skrift, på det sätt som skett i många andra länder, och i så fall hur riktlinjerna bör utformas. Hittills har Sveriges domare valt att inte utforma något gemensamt skriftligt dokument med domaretiska riktlinjer. Det sker dock ett kontinuerligt arbete

med etikfrågor, såväl på en övergripande nivå som i de enskilda domstolarna. Arbetet har resulterat i flera olika typer av dokument.

Ett relativt nytt sätt att uppmärksamma etikfrågor, som fått genomslag inom statsförvaltningen, är att utarbeta och anta s.k. värdegrunder. Flera domstolar i Sverige har tagit fram egna värdegrunder som riktar sig till domstolens personal. På en övergripande nivå kan också nämnas *Den gemensamma värdegrunden för de statsanställda*, som riktar sig till samtliga statsanställda. Skriften presenterades av Kompetensrådet för utveckling i staten 2009 och uppdaterades inom ramen för Värdegrundsdelegationens uppdrag 2013. Värdegrundsdelegationen var en delegation under Regeringskansliet som jobbade för att säkerställa en god statsförvaltning och sammanställa rättsliga grunder för alla statliga myndigheter. Den lämnade sin slutrapport 2016.²⁰ Promemorian är tänkt att utgöra ett stöd i arbetet med att utveckla en god förvaltningskultur präglad av demokrati, mänskliga rättigheter, rättssäkerhet, effektivitet och tillgänglighet. I skriften sammanfattas den gemensamma värdegrunden i de sex grundläggande rättsliga principerna demokrati, legalitet, objektivitet, fri åsiktsbildning, respekt samt effektivitet och service – principer som har stora likheter med de för domarna utformade Bangaloreprinciperna.

Vidare tas det i samverkan mellan domstolarna och Domstolsverket fram strategier, planer och andra dokument som handlar om hur domstolarna ska hantera olika frågor eller arbeta för att uppnå vissa mål. Dessa finns samlade på Sveriges Domstolars intranät.²¹ I det här sammanhanget ska särskilt tre strategier som berör domaretiska frågor nämnas: *Bemötandestrategi för Sveriges Domstolar*, *Strategi för utformning av domar och beslut i Sveriges Domstolar* samt *Mediastrategi för Sveriges Domstolar*.

Ett annat sätt att arbeta med etik, som mer konkret tar sikte på frågor som är relevanta för en viss yrkeskår, är att anta etiska riktlinjer. Skrivna etiska riktlinjer är inte något främmande inslag inom det svenska rättsväsendet.

Som ett ramverk för advokaternas yrkesetik finns Vägledande regler om god advokatsed. Den första versionen antogs av Advokatsamfundets styrelse redan 1971, och reglerna har därefter omarbetats vid några tillfällen. På senare tid har etiska riktlinjer även arbetats fram för anställda i åklagarväsendet (RÅR 2014:1, *Etiska riktlinjer för anställda i åklagarväsendet*). Riktlinjerna innehåller bestämmelser om bl.a. objektivitet och saklighet, korrekt agerande samt jäv.

Frågan om skrivna etiska riktlinjer för svenska domare har som redan nämnts varit föremål för återkommande diskussion. Flera av de internationella dokument om god domarsed som presenterats ovan behandlar frågan och ger uttryck för att sådana riktlinjer både kan utgöra ett värdefullt stöd för domarna själva och bidra till att öka allmänhetens förtroende för domstolsväsendet.²² Utomlands är etiska riktlinjer för domare också förhållandevis vanligt i dag. I *Om etik och ansvarstagande*, avsnitt 5.2, finns en redogörelse för hur frågan har hanterats i ett antal länder. Försök att utarbeta etiska riktlinjer för domare har gjorts även i Sverige. År 1995 presenterades ett förslag till etiska riktlinjer, som hade tagits fram av ett arbetsutskott inom Sveriges Domareförbunds styrelse. Sedan förslaget utsatts för kraftig kritik från remissinstanserna beslöt förbundet dock att avbryta arbetet med riktlinjerna. Det har anförts att de huvudsakliga skälen till det negativa mottagandet av förslaget var dels att detta lades fram utan att vara tillräckligt förberett, dels att förslaget inte var tillräckligt väl förankrat inom domarkåren.²³ Även om förslaget inte antogs bör dess sex paragrafer med tillhörande kommentarer, vilkas innehåll motsvaras av bestämmelser i flera av de dokument som presenterats ovan, kunna utgöra ett underlag för diskussioner om god domarsed. Förslaget behandlas närmare i *Om etik och ansvarstagande*, avsnitt 9.

2.4 Tillsyn och ansvar, domstolspraxis m.m.

2.4.1 Inledning

Vad som utgör god domarsed utmejslas också genom den tillsyn och de olika former av ansvar som domare är underkastade. Frågor om domaretik kan ytterst bli föremål för behandling inom ramen för tillsyns- och ansvarssystemet. Uttalanden från domstolar och tillsynsmyndigheter kan därmed också ge vägledning i dessa frågor.

2.4.2 Tillsyn av domstolarna

JO och JK utövar i egenskap av s.k. extraordinära tillsynsmyndigheter tillsyn över bl.a. domstolarna och domarna. JO är riksdagens företrädare medan JK utövar sin verksamhet på uppdrag av regeringen. JO ska särskilt se till att myndigheter och domstolar följer regeringsformens bestämmelser om opartiskhet och saklighet samt att den offentliga verksamheten inte gör intrång i medborgarnas grundläggande fri- och rättigheter. JK ska särskilt granska att de som utövar offentlig verksamhet efterlever lagar och andra författningar samt att de även i övrigt fullgör sina uppgifter. En viktig utgångspunkt är att JO:s och JK:s granskningar inte får inskränka domstolarnas och domarnas oberoende. Förhållandet mellan å ena sidan domstolarna och å andra sidan JO och JK behandlas närmare i avsnitt 3.2.3.1.

JO och JK behandlar regelbundet frågor som har anknytning till domaretiska principer. Uttalanden i tillsynsärenden från dessa myndigheter är inte rättsligt bindande och formellt sett måste domstolarna och de enskilda domarna därmed inte rätta sig efter besluten. I praktiken uppfattas besluten dock som vägledande, men värdet av dem bygger på att de uppfattas som välgrundade. I JK:s uppdrag ingår även att reglera skadeståndsanspråk mot staten. Det kan avse anspråk grundade på påstådda brister i verksamheten hos domstolarna som ibland kan ha en koppling till frågor om god

domarsed. Beslut i skaderegleringsärenden som innebär att JK ålägger en domstol att utge ersättning till någon enskild är bindande i den meningen att domstolen/staten är skyldig att betala. Den enskilde har dock möjlighet att kräva högre ersättning genom att väcka talan vid domstol.

Beslut från JO och JK innehåller ofta utförliga redogörelser för lagreglering, rättsliga principer och praxis i den fråga som behandlas. De kan även därigenom ge vägledning till den domare som funderar över en specifik etisk fråga och även fungera som underlag vid en diskussion domare emellan.

2.4.3 Disciplinansvar

Bestämmelser om disciplinansvar för offentliganställda finns i lagen (1994:260) om offentlig anställning. Bestämmelserna är tillämpliga på såväl ordinarie domare, med undantag för justitieråden, som icke ordinarie domare. Enligt 14 § första stycket denna lag får en arbetstagarare som uppsåtligt eller av oaktsamhet åsidosätter sina skyldigheter i anställningen, om felet inte är ringa, meddelas disciplinpåföljd för tjänsteförseelse. Disciplinpåföljderna utgörs av varning och löneavdrag.

Frågor om disciplinansvar för bl.a. domare prövas av SAN. Nämnden, som även prövar frågor om t.ex. avskedande och åtalsanmälan, består av fem ledamöter varav ordförande och vice ordförande ska vara jurister och ha erfarenhet som domare. Om det på en domstol uppkommer en situation som bedöms kunna föranleda disciplinansvar, åtalsanmälan eller avskedande ska detta anmälas till SAN. Domstolen är skyldig att göra en sådan anmälan. Utöver anmälningar från anställningsmyndigheten tar SAN även upp anmälningar som görs av JO eller JK. Däremot har SAN inte någon egen initiativrätt eller eget tillsynsansvar. Mot nämndens avgöranden kan talan väckas i domstol.

2.4.4 Straff- och civilrättsligt ansvar

Ytterst kan domare även åläggas ett straffrättsligt ansvar för åtgärder vidtagna i eller med anknytning till arbetet som domare. En närmare redogörelse för straffbestämmelserna ligger utanför ramen för den här framställningen. I det här sammanhanget kan helt kort nämnas att exempel på brott med en koppling till domarens yrkesroll kan vara tjänstefel (20 kap. 1 § första stycket brottsbalken), brott mot tystnadsplikt (20 kap. 3 § brottsbalken) och tagande av muta (10 kap. 5 a § brottsbalken).

En domare kan, liksom andra arbetstagare, bli skyldig att ersätta skada som han eller hon vållar genom fel eller försummelse i tjänsten. Skadeståndsansvaret är dock mycket begränsat och inträder, enligt 4 kap. 1 § skadeståndslagen (1972:207), bara om det finns synnerliga skäl.

Det kan här tilläggas att även domarens agerande utanför tjänsten kan aktualisera frågeställningar med anknytning till god domarsed. Frågan behandlas närmare i främst avsnitt 5.5.

2.4.5 Domstolspraxis

Utöver i beslut från JO, JK och SAN kan vägledning i domaretiska frågor sökas i domar och beslut från landets domstolar. Här aktualiseras domaretiska frågor till en början vid domstolarnas prövning av en domares straff- eller civilrättsliga ansvar. Andra exempel på frågor om god domarsed som kan bli föremål för prövning genom dom eller domstolsbeslut är frågor om jäv och bristande processledning. Antalet avgöranden från Högsta domstolen och Högsta förvaltningsdomstolen är få, men även uttalanden från underinstanserna kan vara av intresse för en diskussion om dessa frågor.

2.4.6 Domarnämnden

Domarnämnden är en annan myndighet vars arbete har viss anknytning till frågor om god domarsed. Nämnden består av nio ledamöter, varav fem ska vara eller ha varit ordinarie domare. Nämndens huvuduppdrag är att lämna förslag till regeringen i ärenden om anställning av domare. De kriterier som nämnden därvid har att beakta innefattar bl.a. hur de sökande uppfyller flera av de krav som inryms i begreppet god domarsed. Utöver att lämna förslag i anställningsärenden prövar Domarnämnden bl.a. frågor om tillstånd för domare att uppträda som rättegångsombud och frågor om bisysslor när det gäller chefer för domstolar och hyresnämnder – också det frågor som anknyter till god domarsed.

2.5 Den fortsatta framställningen

Med utgångspunkt i den rättsliga väv av internationella dokument, nationella bestämmelser, praxis och uttalanden som ovan skisserats kommer den fortsatta framställningen att närma sig olika domaretiska frågor på ett mer konkret plan. I syfte att skapa en strukturerad överblick kommer frågeställningarna att sorteras in under fyra olika rubriker. Dessa ansluter i stora drag till Bangaloreprinciperna och är desamma som återfinns i *Om etik och ansvarstagande*, avsnitt 13. Den centrala grundsatsen om integritet, vilken är en av Bangaloreprinciperna, kommer inte att ges ett särskilt avsnitt. Liksom i *Om etik och ansvarstagande* betraktas integritet i stället som ett överordnat värde som utgör en del i alla de grundsatser som har valts för den fortsatta framställningen, nämligen:

- oberoende eller oavhängighet,
 - opartiskhet och likabehandling,
 - korrekt uppträdande och bemötande, samt
 - kompetens och effektivitet.
-

I ett avslutande särskilt avsnitt kommer frågor om domares yttrandefrihet, användning av sociala medier och förhållningssätt till media behandlas. Dessa kan ge upphov till frågeställningar med anknytning till alla de fyra tidigare diskuterade grundsatserna.

Varje grundsats kommer kort beskrivas och konkretiseras med hjälp av de konstitutionella och andra rättsliga regler som är relevanta inom respektive område. I anslutning till var och en av dem presenteras också exempel på domstolspraxis och vägledande uttalanden från tillsynsmyndigheterna som behandlar frågor med anknytning till principen i fråga. Det ska sägas att grundsatserna ofta är breda och inrymmer många olika frågor och aspekter. Fokus i den här framställningen ligger på domaretiken, vilket har styrt urvalet. För att illustrera vilka frågor grundprinciperna kan ge upphov till för den enskilde domaren presenteras olika frågeställningar i den löpande texten. Några exempel på tänkbara, konkreta diskussionsfrågor finns också samlade sist i varje avsnitt. Tanken är att dokumentet ska kunna fungera som ett stöd för den enskilde domaren vid hantering av konkreta etiska problem och vid egen reflektion, men också att det ska kunna användas i utbildningssammanhang och bidra till att diskussionen om god domarsed hålls levande emellan. Fler diskussionsfrågor finns i *Grundsatser och frågor* och ytterligare frågor kommer säkert också att väckas när diskussionen om god domarsed förhoppningsvis blir ett stående inslag vid domarmöten liksom vid lunch- och fikapausen.

3 God domarsed – oberoende

3.1 Vad betyder oberoende?

För att Sverige ska kunna kallas en rättsstat måste vårt samhälle vara uppbyggt av regler som är förutsägbara och tillämpas objektivt. Och för att garantera förutsägbarhet och objektivitet krävs att de domstolar – och domare – som ska tillämpa reglerna är oberoende och inte utsatta för påtryckningar som påverkar deras arbete. Det gör oberoende domstolar till ett av de mest centrala definierande dragen hos en rättsstat.

I det här sammanhanget handlar således oberoende, eller oavhängighet, om domstolarnas och de enskilda domarnas självständighet i rättsskipningen. Den centrala principen om domstolarnas oberoende kommer till uttryck i bl.a. Europakonventionen, EU-fördraget och EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna. Oberoende domstolar anses även vara ett av de krav som avses i regeringsformens bestämmelse om en rättvis rättegång (2 kap. 11 § andra stycket).²⁴ Kärnan i principen om domstolsväsendets oberoende utgörs av ett förbud mot all form av otillbörlig inblandning i avgörandet av enskilda mål och ärenden. Vad som närmare ligger i kravet på oberoende när det gäller den enskilde domaren utvecklas i bl.a. Bangaloreprinciperna. I tillämpningspunkterna avseende principen om oberoende anges att en domare ska vara fri från ovidkommande påverkan, påtryckningar, hot eller annan inblandning från omgivningen. En domare ska därvid vara oberoende i förhållande till övriga samhällsorgan, till parterna i ett mål och till sina kollegor samt fri från olämpliga kontakter med den lagstiftande och verkställande makten.

Principen om domstolarnas och domarnas oberoende har två aspekter: en extern och en intern. Den externa aspekten, *det yttre oberoendet*, handlar

om relationen mellan å ena sidan domstolarna och domarna och å andra sidan den övriga statsapparaten med dess olika organ samt olika enskilda intressen. Den interna aspekten av självständigheten, *det inre oberoendet*, avser den enskilde domarens förhållande till domstolschefen och andra domstolsanställda.

3.2 Yttre oberoende

3.2.1 Inledning

Kravet på yttre oberoende innebär att domstolarna och domarna ska vara fria från otillbörlig påverkan av andra samhällsorgan, såsom riksdagen och regeringen, och av enskilda intressen, såsom företag och intresseorganisationer.

Det grundläggande förbudet mot andra myndigheters inblandning i rättsskipningen återfinns i svensk rätt i 11 kap. 3 § regeringsformen. Bestämmelsen kompletteras av en mängd föreskrifter som är avsedda att värna oberoendet, såsom regler om förfarandet vid utnämningen av ordinarie domare och regler om domares förstärkta anställningsskydd. Att denna typ av föreskrifter har betydelse för frågan om domstolarnas och domarnas oberoende illustreras av bl.a. Europadomstolens uttalanden på området. Enligt Europadomstolens praxis ska det vid bedömningen av om en domstol är oberoende beaktas hur dess ledamöter utses, hur lång deras ämbets tid är, vilka garantier det finns mot påverkan utifrån och om domstolen framstår som oberoende.²⁵ Även EU-domstolen har framhållit liknande kriterier som avgörande för frågan om oberoende.²⁶ Ytterligare en faktor som anses ha betydelse för domarnas oberoende är lönesättningen av domare.²⁷

2020 års grundlagskommitté har i mars 2023 avlämnat sitt slutbetänkande.²⁸ Den parlamentariskt sammansatta kommitténs huvuduppdrag

var att utreda formerna för ändring av grundlag och behovet av att ytterligare stärka skyddet för domstolarnas och domarnas oberoende långsiktigt. I betänkandet föreslås bl.a. ändringar i regeringsformen och riksdagsordningen, samt införandet av en ny lag om domstolar och domare. Förslagen innefattar en förstärkning av formerna för grundlagsändring samt att skyddet för domstolar och domares oberoende förstärks.

Kravet på yttre oberoende aktualiserar flera frågor av domaretisk natur. Utnämningen av ordinarie domare och domares anställningstrygghet är, som framgått, exempel på detta. En annan fråga rör förhållandet mellan domstolarna och de myndigheter som utövar tillsyn över domstolarna eller på annat sätt har nära anknytning till domstolarnas verksamhet. Andra exempel är frågor om otillbörlig påverkan och den enskilde domarens förhållningssätt till rättskällor.

3.2.2 Utvärkningsförfarande och skiljande från anställningen

Av 11 kap. 6 § första stycket regeringsformen följer att ordinarie domare utnämns av regeringen. Vid utnämningen får, enligt andra stycket i samma bestämmelse, avseende fästas endast vid sakliga grunder såsom skicklighet och förtjänst. Samtliga utvärkningsärenden av ordinarie domare ska först beredas i Domarnämnden, som lämnar motiverade förslag till regeringen. Vid sin bedömning av de sökandes lämplighet utgår Domarnämnden från en kravprofil som nämnden tagit fram. Bland rubrikerna i kravprofilen finns, utöver juridisk skicklighet, även bl.a. omdöme, självständighet, integritet samt uppträdande. Anställningsförfarande är offentligt. Både det föreskrivna kravet på saklighet och den öppenhet som präglar utvärkningsförfarande knyter direkt an till principen om oberoende domare och domstolar.

Även reglerna om ordinarie domares långtgående anställningsskydd finns till för att värna domarnas och därmed domstolarnas yttre oberoende. I Sverige anställs en ordinarie domare med fullmakt.²⁹ Enligt 11 kap. 7 § första stycket regeringsformen får en ordinarie domare skiljas från anställningen endast – om man bortser från den situationen att domaren uppnått pensionsåldern eller varaktigt förlorat arbetsförmågan – om han eller hon genom brott eller grovt eller upprepat åsidosättande av sina skyldigheter har visat sig uppenbart olämplig för anställningen. Enligt bestämmelsens andra stycke får en ordinarie domare endast förflyttas till annan jämställd domaranställning och bara om det krävs av organisatoriska skäl.

3.2.3 Förhållandet mellan domstolarna och andra myndigheter m.m.

3.2.3.1 Tillsyn över domstolarna

Principen om domstolarnas oberoende har inte hindrat att det ansetts befogat med någon form av tillsyn. I Sverige utövas denna främst av JO och JK³⁰. Tillsynen är dock begränsad på så sätt att den inte får inkräkta på domstolarnas och domarnas självständighet. Mot den bakgrunden ska JO och JK vid sin tillsyn iaktta återhållsamhet i frågor som gäller domstolarnas rättstillämpning. Enligt praxis ingriper de mot domstolarnas bedömningar i rätts- och bevisfrågor endast när det rör sig om klara felbedömningar. Vidare är JO:s och JK:s tillsyn begränsad till domarens offentliga verksamhet. Rent privata angelägenheter faller utanför myndigheternas tillsynsområde men kan föranleda mer generella uttalanden (se t.ex. **JK:s beslut den 18 januari 1996, dnr 2897-95-21**, som gällde en kammarrätts-president som skrev till en tingsrättslagman med anledning av dennes vitsord över presidentens dotters notarietjänstgöring och **JK:s beslut den 7 maj 1998, dnr 2769-97-21**, där frågan gällde om det kunde utgöra jäv att domare, åklagare och advokater var medlemmar i samma Rotaryklubb). Domstolarna och deras anställda är skyldiga att lämna de upplysningar och yttranden som JO respektive JK begär.³¹ JO har här betonat att

domarnas självständiga ställning inte medför att en domstolschef kan avstå från att yttra sig i ett ärende när JO begärt detta (se **JO 1995/96 s. 144**).

Frågor om domstolarnas och domarnas självständighet kan uppkomma även i samband med andra myndigheters tillsyn. Detta illustreras av **HFD 2014 ref. 32**, där Datainspektionen (numera Integritetsskyddsmyndigheten) hade förelagt en tingsrätt att upphöra med att på sin hemsida publicera uppropplistor innehållande namn på fysiska personer som var parter i mål och ärenden. Tingsrätten överklagade Datainspektionens beslut med hänvisning till 11 kap. 3 § regeringsformen. Högsta förvaltningsdomstolen uttalade att denna bestämmelse inte kunde anses omfatta sådana beslut som en domstol fattar i den egna verksamheten avseende domstolens administration. Principen om domstolarnas självständighet i dömandet utgjorde således inte hinder för Datainspektionen att utöva tillsyn över den aktuella personuppgiftsbehandlingen.

3.2.3.2 Domstolsverket och domstolarna

Domstolsverket är en självständig myndighet med uppgift att ge administrativt stöd och service till bl.a. de allmänna domstolarna och förvaltningsdomstolarna. Precis som andra myndigheter är dock Domstolsverket förhindrat att på något sätt leda eller försöka påverka domstolarnas rättstillämpning. Vikten av detta berördes i **JO 1999/2000 s. 48**. Domstolsverket hade till samtliga kammarrätter och länsrätter (numera förvaltningsrätterna) distribuerat en vid Riksskatteverket upprättad promemoria med begäran om förtursbehandling av vissa mål. Även om Domstolsverkets handlande i och för sig inte kunde ses som något direktiv från verkets sida betonade JO att det är av stor vikt att verket uppträder på ett sådant sätt att dess agerande inte orsakar något som helst tvivel i frågan om domstolarnas självständighet. Domstolsverket borde därför inte ha tillmötesgått Riksskatteverkets begäran.

Förhållandet mellan domstolarna och Domstolsverket har varit föremål för återkommande diskussion. På senare tid har det i debatten förts fram bl.a. att en del av Domstolsverkets uppgifter, såsom fördelning av budgetmedel och lönesättning, ger utrymme för påverkan på domstolarna. 2020 års grundlagskommitté föreslår i sitt slutbetänkande, i syfte att stärka skyddet för domstolarnas och domarnas oberoende långsiktigt att det organ som ansvarar för den centrala domstolsadministrationen ska ges en mer självständig ställning i förhållande till regeringen än vad Domstolsverket har idag. Förslaget innebär bl.a. att en ny bestämmelse om domstolarnas oberoende införs i 1 kap. 8 § regeringsformen och att en ny myndighet, Domstolsstyrelsen, som leds av en styrelse i vilken ordinarie domare ingår, ska ersätta Domstolsverket.³²

3.2.3.3 Samverkan och samråd med andra myndigheter eller enskilda

Mellan domstolarna och andra myndigheter sker samverkan och samråd i olika former. Det kan röra sig om t.ex. samordning avseende lokaler, samråd för att underlätta och förbättra verksamheten eller gemensamma utbildningar för domare och andra domstolsaktörer. Sådana samarbeten är många gånger angelägna och okontroversiella. Det kan dock finnas situationer som ger upphov till frågor kring domstolens självständighet. Det är därför viktigt att i dessa sammanhang ha kravet på yttre oberoende i åtanke och göra en bedömning av hur kontakterna kan uppfattas av en utomstående betraktare. Vid behov av samråd med myndigheter som uppträder som parter kan det vara lämpligt att även samråda med representanter för den andra partssidan, t.ex. med både Åklagarmyndigheten och representanter för advokatkåren när det gäller handläggningsfrågor i brottmål.

Även den enskilde domaren kan behöva överväga hur exempelvis en inbjudan till ett av en organisation eller ett företag anordnat evenemang eller en medverkan i en extern utbildning kan uppfattas. Det kan finnas skäl att fråga sig vem som arrangerar och betalar aktiviteten, vilket syfte

arrangören har, vilka som deltar och under vilka förhållanden aktiviteten äger rum.

3.2.4 Otillbörlig påverkan

Otillåten eller otillbörlig påverkan kan utövas av olika aktörer och ta sig olika uttryck. Enligt den definition som används av Brottsförebyggande rådet, som i flera rapporter undersökt förekomsten av otillåten påverkan mot tjänstemän och även upprättat en handbok om hur man kan motverka otillåten påverkan, menas med otillbörlig påverkan trakasserier, hot, skadegörelse, våld och korruption som sker i syfte att utöva inflytande på myndighetsutövningen.³³ Det kan röra sig om brottsliga gärningar, men även om mer subtila handlingar som ligger utanför det straffbara området.

Otillbörlig påverkan aktualiserar olika domaretiska frågor. En sådan fråga är hur en domare bör förhålla sig i en situation där han eller hon blivit utsatt för hot eller andra försök till påverkan som har anknytning till ett särskilt mål eller till en viss typ av mål som domaren regelmässigt handlägger. Det är viktigt att inte ge efter för hot eller andra påtryckningar. Samtidigt är det nödvändigt att upprätthålla objektiviteten, vilket kan vara svårt för den som blivit utsatt. Detta innebär att det i vissa fall kan finnas skäl att avstå från vidare handläggning av det aktuella målet.

En annan aspekt är att en domare aldrig får acceptera en förmån som ligger i gränslandet för vad som skulle kunna betraktas som en muta. En utgångspunkt är naturligtvis att utrymmet för att ta emot någon form av förmån kopplad till handläggningen av ett visst mål är obefintligt. Vissa situationer väcker dock frågor som inte har lika entydiga svar. Det förekommer exempelvis att aktörer i domstolen bjuder in domare till olika slags tillställningar eller uppvaktar domare vid födelsedagar och liknande. Att acceptera en inbjudan till ett seriöst arrangemang som sker öppet

torde av en utomstående betraktare ofta framstå som mer godtagbart än ett arrangemang utan denna karaktär. Innan en domare tackar ja till en inbjudan eller uppvaktning som har koppling till anställningen bör denne alltid göra en bedömning om det finns risk att oberoendet påverkas eller att förmånen kan anses överstiga vad som är godtagbart för en offentliganställd i allmänhet och särskilt för en domare. För den som söker ledning i en konkret situation eller vill fördjupa sig i ämnet kan en ingång vara Thorsten Cars och Natali Engstam Phaléns bok *Mutbrott*³⁴ samt Institutet Mot Mutors kod mot korruption i näringslivet.³⁵

Det är viktigt att minnas att det som nu sagts också gäller för nämndemän. De kan liksom juristdomare bli utsatta för hot och försök till påverkan på olika sätt. Rättens ordförande i det enskilda målet och domstolschefen generellt har ett ansvar för att både göra nämndemännen medvetna om det ansvar som följer med uppdraget och att på samma sätt som gäller beträffande domstolens juristdomare ge dem stöd t.ex. när de deltagit i avgörandet av ett mål som orsakat en kontroversiell debatt.

3.2.5 Förhållningssätt till rättskällor m.m.

En fråga som hänger samman med principen om yttre oberoende är domarens förhållningssätt till lagen. Utgångspunkten är naturligtvis att en domare, i enlighet med legalitetsprincipen, är skyldig att hålla sig till lagen. Bestämmelsen i 11 kap. 14 § regeringsformen, den s.k. lagprövningsrätten, ger ett begränsat utrymme för när en föreskrift inte får tillämpas. En fråga som ibland diskuteras är om det kan finnas extraordinära situationer – helt bortsett från lagprövningsrätten – där det skulle kunna vara acceptabelt att en domare vägrar att fullt ut tillämpa en lagbestämmelse som domaren uppfattar som omoralisk eller orättfärdig. Det konstitutionella kravet på lagbundenhet lägger grundläggande restriktioner för domarens handlingsutrymme. Det kan dock finnas olika anledningar till att en domare vägrar att tillämpa en lag. Ett exempel utgår från historiska

erfarenheter där det demokratiska rättssamhället har hotats av yttre eller inre politiska krafter.³⁶ En annan tänkbar situation handlar om djupt allvarliga samvetsfrågor grundade på en enskild domares personliga övertygelse i någon rättslig eller etisk fråga.

En annan fråga som också gäller rättstillämpningen är domarens förhållningssätt till prejudikat. Frågan kan därvid ställas om en domare i under rätt i sin rättstillämpning medvetet får avvika från prejudikat beslutade av Högsta domstolen eller Högsta förvaltningsdomstolen. En faktor är naturligtvis det förhållandet att Europadomstolen och EU-domstolen har en prejudikatbildande roll som är överordnad de högsta nationella instanserna. I övrigt finns inte något entydigt svar på frågan om domarens prejudikatbundenhet men välmotiverade domskäl som grundas på domarens tolkning av rättsläget och syn på legalitetsspörsmål måste respekteras från domaretiska synpunkter.

En ytterligare fråga i det här sammanhanget är hur domaren bör förhålla sig till generella uttalanden angående tillämpningen av gällande rätt som inte är att hänföra till de traditionella rättskällorna. Det kan t.ex. handla om uttalanden av regeringsföreträdare och myndighetschefer, om debatter i medierna eller om allmänna riktlinjer och hjälptabeller. Det är viktigt att domare håller sig uppdaterade och följer med i vad som händer i omvärlden. Kravet på oberoende och integritet innebär dock att domaren inte får låta opinionsyttringar påverka sin rättstillämpning eller förlita sig på någon form av mall i stället för att göra en egen rättslig analys. En angränsande fråga är vilket utrymme det finns för en domare att i en rättsfråga med anknytning till ett pågående mål informellt rådfråga eller låta sig informeras av t.ex. en rättsvetenskapsman, en expert i en statlig utredning eller en departementstjänsteman. En självklar begränsning utgörs därvid av bestämmelser om sekretess.

3.3 Inre oberoende

3.3.1 Inledning

Den interna aspekten av självständigheten, det inre oberoendet, innebär att domaren ska utföra sina rättskipande uppgifter självständigt i förhållande till chefer och kollegor. Bestämmelsen i 11 kap. 3 § regeringsformen tar enligt sin ordalydelse endast sikte på domstolarnas oberoende i förhållande till andra offentliga organ. Föreskriften anses dock ha bärighet även på relationen mellan en enskild domare och andra personer som är verk samma inom domstolväsendet.³⁷

Exempel på domaretiska frågeställningar med anknytning till det interna oberoendet är fördelning av mål och arbetsuppgifter, förhållningssätt vid överläggning samt rådgivning och handledning.

3.3.2 Fördelning och omfördelning av mål och ärenden

Frågan om fördelning av mål och ärenden regleras numera i 4 kap. 11 a § rättegångsbalken respektive 29 § förvaltningsprocesslagen. Bestämmelserna, som har samma lydelse, är tillämpliga både vid en ursprunglig fördelning och vid en eventuell omfördelning i ett senare skede. Paragraferna stadgar inledningsvis att fördelningen av mål och ärenden mellan enskilda domare ska vara baserad på objektiva kriterier som domstolen fastställt i förväg. I förarbetena förtydligas att det ska finnas en transparent ordning för hur mål och ärenden knyts till en viss domare som parter, utomstående betraktare eller domstolsanställda vid behov kan ta del av. Samtidigt anges att kriterierna behöver vara anpassade efter den enskilda domstolens individuella behov och förutsättningar. Grunderna för hur fördelningen sker behöver också komma till uttryck i domstolens arbetsordning eller annat liknande dokument.³⁸ Vidare anges i 4 kap. 11 a §

rättegångsbalken respektive 29 § förvaltningsprocesslagen att fördelningen inte får vara ägnad att påverka målens eller ärendenas utgång.

Det ska sägas att författningsbestämmelserna, som infördes 2018, speglar det synsätt som även tidigare gällde i svensk rätt. Regleringen motsvarar också de krav som kommit till uttryck i olika internationella dokument och i avgöranden från Europadomstolen.³⁹ Europadomstolen har härvid framhållit vikten av att det i dessa frågor finns klara regler för att säkerställa objektivitet och insyn, framför allt för att undvika att mål anförtros domare på ett sätt som kan ge intryck av godtycklighet. Vidare har Europadomstolen betonat att fördelningsbeslut måste fattas på objektiva grunder och att det bedömningsutrymme av administrativ karaktär som finns måste utövas på grundval av iakttagbara faktorer (se bl.a. Europadomstolens dom i målet **DMD Group, A.S. mot Slovakien, no. 19334/03, den 5 oktober 2010**, som rörde en domstolschefs beslut att till sig själv omfördela ett mål som lottats på annan domare).

Frågan om fördelning av mål och ärenden har också behandlats av JO och JK. Då regleringen i 4 kap. 11 a § rättegångsbalken respektive 29 § förvaltningsprocesslagen speglar det synsätt som gällde redan innan bestämmelsen infördes bör vägledning i denna fråga kunna sökas även i äldre uttalanden.

JO 2011/12 s. 58

Vid den aktuella tingsrätten tillämpades ett system där frågan om vem eller vilka domare som skulle vara ordförande vid förhandlingar och sammanträden den kommande veckan bestämdes i samråd mellan domarna vid den aktuella enheten. JO ansåg att det system som tillämpades vid tingsrätten borde kunna godtas. Vid sin bedömning fäste JO avgörande vikt vid att den inledande fördelningen av mål och ärenden på enheter med grupper av domare skedde helt slumpvis, att en eventuell omfördelning normalt skedde inom den grupp av domare på vilka målet

initialt lottats samt att fördelningen av ordförandeskap skedde öppet vid ett gemensamt möte och uteslutande på grundval av sådana arbetsrelaterade hänsyn som t.ex. intresset av en jämn arbetsbelastning.

JK:s beslut den 6 september 1989, dnr 2405-89-22

Ärendet avsåg en hovrättspresidents beslut att ett visst mål (det s.k. Palme-målet) skulle tilldelas rotel på viss avdelning och att vissa lagfarna ledamöter, bl.a. hon själv, skulle delta i målets avgörande. JK uttalade att starka skäl talade för att hovrätten borde kunna göra olika överväganden vid fördelningen av mål av en viss beskaffenhet. Enligt JK hade det i aktuellt fall förelegat skäl av objektiv natur att bestämma att målet skulle tilldelas viss rotel och det var, enligt JK, naturligt att avdelningens ordförande och vice ordförande samt hovrättspresidenten själv skulle delta i målets avgörande.

Vidare kan särskilda frågor aktualiseras vid omfördelningen av mål. En sådan fråga är vilka möjligheter en chef har att ta ifrån en domare handläggningen av ett mål, t.ex. när en domare inte fungerar tillfredsställande.

Denna fråga behandlas närmare i avsnitt 3.3.3 nedan. En annan fråga är om en omfördelning av arbetsuppgifter – eller en omplacering av en domare – i vissa fall kan aktualisera det grundlagsstadgade förbudet mot att skilja en domare från tjänsten i andra fall än de som regleras i 11 kap. 7 § regeringsformen. Frågan illustreras av följande beslut.

JK:s beslut den 2 oktober 1996, dnr 2753-95-21

Ett hovrättsråd hade, efter att kritik framförts mot hans sätt att fullgöra sina arbetsuppgifter, flyttats från tjänstgöring vid avdelning med rotelansvar till placering i en s.k. pool utan eget rotelansvar. JK konstaterade inledningsvis att hovrätten, enligt den

dåvarande lydelsen av hovrättsinstruktionen, skulle dela in ledamöterna till tjänstgöring på avdelning och att varje ledamot skulle ha en rotel. JK uttalade vidare att den garanti som en ordinarie domare har mot att bli skild från sin tjänst måste innefatta en rätt att få utöva de arbetsuppgifter som är förenade med tjänsten. Mot den bakgrunden bedömde JK att hovrättens åtgärd att tvångsvis genom ett administrativt beslut omplacera hovrättsrådet från att vara indelad på en avdelning med ansvar för en rotel till att tjänstgöra i den s.k. poolen utan eget rotelansvar inte stod i överensstämmelse med den bestämmelse som numera återfinns i 11 kap. 7 § regeringsformen.

JO 1988/89 s. 19

Motsättningar hade uppstått mellan en domare och en åklagare som stämde in på domarens rotel. Efter diskussioner med domaren, åklagaren och åklagarens chef bestämde chefsrådmannen att domaren i fråga skulle byta rotel med en kollega. Konsekvensen blev att domaren fick en tvistemålsrotel och inte längre fick arbeta med brottmål. JO anförde att beslutet att låta domaren byta rotel med en kollega framstod som anmärkningsvärt utifrån konstitutionella utgångspunkter. Vidare uttalade JO att när det på det personliga planet uppstår motsättningar mellan en domare och en part eller dennes ombud i samband med handläggningen av mål så är det formellt sett inte ett domstolens problem – åtminstone inte innan domaren har gjort sig skyldig till något som kan föranleda skiljande från anställningen eller disciplinansvar.

3.3.3 Domstolschefens ansvar

En fråga är hur den enskilde domarens självständighet förhåller sig till domstolschefens övergripande ansvar för att mål och ärenden blir avgjorda i tid. Frågan har behandlats av Högsta domstolen.

NJA 2021 s. 83 ("Lagmannens ansvar")

En tingsrättslagman åtalades, och dömdes sedermera i Högsta domstolen, för tjänstefel för att han underlåtit att vidta de åtgärder som varit påkallade för att föra tre tvistemål till avgörande inom skäligen tid. Högsta domstolen gjorde inledningsvis vissa generella uttalanden om en lagmans ansvar. Högsta domstolen konstaterade därvid att en lagman ska se till att domstolen är organiserad på ett sätt som skapar förutsättningar för en effektiv handläggning av mål och löpande hålla sig underrättad om arbetsläget. Om det uppkommer behov så ankommer det på lagmannen att vidta åtgärder för att komma till rätta med långsam handläggning av mål vid domstolen. Vilka åtgärder som lämpligen bör vidtas beror på omständigheterna i det enskilda fallet. Vid behov kan lagmannen fatta beslut om avvikelser från vad som normalt gäller vid tingsrätten för fördelning av mål, exempelvis genom s.k. lottningsstopp eller omfördelning av mål.

Högsta domstolen betonade att de åtgärder som lagmannen vidtar inte får vara så långtgående eller av sådan karaktär att de kommer i konflikt med den enskilda domarens självständighet. Enligt Högsta domstolen hindrar emellertid principen om domarens oberoende i allmänhet inte att domstolschefen, inom ramen för sitt övergripande ansvar för målhanteringen vid domstolen, fattar administrativa beslut om t.ex. prioritering eller fördelning av mål. Under förutsättning att det inte råder någon tvekan om att ett sådant beslut grundar sig på objektiva och legitima skäl, såsom att förebygga eller avhjälpa dröjsmål i handläggningen, kan någon kränkning av domarens självständighet inte anses föreligga.

Även JO har vid ett par tillfällen behandlat frågan om domstolschefens ansvar i detta avseende (se bl.a. JO 2008/09 s. 42 och JO 2022/23 s. 57). JO har därvid uttalat att om ett mål eller ärende inte drivs fram emot ett avgörande inom skäligen tid så måste en domstolschef ha möjlighet att erbjuda en domare exempelvis tillfällig lättnad i tilldelningen av nya mål och ärenden. Under vissa förhållanden måste en domstolschef även kunna bestämma att målet eller ärendet fortsättningsvis ska handläggas av en annan domare. Så länge ett sådant ingripande sker på sakliga grunder kan det, enligt JO, inte anses stå i strid med principen om domarens oberoende. Enligt JO bör ett ingripande av det aktuella slaget även kunna ske mot en enskild domares vilja.

En annan fråga som rör den enskilde domarens självständighet i förhållande till domstolschefens ansvar är chefens skyldighet att i vissa fall göra en anmälan till SAN. Som berörts i avsnitt 2 är domare ytterst underkastade ett straffrättsligt och disciplinärt ansvar för sina åtgärder i tjänsten. Om det uppkommer en fråga om disciplinansvar, åtalsanmälan eller avskedande som ska prövas av SAN har anställningsmyndigheten en anmälningsplikt. Anmälningskyldigheten utgör ett viktigt inslag i det särskilda ansvarssystemet för domare och myndighetschefens ansvar i det avseendet anses inte inkräkta på domarens självständighet.

3.3.4 Förhållningssätt vid överläggning

Frågan om domarens självständighet i dömandet aktualiseras även i samband med överläggning. En domare ska respektera en meddomares skiljaktiga mening och aldrig bete sig på ett sådant sätt att meddomaren känner press att frångå sin personliga övertygelse. Detta får särskild betydelse dels i relationen mellan ordinarie domare och yngre domare under domarutbildning, dels i relationen mellan lagfarna domare och nämndemän. Vad gäller det senare förhållandet har JK betonat att en juristdomare inte får tvinga på nämndemännen sin uppfattning eller trötta ut dem som är

av en annan uppfattning med långdragna överläggningar till dess flertalet är överens med honom eller henne (se **JK:s beslut den 8 mars 1989, dnr 1898-88-22**).

Det nu sagda hindrar naturligtvis inte att en domare kan och bör på sakliga grunder ifrågasätta en meddomares uppfattning som domaren inte delar. Det hindrar inte heller att domare tar intryck av varandras synpunkter under överläggningen och stundtals även – utan påtryckning – ändrar sin ursprungliga uppfattning. Ett klimat där det är ”högt i tak” är en viktig faktor för att säkerställa oberoendet så att alla ledamöter under överläggningen vågar uttrycka och stå för sin uppfattning eller på goda skäl ändra eller nyansera den.

3.3.5 Rådgivning och handledning m.m.

Principen om att en domare ska vara självständig i förhållande till sina domarkollegor väcker även frågan i vilken utsträckning en domare inför ett avgörande kan rådgöra med en kollega. En aspekt att beakta är att möjligheten att diskutera utgång och frågor hänförliga till ett mål kan begränsas av bestämmelser om sekretess. Det är vidare grundläggande att en domare fattar sina beslut självständigt och inte tar obefogade genvägar eller helt rättar sig efter andra domare. Detta hindrar dock inte att en domare kan diskutera och rådgöra med kollegor angående olika frågor i ett mål. En dialog i juridiska frågor domare emellan är en självklar del i arbetet, och kollegial diskussion kan också vara ett led i att uppnå likformighet i rättstillämpningen.

Rådgivning och handledning av yngre kollegor som befinner sig under domarutbildning är ur en självständighetsaspekt särskilt känsligt. Den äldre domaren bör agera så att den yngre kollegan aldrig känner sig pressad att anpassa sitt dömande efter en äldre kollegas eller domstolschefens uppfattning. Det är vidare självklart att varken en domare under utbildning eller en ordinarie domare som planerar att söka annan tjänst i sitt

dömande får låta sig påverkas av ovidkommande hänsyn, såsom en vilja att vara till lags eller en önskan att gynna den egna domarkarriären.

3.4 Diskussionsfrågor

Här nedan finner du några exempel på diskussionsfrågor som knyter an till de frågeställningar angående principen om oberoende som har berörts i den föregående texten. Ytterligare frågor finns i *Grundsatser och frågor*.

1. Ibland, typiskt sett när det gäller vissa särskilda målgrupper, kan ett starkt opinionstryck uppstå med koppling till ett pågående eller avslutat mål. Hur hanterar du en sådan situation för att inte påverka ditt oberoende om det rör ett mål du ska döma i, eller har dömt i? Tar du del av medias rapportering inför och/eller efter ett avgörande? Tar du del av diskussioner på sociala medier om ett mål du ska döma i? Vilket ansvar har du för att säkerställa dina meddomares oberoende?
2. Tänk dig att du skulle utsättas för våld, hot eller ett mediedrev med anknytning till ett mål. Hur hanterar du en sådan situation? Tar du upp frågan med kollegor eller arbetsledningen? Vad krävs för att du ska göra en polisanmälan? Innebär hotet eller trakasserierna att du blir jävig att handlägga det aktuella målet? Bör du, eller skulle du, avstå från handläggningen av en viss typ av mål med hänsyn till hot, trakasserier eller drev i media? Kan det exempelvis finnas skäl att under en tid inte döma i t.ex. sexualbrottmål om du blivit uthängd och granskad i sociala medier efter en våldtäktsdom? Eller är det olämpligt att ge efter för den typen av tryck?
3. Vilket är ditt förhållningssätt till rättskällorna? Hur ser du t.ex. på ett – enligt din uppfattning – diskutabelt prejudikat? Spelar det

någon roll om beslutet i fråga fattats av en enig sats eller av en knapp majoritet i överrätten? Hur använder du sådana generella rekommendationer för rättstillämpningen, t.ex. allmänna råd och hjälptabeller, som ligger vid sidan av de traditionella rättskällorna? Kan du tänka dig någon extraordinär situation, bortsett från lagprövnings-situationen, där du av moraliska eller etiska skäl skulle kunna tänka dig att vägra tillämpa en lagbestämmelse? Vilken?

4. Hur skapar man, under en föredragning eller överläggning, ett klimat där alla vågar uttrycka sin åsikt samt känner sig fria att både stå fast vid sin uppfattning och – utan påtryckning – ändra densamma? Vad är i det här avseendet extra viktigt att tänka på i relation till nämndemän eller till kollegor som är under utbildning?

4 God domarsed – opartiskhet och likabehandling

4.1 Vad betyder opartiskhet och likabehandling?

Opartiskhet och likabehandling är två grundläggande värden som ligger nära varandra. Grundvärdena kommer till direkt uttryck i regeringsformens första kapitel (2 respektive 9 §§) och behandlas även i flera internationella dokument, såsom Europakonventionen och Bangaloreprinciperna.

Likhetsprincipen hör ihop med grundsatsen om alla människors lika värde. I det här sammanhanget betyder likabehandling sammanfattningsvis att en domare ska beakta allas likhet inför lagen och inte göra åtskillnad mellan människor av ovidkommande skäl. I det ligger att domaren ska vara opartisk i förhållande till parterna. Innebörden av partiskhet kan uttryckas på olika sätt. Högsta domstolen, som diskuterade principen om opartiskhet i det s.k. Pirate Bay-målet **NJA 2010 s. 274**, har definierat partiskhet som att domaren låter partsställningen påverka utgången av målet. Om domaren skulle vara beredd att döma på samma sätt även om partsställningen varit den omvända är domaren således inte partisk.

Grundsatsen om opartiskhet kan ibland också beröra domarens förhållningssätt till själva saken i målet. Domaren får inte låta sig påverkas av ovidkommande hänsyn, fördomar eller förutfattade meningar angående saken. Det här knyter i viss mån an till domarens skyldighet att iaktta saklighet. Denna skyldighet ligger nära kraven på likabehandling och opartiskhet och framgår även den i regeringsformens första kapitel (9 §). Det har dock uttalats att saklighetskravet innefattar annat och

mer än vad kraven på likabehandling och opartiskhet medför, t.ex. i fråga om bemötande och förmåga att hålla sig till den sakfråga som domstolen ska avgöra.⁴⁰

Principen om opartiskhet innefattar dels ett krav på *subjektiv opartiskhet*, dels ett krav på *objektiv opartiskhet*. Subjektiv opartiskhet innebär att en given domare faktiskt är opartisk i ett visst mål. Objektiv opartiskhet tar sikte på hur domarens agerande uppfattas utifrån. I det avseendet uppställs ett krav på att det för en objektiv iakttagare inte får finnas någon rimlig grund för tvivel om domarens opartiskhet. Principen illustreras väl av maximen ”justice must not only be done, it must also be seen to be done”.⁴¹ Kravet på att en domare ska vara opartisk även i objektivt hänseende har till stor del utvecklats i Europadomstolens praxis, där kravet motiverats av behovet av allmänhetens förtroende för domstolarna i ett demokratiskt samhälle.⁴² Att opartiskheten har ett objektivt element är i dag vedertaget och har kommit till uttryck också i olika internationella dokument, såsom Bangaloreprinciperna, och praxis från Högsta domstolen (se t.ex. **NJA 2019 s. 327 ”Den fortsatta huvudförhandlingen”** p. 14 med hänvisningar).

För domaren kan frågor med anknytning till principerna om opartiskhet och likabehandling uppkomma i en mängd olika situationer. Exempel på domaretiska frågor som berör dessa principer är jävsfrågor, frågor om bisysslor och uppdrag som ombud, olika bemötandefrågor samt frågor om politiskt engagemang. Det kan även gälla frågor om utövande av yttrandefrihet, vilket tas upp i avsnitt 7.

4.2 Jäv

4.2.1 Regleringen avseende jäv, m.m.

Bestämmelser om domarjäv finns i 4 kap. 13 § rättegångsbalken. Reglerna gäller även för den som handlägger förvaltningsrättsliga mål.⁴³ Paragrafens första nio punkter anger vissa konkreta omständigheter – t.ex. släktskap till en part eller privat ekonomiskt intresse i ett mål – som medför att en domare är jävig att handlägga ett mål. I bestämmelsens tionde punkt finns en allmänt hållen bestämmelse – en generalklausul – som stadgar att en domare är jävig om det annars föreligger någon särskild omständighet som är ägnad att rubba förtroendet för hans eller hennes opartiskhet i målet. Även om bestämmelsen handlar om partiskhet så ska den, enligt vad Högsta domstolen med hänvisning till artikel 6 i Europakonventionen uttalade i *Pirate Bay*-domen (p. 4), tolkas så att den också omfattar annan särskild omständighet som inverkar på domarens oberoende i målet. Med oberoende förstås här att domaren inte får ha sådana bindningar, sådan nytta eller sådant obehag av en viss utgång i målet, att det påverkar domarens ställningstagande. Detta belyser att det vid bedömningen av om en domare är jävig inte alltid går att tydligt hålla isär kraven på oberoende och på opartiskhet. Båda principerna innefattar olika aspekter av kravet att en domstol ska vara objektiv och inte påverkas av ovidkommande omständigheter.

Generalklausulens uttryck att en omständighet är ”ägnad” att rubba förtroendet till domarens opartiskhet ger vid handen att frågan ska bedömas efter en objektiv måttstock. Det är således inte tillräckligt att en part saknar förtroende för domaren utan det måste finnas en rimlig grund för partens uppfattning. Detta stämmer överens med vad som gäller enligt Europadomstolens praxis, enligt vilken frågan om opartiskhet ska avgöras utifrån hur en situation framstår för en objektiv betraktare.

Vid avgörandet av om en viss situation är sådan att den faller in under generalklausulen finns utrymme för att göra en samlad bedömning av alla omständigheter av betydelse.⁴⁴ Inte sällan rör det sig om situationer som visserligen inte faller in under någon av jävsbestämmelsens första nio punkter, men som har ett starkt samband med en situation som behandlas i dessa. Exempel kan vara jäv på grund av anställningsförhållande, uppenbar ovänskap och nära vänskapsförbindelse. Ett annat exempel som i vissa fall kan aktualisera jäv enligt generalklausulen är om domaren deltar i handläggningen mot flera tilltalade i samma brottmål där målet inte avgörs i ett sammanhang.

Utöver de jävssituationer som regleras i lag finns s.k. delikatessjäv. Med delikatessjäv avses omständigheter som inte utgör jäv enligt lagregleringen men som ändå kan vara besvärande. En sådan omständighet kan vara att domaren är närmare bekant med ena parten utan att domaren och parten har ett så nära vänskapsband att det av denna anledning föreligger jäv enligt generalklausulen.⁴⁵ Det förekommer då att en domare ber en kollega att ersätta honom eller henne trots att det inte formellt sett föreligger jäv. Detta förfaringsätt kan vara lämpligt ibland. En domare bör dock undvika att lättvindigt jäva ut sig. Inte heller får en domare av serviceskäl eller bekvämlighetsskäl ge efter för ogrundade önskemål eller påtryckningar från parter om byte av domare. Misstankar om att en part eller någon annan har utövat inflytande över rättens sammansättning är också något som skadar förtroendet för rättsväsendet.

4.2.2 Hanteringen av jävsfrågor

De jäv som stadgas i 4 kap. 13 § rättegångsbalken är tvingande och obligatoriska.⁴⁶ Enligt 4 kap. 14 § rättegångsbalken är en domare som vet att det finns en omständighet som kan antas utgöra jäv mot honom eller henne skyldig att självant berätta detta för parterna. En fråga om jäv kan även, enligt samma bestämmelse, väckas av parterna. En invändning om jäv ska

framställas när parten första gången för talan i målet sedan han eller hon fått kännedom om den omständighet som grundar jäv. Om parten inte gör detta har han eller hon förlorat sin rätt att framställa jävsinvändningen.

Efter det att fråga om jäv mot en domare har uppkommit får han eller hon, enligt 4 kap. 15 § rättegångsbalken, endast vidta sådana åtgärder som inte utan synnerlig olägenhet kan skjutas upp och som inte innefattar ett avgörande av målet. Domaren är således i princip obehörig att vidta några åtgärder i målet och är skyldig att både bildligt och faktiskt skilja sig från målet. Kravet illustreras av **JO:s beslut den 27 januari 2005, dnr 5109–2003**, där en regeringsrättssekreterare (dåvarande titel på justitiesekreterare) till följd av tvåinstansjäv var förhindrad att handlägga ett antal mål som hade lottats på hennes rotel. Regeringsrättssekreteraren anmälde genast att hon var jävig. Innan målen lottades om besvarade hon emellertid en förfrågan från klagandena om den förväntade handläggningen av målen. Enligt JO var det uppenbart att regeringsrättssekreteraren p.g.a. jäv inte kunde handlägga målen och hon borde därför inte heller ha besvarat skrivelsen om den beräknade handläggningstiden.

Om en part i rätt tid har gjort en invändning om jäv ska rätten, enligt 4 kap. 15 § rättegångsbalken, ge ett särskilt beslut i frågan så snart det kan ske. En part som för fram ett påstående om jäv har således rätt att kräva att domstolen uttryckligen tar ställning till påståendet. Domstolens bedömning av ett dåligt underbyggt påstående om jäv bör kunna redovisas ganska kortfattat (se **JO 2018/19 s. 79**). Ett sådant påstående som är väl underbyggt kräver däremot en noggrannare redovisning av bedömningen.

Av bestämmelsen i 4 kap. 15 § rättegångsbalken kan även utläsas att jävsfrågor måste hanteras skyndsamt. Kravet på skyndsamhet aktualiserades, tillsammans med skyldigheten för en jävig domare att skilja sig från målet, i **JO 2018/19 s. 48**. Efter att en part hade fört fram en invändning om jäv mot den ansvarige domaren vidtog denne ändå åtgärder i målet. Beslut i

jävsfrågan fattades av lagmannen först två månader efter det att invändningen hade förts fram. JO konstaterade att jävsinvändningen inte hade handlagts på ett korrekt sätt och riktade kritik mot såväl den ansvarige domaren som lagmannen. Frågan om när en jävsinvändning ska prövas behandlades även i **JO:s beslut den 26 februari 2021, dnr 3196–2020**. Frågan om jäv hade aktualiserats vid ett sammanträde i en hyres- och arrendenämnd. Enligt sammanträdesprotokollet hade parterna enats om att sammanträdet skulle fortsätta utan nämndens prövning av jävsfrågan och att en sådan prövning skulle göras först om ärendet fick en viss utgång. JO, som riktade allvarlig kritik mot nämnden, framhöll att frågan om jäv utgör hinder för den fortsatta processen och att nämnden skulle ha tagit ställning till jävsfrågan när den uppkom. Vidare betonade JO att det inte heller är möjligt att, på det sätt som skett, låta parterna disponera över jävsfrågan och villkora dess prövning av utgången i ärendet.

Avslutningsvis ska sägas att rättens ordförande även har ett ansvar för hanteringen av frågan om någon annan av rättens ledamöter är jävig. Detta illustreras av **JO 2014/15 s. 314**, där både rättens ordförande och en nämndeman fick kritik för hanteringen av en jävsfråga. Nämndemannen i fråga var jävig bl.a. då hon var ledamot i den socialnämnd som var part i det aktuella målet. Rådmannen kände till det förhållandet, men tillät ändå nämndemannen att delta i handläggningen av målet. För det fick rådmannen kritik.

4.2.3 Jävsbedömningen

Att bedöma om det i en konkret situation föreligger jäv är inte alltid så enkelt. Särskilt frågor om tillämpningen av generalklausulen i 4 kap. 13 § 10 rättegångsbalken och frågor om eventuellt delikatessjäv kan innebära svåra avvägningar för en domare. Det finns förhållandevis få vägledande avgöranden från de högsta domstolsinstanserna i dessa frågor och det är därmed svårt att i ett enskilt fall bygga bedömningen om vad som utgör

jäv på en tydlig rättslig grund. Rättsläget är inte heller statistiskt. Som Högsta domstolen konstaterade i **NJA 2014 s. 482 p. 4** har samhällsutvecklingen lett både till att frågor om förtroendet för domstolarnas verksamhet samt domarnas oberoende och opartiskhet fått ökad uppmärksamhet och till att skärpta krav riktas mot den dömande verksamheten i dessa avseenden. Det innebär att fler förhållanden än tidigare kan bedömas konstituera jäv.

En utgångspunkt bör vara att en domare inte ska befatta sig med mål där förhållandena inte skulle tåla insyn. Detta hänger ihop med att det inte är tillräckligt att domaren faktiskt är opartisk. Det får inte heller, för en objektiv betraktare, finnas några legitima tvivel om att så är fallet. En annan generell rekommendation är att domaren intar ett öppet förhållningssätt. Genom att domaren upplyser parterna om att det finns en sådan koppling till förhållandena i målet som visserligen, enligt domarens bedömning, inte grundar jäv men som det ändå kan finnas skäl att parterna känner till kan en part som så önskar få en jävsinvändning prövad i ett tidigt skede av målets handläggning.

Svaret på frågan om ett visst förhållande grundar jäv skiljer sig inte sällan mellan olika domare. Jävsfrågor har sin grund i faktiska förhållanden men bedömningen påverkas av den enskilde domarens uppfattning om sig själv och sin omvärld. Det kan ytterst vara samvetsfrågor och det är därför inte förvånande att bedömningarna kan variera. Här finns inte utrymme för någon fullständig redogörelse för alla de aspekter som finns vad gäller jävsbestämmelsen, och framför allt dess generalklausul. En utförlig genomgång ges bl.a. av Fitger m.fl. i lagkommentaren till 4 kap. 13 § rättegångsbalken.⁴⁷ I det följande behandlas ett par konkreta situationer där etiska frågor med anknytning till domarjäv kan förekomma.

4.2.4 Medlemskap i föreningar och liknande

I Sverige råder organisationsfrihet. En utgångspunkt är således att det, precis som för alla andra, är tillåtet för domare att tillhöra vilken organisation som helst. En domares medlemskap i olika intresseföreningar, organisationer och nätverk kan dock i vissa fall ge upphov till frågor om jäv.

En generell rekommendation kan mot den bakgrunden vara att en domare, innan han eller hon engagerar sig i en förening eller liknande, ställer sig frågan vilka konsekvenser engagemanget kan få för hans eller hennes opartiskhet som domare. En faktor som därvid bör beaktas är om det är tänkbart att den aktuella föreningen kommer att vara inblandad i rätts tvister. En annan om det är tänkt att domaren ska ägna sig åt rättslig rådgivning åt föreningen. En ytterligare fråga domaren bör ställa sig är om han eller hon blivit ombedd att engagera sig för att ge föreningen domaryrkets prestige. Det förekommer att en förening eller organisation över tiden delvis ändrar sin inriktning. En domare bör därför kontinuerligt reflektera över sitt engagemang i föreningen.

Ett exempel på när domares föreningsmedlemskap föranlett frågor om jäv är det tidigare nämnda Pirate Bay-målet.

NJA 2010 s. 274

I ett mål om fildelning hade jävsinvändning riktats mot en hovrättslagman som var medlem i Svenska Föreningen för Industriellt Rättsskydd och mot ett hovrättsråd som var medlem i Svenska Föreningen för Upphovsrätt samt hade haft andra immaterialrättsliga engagemang, bl.a. vid Justitiedepartementets enhet för immaterialrätt och transporträtt.

Högsta domstolen redogjorde inledningsvis för vissa rättsliga utgångspunkter och principer avseende frågor om jäv och

opartiskhet. Mot bakgrund av de jävsinvändningar som framställt i målet uttalade Högsta domstolen därefter att en domares tidigare deltagande i ett lagstiftningsärende som rättssakkunnig i Regeringskansliet inte i sig kunde anses vara en sådan omständighet som var ägnad att rubba förtroendet för domarens oberoende i ett mål där lagstiftningen aktualiseras. Inte heller domarnas engagemang i de aktuella föreningarna utgjorde skäl för en objektiv bedömare att betvivla deras opartiskhet vid prövningen av frågorna i målet. Invändningen om jäv ogillades.

Ett annat exempel hittas i ett beslut från Göta hovrätt. Beslutet behandlade frågan om en domares medlemskap i Svenska Frimurare Orden (Frimurarorden) medfört att han var jävig att handlägga ett visst mål.

Göta hovrätts beslut den 11 februari 2019 i mål nr T 3151-18

I ett tvistemål gjorde kärandena i hovrätten gällande att en av tingsrättsdomarna varit jävig med hänsyn till bl.a. att både han och svaranden i målet var medlemmar i Frimurarorden. Rådsmannen i fråga hade inte underrättat parterna om att han var medlem i orden.

Vid sin prövning av jävsfrågan uttalade hovrätten inledningsvis att det finns anledning att iaktta större försiktighet vad gäller medlemskap i en sluten orden, såsom Frimurarorden, än när det gäller sammanslutningar som är öppna för alla. Mot bakgrund av vad som hade framkommit om Frimurarordens ändamål och en frimurares plikter gjorde hovrätten dock bedömningen att enbart den omständigheten att en domare och en part är medlemmar i Frimurarorden inte kan anses innebära att domaren är jävig – en slutsats som hovrätten konstaterade låg i linje med Europadomstolens praxis i frågan.

Hovrätten tog därefter ställning till vad som kommit fram om rådmannens och svarandens relation i det enskilda fallet, och framhöll därvid bl.a. att de såvitt utrett aldrig tidigare haft att göra med varandra personligen. Vid en sammantagen bedömning ansåg hovrätten att deras medlemskap i Frimurarorden inte hade lett till att de på något sätt blivit så nära knutna till varandra att domaren var jävig. Rådmannen borde enligt hovrätten visserligen ha upplyst parterna om sitt medlemskap i orden så fort han fick kännedom om att svaranden eventuellt också var frimurare. Hans underlåtenhet i det avseendet var dock inte tillräcklig för att grunda jäv. Sammanfattningsvis bedömde hovrätten att jäv inte förelåg vid tingsrätten. En ledamot var skiljaktig.

Frågan om domares organisationstillhörighet har även behandlats av JK, som därvid redogjort för vissa principiella utgångspunkter.

JK:s beslut den 7 maj 1998, dnr 2769-97-21

Ärendet avsåg frågan om det var förenligt med jävsreglerna att flera domare, åklagare och advokater var medlemmar i samma Rotary-klubb. JK uttalade inledningsvis att frågan om medlemskap i en privat förening var en sak som låg vid sidan av det offentliga anställningsförhållandet och därmed i princip föll utanför myndighetens tillsynsområde. JK gjorde dock vissa generella uttalanden och konstaterade därvid att det i Sverige är tillåtet för domare, åklagare och advokater att tillhöra vilken organisation som helst. Det kan emellertid, betonade JK, finnas förhållanden där det formellt inte föreligger jäv men där en utomstående kan fråga sig om de rättsliga överväganden som görs, t.ex. inom ramen för en rättegång, kan vara helt opåverkade av att de inblandade känner varandra väl och regelbundet umgås i samma förening. Det gäller särskilt föreningar som inte är öppna för alla.

Enligt JK får det dock ankomma på den enskilde offentlige tjänstemannen att själv ta ställning i dessa frågor med hänsyn tagen till kraven på opartiskhet och objektivitet och de övriga omständigheter som kan vara av betydelse för att tilltron till rättskipningen ska kunna upprätthållas.

4.2.5 Anställning utanför domstolen

En person som är tjänstledig från en anställning utanför domstolsväsendet för att tjänstgöra som adjungerad domare i domstol kan anses jävig i ett mål där den ordinarie arbetsgivaren är part. Det är dock inte så att jäv automatiskt anses föreligga i varje sådant fall, utan det får bedömas i vilken mån förhållandena i det enskilda fallet är ägnade att rubba förtroendet för domarens opartiskhet och oberoende.⁴⁸

Frågan har under senare år behandlats av prejudikatinstanserna vid ett par tillfällen. I två av dessa mål var frågan om det hade förelegat jäv när en medarbetare vid Skatteverket, som var tjänstledig från Skatteverket och tjänstgjorde som adjungerad ledamot i kammarrätten, deltagit i handläggningen av mål där Skatteverket var part. I **RA 2009 ref. 8** ogillade Regeringsrätten (numera Högsta förvaltningsdomstolen) den framställda jävsinvändningen. Vid bedömningen beaktade domstolen bl.a. att det var fråga om ett beslut om avslag på en begäran om muntlig förhandling, att den adjungerade ledamotens anställning hos Skatteverket avsåg annan verksamhet än den som var aktuell i målet och att hon inte deltog när målet senare avgjordes genom dom. I **HFD 2011 ref. 15** avsåg prövningen en adjungerad ledamot som var tjänstledig från en tjänst som särskilt kvalificerad handläggare vid Skatteverkets rättsavdelning och som i kammarrätten hade deltagit i det slutliga avgörandet av ett taxeringsmål. Högsta förvaltningsdomstolen, som konstaterade att omständigheterna skilde sig från RA 2009 ref. 8, bedömde att den adjungerade ledamotens deltagande i det aktuella fallet var en sådan omständighet som objektivt sett kunde

rubba tilltron till att målet handlagts på ett opartiskt sätt. Jäv ansågs därför ha förelegat.

I ett senare avgörande, **NJA 2014 s. 482** ("Adjungerade ledamotens jäv"), prövade Högsta domstolen om det förelegat jäv då en åklagare, som var tjänstledig från Åklagarmyndigheten och tjänstgjorde som adjungerad ledamot i hovrätten, hade deltagit i avgörandet av ett brottmål. Majoriteten, fyra ledamöter, fann att den adjungerade ledamotens tjänstledighet från Åklagarmyndigheten och tjänstgöringsförhållandena vid domstolen, tillsammans med att fråga var om prövning av ett brottmål, utgjorde sådana särskilda omständigheter som var ägnade att rubba förtroendet för hennes opartiskhet. Jäv ansågs därför ha förelegat. Referenten var skiljaktig och ansåg att det inte fanns grund för objektivet berättigat tvivel angående ledamotens opartiskhet.

En närliggande fråga är om det kan medföra jäv att en domare har fått en anställning utanför domstolsväsendet, men ännu inte tillträtt denna. Frågan aktualiserades i **HFD 2020 ref. 16**, där en domare i kammarrätten skulle vara tjänstledig från sin domaranställning för att i stället tjänstgöra som sektionschef vid Skatteverkets rättsavdelning. Några veckor innan domaren skulle börja sin nya tjänst deltog hon i det slutliga avgörandet av ett mål som Skatteverket var part i. Högsta förvaltningsdomstolen gjorde bedömningen att jäv hade förelegat.

4.2.6 Tidigare befattning med en rättsfråga (lagstiftningsarbete m.m.)

Inför ett avgörande har en domare naturligtvis ofta en åsikt om de rättsfrågor som aktualiseras i målet. Detta medför inte att domaren är partisk, så länge han eller hon är beredd att följa sin övertygelse oberoende av vem som gynnas av tillämpningen.

Det kan också vara så att en domare tidigare gett konkret uttryck för en viss uppfattning, t.ex. i ett lagstiftningsärende eller i ett rättsvetenskapligt sammanhang. När en domare på så sätt haft befattning med saken i en annan egenskap ska frågan om domarens partiskhet, enligt Europadomstolens praxis, bedömas med hänsyn till dennes ställning och funktion vid detta tillfälle (se Europadomstolens domar i målen **Procola mot Luxemburg**, no. 14570/89, den 28 september 1995, **McGonnell mot Förenade kungariket**, no. 28488/95, den 8 februari 2000 och **Kleyn m.fl. mot Nederländerna**, nos. 39343/98, 39651/98, 43147/98 och 46664/99, den 6 maj 2003). I svensk rättspraxis har dock uttryckts att den omständigheten att en domare tidigare i ett annat sammanhang, utan anknytning till det aktuella målet, har tagit ställning i en rättsfråga som uppkommit i målet endast under mycket speciella förhållanden bör medföra att domaren anses jävig (se **HFD 2015 not. 9**). Exempelvis anses en domares tidigare deltagande i ett lagstiftningsärende som rättssakkunnig i Regeringskansliet inte medföra att domaren är jävig i ett mål där lagstiftningen aktualiseras.⁴⁹ Samma sak gäller som utgångspunkt då en domare i en dom i ett annat mål eller i ett rättsvetenskapligt sammanhang uttryckt en åsikt i en rättsfråga som aktualiseras i ett mål som domaren sedan handlägger.⁵⁰ I speciella fall, där en domare t.ex. gjort ett tydligt uttalande beträffande en specifik tvistefråga som är föremål för prövning eller särskilt ingående gett uttryck för en rättspolitisk uppfattning som avviker från lagstiftarens intentioner i den aktuella frågan, kan det dock tänkas att saken får bedömas annorlunda.

Frågor om jäv p.g.a. att en domare tidigare haft viss anställning eller visst uppdrag med anknytning till en fråga som aktualiseras i målet har vid några ytterligare tillfällen behandlats i svensk överrättspraxis.

RÅ 2005 ref. 1

Huvudfrågan i målet gällde om lotterilagen stod i överensstämmelse med EG-rätten. Invändning om jäv framfördes mot tre regeringsråd (dåvarande titel på justitieråd i Högsta förvaltningsdomstolen). Två av regeringsråden hade tidigare haft befattningar på Finansdepartementet, varav en hade varit expeditions- och rättschef vid myndigheten när en likartad fråga behandlades i en proposition gällande ändring av en bestämmelse i lotterilagen. Det tredje regeringsrådet hade varit domare i EG-domstolen när domstolen tagit ställning till bl.a. nationella spelmonopols förenlighet med EG-rätten. Enligt Regeringsrätten utgjorde inga av dessa omständigheter grund för jäv i målet.

HFD 2015 not. 9

Finansinspektionen var part i ett mål om ledningsprövning i fondbolag där Högsta förvaltningsdomstolen dömde till inspektionens fördel. Klaganden ansökte om resning på den grunden att fyra justitieråd varit jäviga att handlägga målet. Det påstådda jävet bestod av att justitieråden haft starka kopplingar till såväl Finansdepartementet som Finansinspektionen samt att två av dem under sin tid i Lagrådet hade granskat lagförslag som berörde de aktuella frågorna i målet. Högsta förvaltningsdomstolen ansåg inte att jäv förelegat och avslog resningsansökan.

HFD 2020 not. 11

Högsta förvaltningsdomstolen beslutade att inte meddela prövningstillstånd i ett mål om arbetsgivaravgifter samt skattetillägg. Domaren som ensam avslog ansökan om prövningstillstånd hade tidigare varit enhetschef på Skatteverkets rättsavdelning och där arbetat med myndighetens tolkning av bestämmelsen i fråga.

Klaganden ansökte om resning och gjorde gällande att domaren varit jävig eftersom hon haft ett intresse av att inte klarlägga en felaktig rättstillämpning hos Skatteverket. Högsta förvaltningsdomstolen, som hänvisade till RÅ 2005 ref. 1 och HFD 2015 not. 9, bedömde att jäv inte förelegat och avlog resningsansökan.

4.2.7 Tidigare befattning med mål och parter

Den omständigheten att en domare tidigare har haft befattning med ett mål eller en part kan ge upphov till etiska dilemman och under vissa omständigheter även medföra att domaren är att anse som jävig. Sådana etiska frågor kan göra sig gällande i alla måltyper och i många olika situationer. Ett exempel är frågan hur det påverkar domarens opartiskhet att han eller hon har haft befattning med ett brottmål under förundersökningen och därvid tagit ställning till frågor om t.ex. häktning eller hemliga tvångsmedel. Ett annat exempel är frågan om hur långt en domare som handlägger ett tvistemål kan gå i sina förlikningsförsök utan att hans eller hennes opartiskhet kan ifrågasättas. Ytterligare ett exempel är frågan om det alltid är lämpligt att en domare som deltagit i ett interimistiskt avgörande deltar i det slutliga avgörandet.

Det går inte att formulera allmängiltiga svar eller rekommendationer för de vitt skilda situationer där frågan kan uppstå. Ytterst blir det fråga om att ta ställning till om ett visst förhållande innebär att det för en objektiv betraktare finns rimlig grund för tvivel om domstolens opartiskhet. Hur en sådan prövning kan se ut illustreras väl av Högsta domstolens skäl i **NJA 2019 s. 327**, och den domare som ställs inför en liknande fråga kan nog ha god ledning av den struktur som Högsta domstolen använde sig av vid sin prövning.

NJA 2019 s. 327 ("Den fortsatta huvudförhandlingen")

Efter avslutad huvudförhandling i ett brottmål hade hovrätten beslutat att dom skulle meddelas senare och att den tilltalade skulle bli kvar i häkte. Enligt anteckningar som skickats till parterna hade rätten i anslutning till förhandlingen också beslutat dom. Innan domen meddelades återopade den tilltalade ny bevisning. Han gjorde i samband med det gällande att hovrättens ledamöter var jäviga att fortsätta handläggningen och begärde att målet skulle sättas ut till ny huvudförhandling. Hovrätten avlog jävsinvändningen. Rätten kompletterade utredningen och tog upp den nya bevisningen vid en fortsatt huvudförhandling, varefter dom meddelades.

Högsta domstolen prövade frågan om jäv och tog därvid ställning till betydelsen av att rätten enligt anteckningarna beslutat dom samt beslutat att den tilltalade skulle vara fortsatt häktad. Högsta domstolen gick stegvis igenom innebörden av de vidtagna åtgärderna och beaktade därvid särskilt vilket intryck var och en av åtgärderna förmedlat utåt. Sammanfattningsvis ansåg Högsta domstolen att de ledamöter som deltagit vid huvudförhandlingen inte hade varit jäviga att handlägga målet vid beslutet om komplettering eller vid den fortsatta huvudförhandlingen.

Viss vägledning i frågan kan vidare sökas i ett par avgöranden på förvaltningsrättens område.

HFD 2011 ref. 14

Frågan i Högsta förvaltningsdomstolen var om en rådman som vid två tillfällen hade prövat en fråga om anstånd med betalning av viss skatt var jävig att senare handlägga själva taxeringsmålen. Högsta förvaltningsdomstolen uttalade att det vid besluten

rörande anstånd var fråga om en preliminär bedömning. Enligt Högsta förvaltningsdomstolen kan den prövning som görs i anståndsmål inte jämföras med den som görs när själva taxeringsfrågan prövas, eftersom anstandsfrågan normalt prövas innan parterna slutfört sin talan i taxeringsfrågan. Mot den bakgrunden ansåg Högsta förvaltningsdomstolen att rådmannens ställningstaganden i anståndsmålen inte innebar att hans opartiskhet vid den efterföljande prövningen kunde ifrågasättas.

Kammarrättens i Göteborg beslut den 12 mars 2010 i mål nr 1080-10

Frågan i målet var om det förelåg jäv för en rådmann i förvaltningsrätt att handlägga ett mål om upphörande av vård enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. Rådmannen hade tidigare dömt i ett mål om beredande av tvångsvård beträffande samma person. Det förvaltningsrätten skulle pröva i det aktuella målet var om vården skulle upphöra. Kammarrätten framhöll att sakförhållandena och omständigheterna som parterna åberopade i de två målen i stora delar var desamma och att domstolens ställningstagande i princip rörde samma frågeställning. Enligt kammarrätten fanns det mot den bakgrunden anledning att utgå från att en objektiv iakttagare kunde befara en partisk hållning hos rådmannen, som förklarades jävig att handlägga målet.

Frågan om jäv för en domare som tidigare tagit befattning med ett mål kan också aktualiseras till följd av uttalanden som domaren har gjort i samband med sin handläggning. Detta illustreras av ett avgörande från underrätt.

**Attunda tingsrätts beslut den 8 augusti 2008 i mål
nr T 3798-07**

I ett skadeståndsmål mellan å ena sidan två läkare som tidigare åtalats för styckmord och å andra sidan staten meddelade tingsrätten mellandom i frågan om preskription. Tingsrätten avlog preskriptionsinvändningen. Staten genom JK gjorde en jävsinvändning mot rådmannen som meddelat mellandomen. JK anförde därvid att mellandomen innehöll uttalanden som inte tog sikte på parternas påståenden och invändningar i processen, utan på parternas bevekelsegrunder för dessa. I mellandomen uttalades bl.a. att processen utgjorde ”ett av flera förtvivlade försök från läkarna att rentvå sig från [...] oerhörda anklagelser” medan staten ”försöker förstöra läkarnas möjligheter” till detta, vilket skulle utgöra ”ett allvarligt ingrepp i läkarnas rättssfär”.

I sitt beslut avseende jävsinvändningen menade tingsrätten att uttalandena i mellandomen sammantaget gav intrycket att rådmannen ansåg att JK inte skulle ha framfört preskriptionsinvändningen. Vidare konstaterade tingsrätten att kommentarerna i mellandomen gjorde att JK:s processföring i målet framstod som klandervärd och att det låg nära till hands att uppfatta uttalandena som sympatyttringar för kändenas sak. Mot bakgrund av detta, och med beaktande av att mellandomen i fråga inte fick överklagas särskilt, förklarade tingsrätten rådmannen jävig att delta i den fortsatta handläggningen av målet. Beslutet överklagades inte.

4.3 Bisysslor

Med bisyssla avses i princip varje syssla – avlönad eller oavlönad – som domaren har vid sidan av sin huvudanställning. Det kan röra sig om en anställning, ett uppdrag eller utövande av egen verksamhet. Sådana sysslor och uppdrag kan ge domaren värdefulla kunskaper som kan komma att bidra till att domaren är bättre rustad i sin domargärning. Även allmänna intressen av olika slag kan tala för att domaren åtar sig vissa sysslor som kräver särskild erfarenhet eller specialkunskaper. Domarens bisysslor kan dock väcka frågor om opartiskhet.

Ordinarie domare ska på eget initiativ skriftligen anmäla till arbetsgivaren vilka bisysslor de har.⁵¹ Övriga anställda ska lämna uppgifter om bisysslor när arbetsgivaren begär det.⁵² Domstolschefen har därefter att pröva om bisysslan är tillåten. Vad gäller chefer för domstolar och hyresnämnder är det i stället Domarnämnden som prövar frågan om förtroendeskadliga bisysslor.

Huvudregeln är att en bisyssla är tillåten om den inte är förtroendeskadlig, arbetshindrande eller konkurrerande. Regler om arbetshindrande och konkurrerande bisysslor finns i de statliga kollektivavtalen. Dessa kommer inte att beröras närmare i den här framställningen. Förtroendeskadliga bisysslor regleras framför allt i 7 och 7 a–d §§ lagen om offentlig anställning men även i anställningsförordningen (1994:373) och i domstolsinstruktionerna.

Förbudet mot förtroendeskadliga bisysslor gäller för alla offentliganställda. Enligt 7 § lagen om offentlig anställning får en arbetstagar inte ha någon anställning eller något uppdrag eller utöva någon verksamhet som kan rubba förtroendet för hans eller någon annan arbetstgares opartiskhet i arbetet eller som kan skada myndighetens anseende. Med uttrycket

”myndighetens anseende” avses anseendet för att opartiskhet och saklighet iakttas i myndighetens verksamhet.⁵³

Vid bedömningen av om en bisyssla är förtroendeskadlig eller inte får det göras en samlad bedömning av de omständigheter som kan påverka allmänhetens förtroende för myndighetens opartiskhet.⁵⁴ En generell utgångspunkt är därvid myndighetens uppgifter och den enskilde arbetstagarens arbetsuppgifter. Vidare ska risken för att jäv kan uppstå vid myndigheten beaktas. Även bisysslans karaktär och omfattning har stor betydelse vid bedömningen. Vad gäller bisysslans karaktär är risken för förtroendeskada ofta mindre om arbetsuppgifterna i bisysslan kan sägas vara av enklare slag jämfört med uppgifterna i huvudanställningen. Om bisysslan innehåller arbetsuppgifter av samma eller liknande slag som dem som arbetstagaren utför i sin huvudanställning kan däremot risken för förtroendeskada antas vara större. Vidare kan en bisyssla som ger arbetstagaren (eller hans eller hennes familj) fördelar av ekonomisk natur medföra större risker för förtroendeskada än om sysslan inte medför sådana fördelar.

Vad gäller frågan om just domares bisysslor kan inledningsvis konstateras att domstolarnas verksamhet, och domarens uppgift, är av sådan karaktär att särskild försiktighet är påkallad vid bedömningen av en bisysslas tillåtlighet. En domare bör därför iaktta stor urskillning vad gäller bisysslor. Frågan om domares bisysslor har diskuterats återkommande i olika sammanhang. Den har även behandlats i ett antal statliga utredningar.⁵⁵ För en mer djupgående redogörelse kan hänvisas till de utredningar som berört frågan samt till den promemoria avseende bisysslor som Domstolsverket har tagit fram och som finns tillgänglig på Sveriges Domstolars intranät.⁵⁶ Vidare har frågan om domares bisysslor behandlats i beslut från SAN och tillsynsmyndigheterna. Nedan redovisas några av dessa beslut i syfte att illustrera den avvägning som ska göras.

JO 1984/85 s. 82

En rådmann hade tagit på sig ett uppdrag som bouppteckningsförrättare. Bouppteckningen skulle sedan lämnas in till den tingsrätt där rådmannen arbetade men till en annan avdelning. Lagmannen som yttrade sig till JO underströk att allmänheten inte kan förväntas känna till tingsrättens organisation och att det därför inte spelade någon roll att bouppteckningen skulle lämnas in till en annan avdelning än den som rådmannen arbetade på. Samtliga domare, även de vid stora domstolar, bör därför följa principen att avhålla sig från uppdrag som kan bli föremål för bedömning vid den egna domstolen. JO instämde i lagmannens uppfattning.

JK 1989 s. 98

Ärendet avsåg frågan om en kursverksamhet i hyresrätt, bedrivna av hyresråd, var att anse som en förtroendeskadlig bisyssla. JK uttalade inledningsvis att det i och för sig är betydelsefullt och önskvärt att domare, liksom andra tjänstemän med särskild sakkunskap, medverkar vid undervisning eller som föredragshållare för att förmedla erfarenhet från ett visst rättsområde. Sådan medverkan får dock, betonade JK, inte ske i den formen att det blir fråga om rådgivning i konkreta fall. Vidare ställde sig JK kritisk till kursverksamhet i egen regi, där tjänstemannen själv är initiativtagare till kursverksamheten, och konstaterade att det därvid finns en risk för att sådana kurser bl.a. kan uppfattas som en viss påtryckning att anmäla sig som kursdeltagare. I det aktuella fallet ansåg JK att de anordnade kurserna getts en sådan utformning att det förelåg en risk för förtroendeskada.

SAN:s beslut den 25 september 2018 i ärende nr 16/2018

En rådmän hade underlåtit att till arbetsgivaren skriftligen anmäla två bisysslor, varav en avsåg uppdrag som skiljeman utsedd av den ena parten i viss tvist. SAN konstaterade till en början att det i dag är fast praxis att en domare utan risk för förtroendeskada normalt kan åta sig uppdrag som skiljeman utsedd av annan än enskild part. När det gäller frågan om uppdrag av en enskild part att ingå i en skiljenämnd så bör en domare dock iaktta försiktighet att ta sådana uppdrag. I det aktuella fallet bedömde SAN, bl.a. mot bakgrund av att rådmannens uppdrag som skiljeman avsett ett enstaka uppdrag som vid tiden för SAN:s prövning hade avslutats, att rådmannens förseelse var att betrakta som ringa.

AD 2018 nr 45

Målet avsåg en polis bisyssla, men bör ha relevans även inom Sveriges Domstolars verksamhetsområde. En polisinspektör var ordförande i en ideell förening som gav stöd och hjälp åt personer som ansåg sig ha varit utsatta för brott. Arbetsdomstolen ansåg att uppdraget var förtroendeskadligt och därmed inte tillåtet. Arbetsdomstolen framhöll att allmänheten lätt kan få intrycket att den polis som frivilligt agerar ensidigt på sin fritid, genom att engagera sig för den ena partssidan, också kan komma att påverka sitt eget eller andras arbete vid Polismyndigheten i samma riktning.

4.4 Uppdrag som ombud

Utöver regleringen avseende bisysslor finns det i olika författningar bestämmelser som innebär att det kan vara förbjudet för en domare att åta sig vissa offentliga uppdrag.⁵⁷ En sådan bestämmelse är 12 kap. 3 §

rättegångsbalken, som stadgar att bl.a. domare inte får vara rättegångsombud, om inte regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer ger tillstånd till det. Beträffande domare är det Domarnämnden som lämnar sådana tillstånd.⁵⁸

Enligt Domarnämndens praxis kan tillstånd medges om risken för förtroendeskada bedöms som ringa eller om andra särskilda skäl föreligger. Tjänstlediga fiskaler och assessorer har regelmässigt meddelats tillstånd att under sin tjänstledighet uppträda som ombud för den nya arbetsgivaren. I övrigt har Domarnämnden intagit en restriktiv hållning, framför allt när det gäller uppdrag att företräda närstående och släktingar.⁵⁹

4.5 Opartiskhet vid handläggningen av mål och ärenden

4.5.1 Allmänt om opartiskhet vid handläggningen, bemötande m.m.

Etiska frågor med anknytning till kraven på opartiskhet och likabehandling kan uppkomma i alla stadier av handläggningen av ett mål eller ärende och ta sig många olika uttryck. Det är inte möjligt att ställa upp generella riktlinjer för hur en domare i vitt skilda situationer bör agera. Det är grundläggande att en domare agerar öppet och på samma sätt i förhållande till alla parter i ett mål. Domaren måste alltid förhålla sig till kravet på objektiv opartiskhet och också överväga hur en situation framstår utifrån. Mot den bakgrunden bör en domare vara medveten om och ha i åtanke att det sätt på vilket han eller hon bemöter parter, ombud, vittnen och andra som vänder sig till domstolen har betydelse för dessa personers uppfattning om domarens opartiskhet. Det kan handla om domarens uppträdande, kroppsspråk, minspel och uttalanden under förhandlingar men

också om hur domaren t.ex. hanterar kontakter med parter per telefon eller med journalister i intervjusituationer.

Vidare ställer principen om likabehandling krav på att domaren utövar sin dömande verksamhet fri från fördomar och förutfattade meningar, vilket även hänger ihop med kravet på subjektiv opartiskhet. En domare bör därför sträva efter att bli medveten om sina fördomar och preferenser och det kan vara bra att domaren emellanåt tar sig tid för självreflektion. En domare ska också vara uppmärksam på om en kollega, nämndeman, part eller ett ombud ger uttryck för fördomar genom exempelvis rasistiska eller sexistiska uttalanden och om så sker påtala det på det sätt som situationen kräver.⁶⁰

JO har i ett par beslut gjort några mer generella uttalanden som rör domarens opartiskhet vid handläggningen av mål och ärenden.

JO:s beslut den 29 oktober 2009, dnr 3017-2009

Ärendet avsåg en tingsrätts handläggning av ett brottmål där en anställd vid domstolen var part. JO betonade att det i mål av aktuellt slag är viktigt att tingsrätten inte frångår sina rutiner på ett sådant sätt att misstanke om särbehandling uppstår. Rådmannen som var ordförande vid huvudförhandlingen kritiserades för att hon till den tilltalade låtit framföra att denna kunde sitta i salen redan när målet ropades på. Vidare kritiserades tingsrätten för att den tilltalade efter förhandlingen raderat sitt namn från den elektroniska uppropstavlan, trots att rutinen var att uppgifter om målet skulle stå kvar under resten av dagen.

JO 2012/13 s. 36

I ett vårdnadsmål hade tingsrätten interimistiskt beslutat om umgänge mellan barnet och pappan. Umgänget skulle ske i närvaro av umgängesstöd. Kort innan huvudförhandlingen

kontaktades den ansvarige domaren av familjerätten som meddelade att det beslutade umgänget inte kunde bli av och uttryckte att tingsrätten borde fatta beslut om att ställa in umgänget. Då huvudförhandlingen skulle inledas endast några få dagar senare kontaktade domaren pappans ombud i syfte att få till stånd en överenskommelse där pappan avstod umgänge den aktuella dagen. Vid telefonsamtalet uttryckte domaren, enligt egen uppgift, att ett avstående kunde ses som ett tillfälle för pappan att visa att han hade förmåga att samarbeta i frågor som rörde barnet. Domaren gjorde inga anteckningar om telefonsamtalen.

JO betonade inledningsvis att en domare aldrig får uppträda så att hans eller hennes opartiskhet kan sättas i fråga. I det ligger att domaren måste vara varsam med vad han eller hon säger och skriver. Domaren måste också agera öppet och på samma sätt i förhållande till båda parter. Vidare uttalade JO att en kontakt av det aktuella slaget kan innebära en risk för att parten upplever sig utsatt för en press från domstolens sida att handla på ett visst sätt för att kunna vinna framgång i rättegången. Sammanfattningsvis fann JO att domaren inte fullt ut efterlevt kravet på opartiskhet, för vilket hon fick kritik. Domaren fick också kritik för att samtalen inte hade dokumenterats.

JO 2022/23 s. 37

I ett ärende om verkställighet enligt 21 kap. föräldrabalken ingick parterna en överenskommelse i samband med att tingsrätten höll sammanträde. Några veckor senare tog en av parterna kontakt med en domare som hade handlagt ärendet inledningsvis men inte varit ordförande vid sammanträdet och ställde frågor bl.a. om hur överenskommelsen skulle tolkas. Domaren och

parten i fråga hade därefter flera kontakter, både muntligen och per e-post.

I sin bedömning framhöll JO vikten av att en domare är opartisk även i ett objektivt hänseende. Genom att domaren uttalat sig om hur en tidigare dom och parternas överenskommelse kunde tolkas fanns det, enligt JO, en påtaglig risk för att parten i fråga skulle ta hennes svar till intäkt för att hans uppfattning om parternas överenskommelse var riktig – trots att det inte varit hennes avsikt. Även det förhållandet att domaren inlät sig i upprepade telefonsamtal och andra skriftliga kontakter med parten angående frågor som knöt an till målet innebar enligt JO en risk för att hon skulle kunna uppfattas ha tagit ställning för honom. Detta, betonade JO, gällde särskilt då domaren inte tycktes ha dokumenterat innehållet i kontakterna. Enligt JO hade domaren inte fullt ut iakttagit kravet på opartiskhet.

Besluten ovan belyser också vikten av att kontakter med parter och ombud dokumenteras. Domstolen har i det avseendet en skyldighet att, under handläggningen av ett mål, fortlöpande registrera bl.a. vilka åtgärder som domstolen utför och vad som i övrigt förekommer i målet.⁶¹ Dokumentation av de samtal som en domare för med en part eller ett ombud är också ett verktyg för att säkerställa opartiskheten.

Det sistnämnda JO-beslutet illustrerar vidare att domstolarnas upplysningsskyldighet kan behöva vägas mot kravet på opartiskhet och saklighet. Det är en etablerad princip att det i en domstols uppgifter ingår att, i lämplig utsträckning, bistå enskilda med upplysningar i frågor som rör domstolens verksamhetsområde. Den information som en domare lämnar kan se olika ut beroende på omständigheterna i det enskilda fallet, men måste alltid hålla sig inom ramen för vad som är tillåtet enligt kraven på

saklighet och opartiskhet. JO, som i flera ärenden uttalat sig om domstolarnas serviceskyldighet, har härvid uttryckt att domstolen har en längre gående skyldighet att hantera skrifter från parterna i mål som fortfarande är pågående. När det är en part i ett avslutat mål som vänder sig till en domare med frågor om och synpunkter på handläggningen är ansvaret att svara däremot mer begränsat enligt JO (se t.ex. **JO:s beslut den 16 december 2022, dnr 7341-2020**). Ett ytterligare JO-beslut som berörde frågan om utomprocessuell service i ett avslutat ärende är **JO 2014/15 s. 71**.

JO 2014/15 s. 71

JO riktade allvarlig kritik mot en domare för att han i ett avslutat ärende om kontaktförbud hade hjälpt en part att skriva en inläga till överrätten. JO konstaterade att förfarandet att, i ett ärende mellan två parter med motstående intressen, ge hjälp åt den ena parten på det sätt som skett – oavsett om det är fråga om utomprocessuell service eller processledning – gick långt utöver vad som kan anses rymmas inom grundlagens krav på saklighet och opartiskhet.

Avslutningsvis ska uppmärksammas att frågan om en domstols opartiskhet i samband med handläggningen av mål och ärenden även kan väckas till följd av domstolsövergripande rutiner som gynnar eller missgynnar eller annars särbehandlar en part eller annan aktör. Detta illustreras av bl.a. **JO:s beslut den 6 april 2021, dnr 3437-2020**, där kritik riktades mot en förvaltningsrätt som hade tillämpat en ordning vid förordnade av offentliga biträden som missgynnat personer som i och för sig uppfyllde lämplighetskraven, och **JO 2021/22 s. 83**, där kritik riktades mot en tingsrätt som hade haft en särskild överenskommelse med Skatteverket om utsättningar av konkursförhandlingar och på så sätt hade särbehandlat en borgenär i strid med kraven på saklighet och objektivitet.

4.5.2 Förlikning

Enligt 42 kap. 17 § rättegångsbalken ska rätten i tvistemål verka för att parterna förlikas eller på annat sätt uppnår en samförståndslösning, om det inte är olämpligt med hänsyn till målets beskaffenhet och övriga omständigheter. Att ingå förlikning är ofta en bra lösning för parterna, både av ekonomiska och personliga skäl. Att domaren bidrar till att parter kommer överens gagnar även samhället i stort. Det kan dock finnas situationer där det är mindre lämpligt att en domare verkar för en förlikning. Utgångspunkten bör vara att parternas självbestämmanderätt alltid respekteras och att domaren har parternas bästa för ögonen. En förlikning får naturligtvis aldrig pressas fram i det enda syftet att lätta den egna arbetsbördan. Domaren bör därför alltid ställa sig frågan i vems intresse förlikningsförhandlingarna förs – i parternas eller domarens.

Förlikningssituationen kan också aktualisera frågor som hänger samman med principen om domarens opartiskhet. En frågeställning som domaren ställs inför vid varje förlikningsförhandling är hur långt han eller hon kan gå utan att den ena parten uppfattar domaren som partisk. En fråga är då om det kan finnas skäl att tillmäta styrkeförhållandet mellan parterna betydelse. En annan fråga där olika uppfattningar finns är om domaren bör träffa vardera parten i enrum. Det kan vara effektivt men förutsätter att båda parter utan påtryckningar godtar en sådan ordning. En annan frågeställning är om en domare bör gå så långt att han eller hon blir jävig i den fortsatta handläggningen av målet. Å ena sidan kan sägas att det inte är något bekymmer – bortsett från praktiska problem – att en domare jävar ut sig eftersom någon annan domare kan träda i hans eller hennes ställe. Å andra sidan bör domaren beakta hur det förhållandet att han eller hon genom sin processledning blir jävig uppfattas av parterna och av utomstående. Det kan finnas en risk att parternas och allmänhetens förtroende för domstolarna minskar i en sådan situation.

En annan fråga, där det kan finnas olika uppfattningar, är vilket utrymme det finns för diskussioner om en överenskommelse i indispositiva mål. Ytterligare en fråga gäller vilka överväganden en domare bör göra inför ett stadfästande av en förlikning. Det kan inträffa att parterna begär att domaren stadfäster en förlikning med ett innehåll som domaren uppfattar som oetiskt eller t.o.m. brottsligt. En domare ska naturligtvis aldrig medverka till en förlikning med ett brottsligt upplägg. Ibland kan det vara mer tveksamt om förlikningsavtalet överensstämmer med lag. Det kan t.ex. röra sig om olika skattemässiga konsekvenser av ett avtal som domaren kan ha svårt att överblicka. Det är inte möjligt att ge något bestämt svar på hur en domare bör hantera en sådan situation. Ett råd kan vara att inte förhastat sig och att diskutera frågan med en kollega.

4.5.3 Materiell processledning och rättens utredningsansvar, m.m.

Enligt processlagstiftningen har rätten en skyldighet att genom frågor och påpekanden försöka avhjälpa otydligheter och ofullständigheter i de uttalanden som görs.⁶² Att balansera det materiella utredningsansvaret mot kravet på opartiskhet är inte alltid okomplicerat och processledningsskyldigheten kan ge upphov till olika etiska frågor. En sådan fråga är hur långt en domare kan gå i sin utredningsskyldighet utan att äventyra parternas rätt till en opartisk rättegång. Frågan om domstolens skyldighet att utöva materiell processledning i dispositiva tvistemål behandlades i **NJA 2018 s. 1062**.

NJA 2018 s. 1062 ("Marginalen")

I ett mål som avsåg återbetalning av ett lån invände svaranden att det var hans sambo som, utan hans vetskap, hade tagit upp lånet med användning av hans identitetsuppgifter. Svaranden, som saknade juridiskt ombud, åberopade viss skriftlig bevisning och vittnesförhör med sambons mamma. Tingsrätten dömde till kärandens fördel. I domskälen angav tingsrätten att den

bevisning som svaranden hade lagt fram visserligen talade för hans invändning om att någon annan ingått låneavtalet, men att han inte kunde anses ha uppfyllt sin bevisbörda då vare sig han själv eller hans sambo hade hörts i målet. I sitt överklagande till hovrätten åberopade svaranden förhör med sig själv och med sambon. Hovrätten meddelade inte prövningstillstånd.

Svaranden överklagade hovrättens beslut till Högsta domstolen, som meddelade prövningstillstånd i hovrätten. I sina beslutsskäl konstaterade Högsta domstolen, såvitt här är av betydelse, sammanfattningsvis följande. En domstol får visserligen inte agera så att dess opartiskhet eller objektivitet äventyras. Detta hindrar i regel dock inte att rätten pekar på betydelsen av principen om det bästa bevismedlet och vid behov förklarar dess innebörd. Omständigheterna i det aktuella fallet – bl.a. det förhållandet att svaranden saknade juridiskt ombud – medförde ett särskilt behov av materiell processledning. När svaranden under förberedelsen åberopade förhör endast med sin sambos mamma borde därför tingsrätten ha förklarat betydelsen av principen om det bästa bevismedlet. Genom att inte göra det hade rätten brustit i sin materiella processledning.

En annan fråga som hänger samman med rättens materiella processledning är om det kan vara acceptabelt att ställa frågor för att få fram omständigheter som inte tidigare nämnts i syfte att undvika ett materiellt felaktigt domslut. Den frågan torde få besvaras på olika sätt beroende på bl.a. måltyp. Att det kan finnas skäl att vara återhållsam visar exemplet att domaren i ett brottmål ställer en fråga till ett vittne, enbart i syfte att förtydliga dennes utsaga, men där svaret visar sig bli avgörande för frågan om domen ska bli friande eller fällande. Ytterligare en fråga är om en domare alltid måste vara helt opartisk. Kan det vara etiskt försvarbart att hjälpa en

svagare part att processa fram en förlust för ett oseriöst företag eller en enskild att komma till sin rätt mot en myndighet?

I vissa typer av mål har rätten möjlighet att självmant inhämta bevisning. Även här uppkommer frågan hur långt en domare kan gå utan att parterna uppfattar rätten som partisk. En annan fråga är hur man bör se på domarens roll utifrån förvaltningsprocesslagens bestämmelse om rättens utredningsansvar.

4.5.4 En domstols anmälan till polis, åklagare eller andra myndigheter

En annan situation där frågor om rättens opartiskhet kan aktualiseras är när en misstanke om brott uppkommer under handläggningen av ett mål i domstolen. Någon allmän skyldighet för en domstol att anmäla en brottsmisstanke till polis eller åklagare finns inte. Å andra sidan finns det inte heller något generellt förbud för en domstol att göra en sådan anmälan. I fråga om sekretessbelagda uppgifter finns dock särskilda regler att iaktta och en domstol får med anledning av en brottsmisstanke lämna ut sådana uppgifter endast under vissa förutsättningar.⁶³ I förarbetena till sekretesslagstiftningen har framhållits att det är av stor betydelse för tilliten till rättsväsendet att domstolarna visar återhållsamhet med att lämna ut uppgifter om brott som framkommit i den rättskipande verksamheten.⁶⁴

Frågan om en domstols anmälan av en brottsmisstanke har vid ett flertal tillfällen behandlats av JO, som gjort en del generella uttalanden i saken. JO har därvid tagit fasta på det ovan nämnda förarbetsuttalandet och bl.a. uttalat att en domstol endast i sällsynta undantagsfall bör göra en polisanmälan med anledning av en brottsmisstanke som uppkommit under handläggningen av ett mål (se bl.a. **JO 1990/91 s. 29**, där en domare anmält ett partsombud till åklagare för utredning av misstanke om brott).

En domstol som har att ta ställning till frågan om en brottsmisstanke ska anmälas måste alltid beakta risken för att dess opartiskhet kan komma att ifrågasättas. Med beaktande av den risken bör en anmälan under alla förhållanden göras av någon annan befattningshavare vid domstolen än den domare som har medverkat vid rättegången (se **JO 2003/04 s. 33**, där en domare till åklagare anmält ett vittne som i samband med en huvudförhandling rivit sönder en handling som getts in till rätten). En annan aspekt att beakta, som framhölls i **JO 2017/18 s. 66**, är risken att en part inte vågar åberopa uppgifter som har betydelse för den fråga som domstolen ska pröva om det kan leda till att domstolen gör en polisanmälan – något som parten av olika skäl kanske själv har valt att inte göra. I det aktuella ärendet hade en part i ett familjemål gett in en handling som innehöll ett sms med eventuellt brottsligt innehåll. Drygt tre månader efter att domstolen tagit emot handlingen skickade en domare, i sin egenskap av säkerhetsansvarig vid domstolen, handlingen till polisen för kännedom och eventuell åtgärd. JO, som hänvisade till både JO 1990/91 s. 29 och JO 2003/04 s. 33, konstaterade att det naturligtvis kan finnas situationer där domstolen närmast är tvingad att agera p.g.a. exempelvis konkreta uppgifter om akut fara för liv eller hälsa. Så var dock, enligt JO, inte fallet vad gällde det aktuella meddelandet. Vid en sammantagen bedömning fann JO att rådmannens åtgärd var olämplig.

Vidare kan det inträffa att en domare i samband med handläggningen av ett mål eller ärende får kännedom om andra myndigheters åtgärder, som man anser att något granskningsorgan borde uppmärksammas på. Innan en domstol hänskjuter en sådan fråga till något ordinärt eller extraordinärt granskningsorgan bör domstolen göra samma överväganden som inför en brottsanmälan. Frågan aktualiserades i **JO 2002/03 s. 40**, där en domare under handläggningen av ett familjemål hade gett in en skrivelse till JK där han begärde att JK skulle överväga om vissa åtgärder som en socialnämnd hade vidtagit kunde anses lagliga och förenliga med barnets bästa. JO uttalade att omsorgen om domstolväsendets integritet kräver att en

domstol vidtar en sådan åtgärd endast i sällsynta undantagsfall och efter noggrann eftertanke. I det aktuella fallet hade framkommit att domarens åtgärd att skriva till JK delvis skett i den ena partens intresse. Enligt JO var handlandet redan av detta skäl klart olämpligt.

4.6 Opårtiskhet i skäl till domar och beslut

Kraven på opårtiskhet och saklighet omfattar även domarens utformning av domar och beslut. En domare måste vara medveten om att såväl ton och uttryckssätt som innehåll i allmänhet påverkar parternas uppfattning om rättens opårtiskhet. Mot den bakgrunden bör en domare avhålla sig från att i domar och beslut redovisa irrelevanta omständigheter, göra onödiga värderande uttalanden eller i övrigt formulera sig på ett sätt som är ägnat att framkalla tvivel kring rättens opårtiskhet. Frågan om opårtiskhet i domar och beslut har behandlats av bl.a. JO och SAN. För att illustrera de avvägningar som bör göras ska här kort redogöras för några av dessa beslut.

SAN:s beslut den 3 maj 2011 i ärende nr 7/2010

Ärendet rörde frågan om disciplinansvar för en domare till följd av hur en dom i ett familjemål hade utformats. SAN framhöll till en början att det är av yttersta vikt för förtroendet för domstolens opårtiskhet att rättens bedömningar redovisas på ett sätt som inte onödigtvis kan uppfattas som nedlåtande eller nedvärderande för endera parten. Enligt SAN hade den aktuella domen uppenbara brister i det avseendet. SAN anförde att domen generellt präglades av en ton som var nedvärderande mot mamman och samtidigt positiv mot pappan. Om mamman uttrycktes exempelvis att hon ”pådyvlar” pappan vissa egenskaper, att hon är ”snar att söka konflikt” med pappan och att konflikten kan dämpas ”om hon tar sig samman i stället för att skjuta sina egna aggressioner mot fadern i förgrunden”. Om pappan sades bl.a. att

redan hans yrkesmeriter borde borga för att uppfatta honom som en lämplig vårdnads-, boende- och umgängesförälder. SAN gjorde bedömningen att de olika värderande uttalanden som gjordes i många fall gick betydligt längre än vad som hade varit nödvändigt för att ta ställning till sakfrågorna i målet. Enligt SAN hade domaren genom sitt ansvar för domskälens utformning föranlett att rättens opartiskhet på goda grunder kunnat ifrågasättas. Domaren tilldelades en varning.

JO 2012/13 s. 41

Ärendet avsåg en dom i ett brottmål där en man hade åtalats för att ha gett sin dåvarande fru en örfil. Under rubriken Bakgrund hade domaren bl.a. uttryckt följande. ”Det visade sig då att [målsägandens] sällskap ingalunda var någon gammal tjejkompis utan den välbeställda hedgefondförvaltaren C., från Lidingö. [...] Hon åt och drack och trivdes i C:s sällskap och lät sig inte störas av sin äkta man. Numera är det C. som är hennes manliga kärlek.” Vidare hade domaren under rubriken Domskaal bl.a. redogjort för målsägandens agerande och kommit till slutsatsen att ”i skenet av [målsägandens] beteende är det högst begripligt att [den tilltalade] blev kränkt, arg och förtvivlad samt såsom en impulsreaktion utdelade örfilen”. JO riktade allvarlig kritik mot domaren bl.a. för att han hade redovisat irrelevanta omständigheter i domen och formulerat sig på ett sätt som varit ägnat att framkalla tvivel om rättens opartiskhet.

JO 2017/18 s. 70

Under handläggningen av ett vårdnadsfall hade mamman tagit med sig barnet utomlands utan pappans samtycke. I ett intermistiskt beslut skrev tingsrätten att det mest sannolika var att mamman hade fått ett pass för barnet genom att ha förfalskat

pappans namnteckning eller använt andra falska handlingar. JO kom i sitt beslut fram till att tingsrätten inte hade något underlag för sådana spekulationer och att det inte var motiverat för tingsrätten att uttala sig i frågan. Den domare som ansvarade för det interimistiska beslutet kritiserades för att ha brutit mot kravet på saklighet.

Ett annat exempel på när utformningen av en dom eller ett beslut kan aktualisera frågan om opartiskhet är när den ena partens talan ges avsevärt mycket större utrymme i avgörandet än den andra partens. Detta berördes i **JO 2022/23 s. 70**.

JO 2022/23 s. 70

JO:s granskning avsåg utformningen av två brottmålsdomar. Tingsrätten hade i dessa redogjort mycket utförligt för vad åklagaren i respektive mål uppgett i sin sakframställan om bakgrund och händelseförlopp. Tingsrätten hade också illustrerat åklagarnas påståenden med ett stort antal fotografier och vävt in deras skriftliga bevisning. Vidare beskrevs i domarna genomgående vad som hänt eller vad någon gjort, på ett sätt som enligt JO typiskt sett förekommer i en allmän bakgrund eller i en redovisning av helt klarlagda omständigheter. Domarna saknade däremot uppgift om att även försvararna hållit sakframställningar och att den tilltalade i ett av målen åberopat egen bevisning. Mot denna bakgrund underströk JO vikten av att en dom utformas omsorgsfullt utifrån vad saken gäller samt med hänsyn till båda parter.

4.7 Politiskt engagemang

En annan fråga med anknytning till principen om opartiskhet är vilket förhållningssätt en domare bör inta till olika grader av politiskt engagemang. I många länder får domare inte vara medlemmar i politiska partier eller på annat sätt vara aktiva i politiken, eftersom detta anses underminera rättsväsendets oberoende och ha en negativ inverkan på allmänhetens förtroende.⁶⁵ I Sverige anses en domare dock ha rätt att ha en politisk åskådning, utöva sin rösträtt och vara medlem i ett politiskt parti.

Vad gäller frågan om lämpligheten i en domares mer omfattande engagemang i ett politiskt parti kan inte ges något generellt svar. Det finns helt klart olika uppfattningar om hur en domare bör ställa sig till detta. En generell rekommendation kan vara att den domare som väljer att engagera sig i politiken är medveten om att åtagandet kan innefatta situationer som kan påverka uppfattningen om hans eller hennes opartiskhet som domare.

En annan sak är att det naturligtvis aldrig får förekomma att en domare lägger partipolitiska aspekter på ett mål. För att inför parterna manifesteras att domaren i sin dömande verksamhet står fri från politiken bör han eller hon undvika att bära partisymboler eller andra politiskt laddade märken i rätten. Juristdomaren har även ett särskilt ansvar för att informera och tillse att de nämndemän som tjänstgör i rätten förstår vikten av principen om opartiskhet och agerar i enlighet därmed. Det finns vidare skäl att påminna sig att domaren i sin dömande verksamhet ytterst vägleds av konstitutionen. En domare måste i sin domargärning upprätthålla de värden som kommer till uttryck i det gällande statsskickets grunder.

4.8 Diskussionsfrågor

Här nedan finner du några exempel på diskussionsfrågor som knyter an till de frågeställningar angående principerna om opartiskhet och likabehandling som har berörts i den föregående texten. Ytterligare frågor finns i *Grundsatser och frågor*.

1. Frågor om domares opartiskhet och om jäv kan uppstå i många olika situationer.
 - a. Hur ser du på att som domare engagera dig i olika föreningar eller i ett politiskt parti? Är det skillnad beroende på vilket parti eller vilken förening det gäller – t.ex. en Rotary-klubb, en kyrkokör, Naturskyddsföreningen, Extinction Rebellion eller en kvinnojour? Spelar det någon roll om det endast är ett medlemskap eller om det rör sig om ett mer omfattande engagemang? Gör det skillnad om du är verksam vid en domstol där de sakfrågor som föreningen i fråga driver inte riskerar att behandlas? Om du väljer att avstå från t.ex. medlemskap i ett politiskt parti men sympatiserar med detsamma: är det mindre tveksamt än att du är öppen med dina värderingar?
 - b. Vilken typ av relation till en domstolsaktör innebär att du skulle anse dig jävig? Hur ser du på att handlägga ett mål där t.ex. en granne eller en tidigare klasskamrat förekommer? Eller på att handlägga ett mål som gäller en viss fråga, t.ex. bygglov, om du i media uttalat dig angående gällande lagstiftning? Kan du hitta exempel på omständigheter som det – även om du inte anser att de grundar jäv – är lämpligt att upplysa parterna om?

- c. Vad krävs för att du ska anse dig vara jävig till följd av tidigare kontakter med en part eller ett mål, t.ex. efter förlikningsdiskussioner, interimistiska beslut i ett infekterat vårdnadsmål eller beslut i frågor om ordinära eller hemliga tvångsmedel i brottmål? Hur hanterar du en situation där du själv inte tycker att du har gått över någon gräns, men där en part i ett pågående mål – kanske upprepade gånger – gör gällande jäv? Finns det något mer generellt du kan göra för att undvika att en part känner tvivel om rättens opartiskhet? Finns det rutiner på din domstol i de här frågorna och hur ser de ut?
2. Hur hanterar du förhandlingssituationer där det finns risk att en part eller annan aktör skulle kunna uppfatta dig som partisk? Det kan t.ex. gälla en situation där du känner mycket stark sympati för den ena parten, där du i fråga om ålder, kön och klädsel etc. uppenbart liknar den ena parten eller där den ena partens ombud betar sig på ett sätt som irriterar dig.
3. Hur ser du till att upprätthålla din opartiskhet i samband med att du utövar materiell processledning och finns det en gräns går för hur långt du kan gå i den situationen? När kan du tänka dig att, i syfte att undvika ett materiellt oriktigt domslut, verka för att en part ska åberopa ett rättsfaktum du bedömer bör läggas till grund för bedömningen i målet eller att få parten att komplettera sin talan? Kan det vara etiskt försvarbart att hjälpa en svagare part att processa fram en förlust för ett företag eller en myndighet?

5 God domarsed – korrekt uppträdande och bemötande

5.1 Vad betyder korrekt uppträdande och bemötande?

Principen om korrekt uppträdande och bemötande – eller värdighet (propriety), som saken uttrycks i Bangaloreprinciperna – är knuten till domaren som person. Ytterst går principen ut på att domaren ska uppföra sig på ett sådant sätt att allmänhetens förtroende för den dömande verksamheten upprätthålls och förstärks. Vikt läggs således vid hur domarens uppträdande upplevs utifrån. Som betonas i kommentaren till Bangaloreprinciperna: det viktiga är inte främst vad en domare gör eller inte gör, utan vad andra uppfattar att domaren gör eller skulle kunna göra.⁶⁶

En domare behöver naturligtvis förhålla sig till principen om korrekt uppträdande och bemötande i sitt arbete. Principen sträcker sig dock längre och träffar i viss mån även domarens privatliv. Domaryrket är ett sådant yrke där allmänhetens syn på gränsen mellan yrkesroll och privatliv inte alltid är så skarp. Vad domaren gör på sin fritid kan mot den bakgrunden ibland påverka allmänhetens förtroende för domarens dömande verksamhet och i förlängningen för rättsväsendet i stort. Det innebär att en domare kan behöva acceptera vissa restriktioner även i sitt privatliv.

Det är viktigt att betona att ett korrekt uppträdande inte innebär att alla domare ska vara stöpta i samma form. En domare måste kunna verka med sin personlighet också i sin yrkesroll. Vidare måste den enskilde domaren ha betydande frihet att självständigt välja att leva det privatliv som han eller hon vill. Domarrollen och det ansvar som följer med uppdraget

innebär emellertid att varje domare bör hålla i minnet att hans eller hennes handlande – i yrkeslivet och i privatlivet – påverkar såväl det egna som kollegornas och domstolarnas anseende.

Principen om korrekt uppträdande och bemötande kan aktualisera domar-etiska frågor i olika sammanhang. En del frågor rör domaren i hans eller hennes yrkesroll, t.ex. frågor om bemötande av parter, ombud, allmänhet och kollegor. Andra frågor hänger samman med domarens privatliv, såsom frågor om domarens uppträdande i det offentliga, brott utom anställningen, användning av yrkestitel i privata sammanhang och vård av privatekonomi.

5.2 Bemötande av parter, övriga aktörer och allmänheten

Ett gott bemötande från domaren gagnar den enskilda rättsprocessen och kan även bidra till att upprätthålla eller stärka parternas och allmänhetens förtroende för såväl domaren som rättsväsendet i stort.⁶⁷ Det är därför viktigt att domaren bemöter parter, andra aktörer och allmänheten på ett bra sätt. Detta gäller i förhandlingssituationen, men även vid andra kontakter med personer utanför domstolen. Det är också viktigt att vara uppmärksam på hur man inom den egna domstolen talar om parter och andra man kommer i kontakt med. Vikten av detta framhölls i **JK:s beslut den 26 april 2010, dnr 1022-10-21**, där en rådman fick kritik för att han i samband med att han av en annan anställd ombads ta över ett telefonsamtal uttryckte sig nedsättande om uppringaren genom att säga ”Är det den där galningen?”.

I sitt arbete träffar domaren en mängd människor med olika ålder, bakgrund, utbildning, personlighet och erfarenheter. För många av dessa är kontakten med rättsväsendet något nytt och främmande. Vidare är de

frågor som domstolen ska pröva ofta av stor betydelse för dem. Parter och vittnens uppträdande kan många gånger präglas av nervositet och upprördhet. Att bemöta och hantera alla personlighetstyper på ett bra sätt är en grannliga uppgift för domaren.

I vissa situationer ställs domaren inför särskilda utmaningar. Så kan vara fallet i mötet med arga eller besvärliga parter.⁶⁸ Under rättegången är det rättens ordförande som ansvarar för att upprätthålla ordningen. Att domaren i den rollen uppträder med en auktoritet som inger respekt och skapar förtroende är avgörande för att rättegången ska kunna genomföras på ett bra sätt. Domaren får aldrig tappa humöret eller låta sig provoceras men kan, om det blir nödvändigt för att upprätthålla ordningen, använda sig av de maktmedel som lagen tillhandahåller.

I vissa måltyper, såsom mål om tvångsvård, ärenden om ställföreträdarskap och sexualbrottsmål kan parter ofta kräva särskild omtanke när det kommer till bemötande. För att kunna genomföra processen på ett bra sätt kan domaren då behöva vara extra lyhörd och anpassa handläggningen för att tillgodose partens särskilda behov. En sådan anpassning är typiskt sett mindre problematisk när motparten är en myndighet. Ett vänligt, empatiskt och samtidigt korrekt uppträdande ska dock självfallet känneteckna en domares agerande mot alla som vänder sig till domstolen och det behöver inte innebära eller uppfattas som en positiv särbehandling.

En annan fråga är om det är lämpligt att också i övrigt anpassa förhandlingssituationen för att göra processen begriplig och skapa en öppen atmosfär i rättsalen. När en part biträds av ett ombud eller ett vittne av ett vittnesstöd bör domaren kunna räkna med att dessa förklarar för parten eller vittnet hur rättegången kommer att gå till. Det kan dock ändå vara bra att rättens ordförande t.ex. inledningsvis presenterar de olika aktörerna och den tidplan som rätten bestämt. När parter och vittnen inte har sällskap av någon som fungerar som ett stöd under rättegången ligger det

ett större ansvar på domaren att mer aktivt försöka säkerställa att de förstår vad som kommer att ske, vilket kan minska deras anspänning. En avspänd och lugn stämning i rättssalen, som gör att parter och andra förhörspersoner känner sig trygga, kan gagna processen. En viss högtidlighet kan emellertid vara viktig för att inskräpa allvaret. Om exempelvis stämningen under en brottmålsförhandling eller en förhandling enligt LVM blir väldigt avslappnad kan det uppfattas som ett svek när avgörandet därefter innebär ett fängelsestraff eller ett tvångsomhändertagande. Här är det viktigt att domaren hittar en lämplig balans beträffande sitt förhållningssätt.

En särskild utmaning för domaren är bemötandet av parter med motstående intressen, såsom den tilltalade respektive målsäganden i en brottmålsförhandling eller Skatteverket respektive den skattskyldige i en taxeringsprocess. Här behöver domaren noga överväga hur han eller hon kan förhålla sig opartisk men samtidigt visa empati utan att det missförstås som partisk sympati.

En domare kan också ha anledning att tänka över sitt bemötande när det gäller andra domstolsaktörer. Det är t.ex. viktigt att domaren behandlar yngre ombud med samma respekt som ombud med mer erfarenhet. Domaren kan också behöva vaka över att ombuden visar varandra respekt och som ordförande i rätten ingripa om så inte är fallet. Det är också viktigt att vittnen, sakkunniga och andra förhörspersoner får ett bra bemötande av alla i rättssalen. Genom att uppträda professionellt, korrekt och vänligt samt ge information anpassad till den aktuella personens behov kan domaren medverka till att skapa en trygg förhörssituation, vilket också gagnar processen.

Även allmänheten ska mötas av respekt och värdighet. JO har berört frågan i flera beslut och därvid betonat vikten av att en domare uppträder behärskat och korrekt samt uttrycker sig sakligt vid sina kontakter med allmänheten (se t.ex. JO 1986/87 s. 19, där en lagman fick kritik för att

bl.a. ha varit högljudd och yttrat sig bryskt gentemot en journalist, och JO 2007/08 s. 49, där en rådmän fick kritik för att i samband med att en person filmade in i en rättsal ha sagt ”det står en hyena och filmar in i salen”). Frågan behandlades även i JO 2004/05 s. 52.

JO 2004/05 s. 52

En polis hade i ett brev till en tingsrättslagman uppgett att två nämndemän tidvis hade sovit under en rättegång som hon hade bevittnat som åhörare. Sedan lagmannen vidtagit vissa utredningsåtgärder skrev han till polisen att hennes påståenden var sanningslösa och inte borde ha framförts till honom på det sätt som skett. Han uttryckte vidare att hennes handlingsätt var förkastligt. JO uttalade att lagmannen utifrån det tillgängliga materialet inte hade varit berättigad att dra slutsatsen att polisens påstående var sanningslöst. Under alla förhållanden borde lagmannen ha avhållit sig från att uttrycka sig nedsättande om polisen och kritisera henne för att hon hade framfört sina iakttagelser till honom. JO framhöll särskilt vikten av att en domare vid korrespondens med allmänheten uttrycker sig på ett sakligt och korrekt sätt.

En annan aspekt av frågan om bemötande rör domstolsaktörernas och allmänhetens förhållningssätt gentemot rätten. För rättsväsendets förtroende är det inte bara av vikt att domaren bemöter andra med respekt, utan även att domaren i sin tur kräver att parter och andra behandlar rätten med respekt. När det gäller förhandlingssituationen ansvarar domaren, som redan framhållits, i sin roll som rättens ordförande också för att en god ordning upprätthålls (se t.ex. 5 kap. 9 och 9 a–d §§ rättegångsbalken och 16 § förvaltningsprocesslagen).⁶⁹

5.3 Internt bemötande

Även inom den egna domstolen är det viktigt med ett bra bemötande. Ett respektfullt och vänligt internt bemötande är av värde inte bara för att det underlättar arbetet och skapar en trevlig stämning på domstolen, utan också för att det ger en god grund för ett bra bemötande även gentemot parter och allmänheten.

Vad som kännetecknar ett bra bemötande faller sig oftast naturligt. I vissa situationer kan domaren dock ha anledning att fundera lite extra över vad som är lämpligt att säga och hur det i så fall ska uttryckas. De flesta domare kan ha behov av att ventilera olika saker som han eller hon varit med om i tjänsten, antingen med anknytning till ett mål eller angående relationen till en kollega. Detta är självfallet tillåtet och ett sätt att reflektera över en händelse för att få hjälp att lära av den. Domaren bör dock vara mån om att välja rätt sammanhang och undvika att uttala sig nedsättande eller kränkande om någon annan. När det gäller synpunkter på en kollegas handlande eller arbetsinsats är en bra utgångspunkt att i möjligaste mån ta upp det inträffade direkt med den berörda kollegan i enrum.

Det kan vidare finnas anledning för domaren att vara särskilt uppmärksam på det egna bemötandet i relation till vissa kategorier av medarbetare. Det gäller t.ex. gentemot nyanställda och kanske särskilt de som helt saknar erfarenhet av domstolsarbete. Alla nyanställda har rätt till en ordentlig introduktion. Även den enskilde domaren bär här ett ansvar och bör vara tillmötesgående och beredd att ge vägledning. Det är speciellt viktigt att uppmärksamma och stödja notarier, fiskaler och andra som är under utbildning och ska betygsättas. Här kan det också vara viktigt att iaktta hur kollegorna bemöter de yngre medarbetarna och vid behov initiera en diskussion om bemötandefrågor.

En svår fråga som inte har något entydigt svar är vilket ansvar en domare har att reagera mot en kollega som handlar eller har handlat oetiskt. Det kan t.ex. röra sig om ett nedsättande uttalande eller t.o.m. om ett brott. En närliggande fråga är hur domaren bör förhålla sig till en nämndeman som antingen uttrycker olämpliga synpunkter under överläggningen, såsom kränkande uttalanden, eller ger uttryck för att ha missuppfattat sin roll i domstolen. Utgångspunkten måste vara att det är viktigt att inte acceptera oetiskt eller olämpligt beteende.

5.4 Fritid, umgänge och uppträdande i det offentliga

Allmänhetens förtroende för den dömande verksamheten kan även påverkas av vad en domare gör, eller hur han eller hon betar sig, på sin fritid. Det innebär att särskilt höga krav bör ställas på domare såvitt gäller i vart fall vissa aspekter av privatlivet. I Bangaloreprinciperna kommer ett sådant synsätt till uttryck i tillämpningspunkterna avseende principen om värdighet. I dessa uttalas att en domare måste acceptera en personlig återhållsamhet som för andra skulle kunna anses utgöra en belastning.⁷⁰ JO och SAN har gett uttryck för en liknande uppfattning och betonat att en domare även i sitt privatliv bör sträva efter att uppträda på ett sådant sätt att allmänhetens förtroende för den dömande verksamheten upprätthålls (se bl.a. **JO 1977/78 s. 317**, där en domares alkoholvanor hade beaktats vid bedömningen av hans lämplighet för lagmanstjänst, och **SAN:s beslut den 23 februari 2021 i ärende nr 26/2020**, där en rådman sent på natten hade låtit några unga kvinnor följa med in på tingsrätten och där umgåetts med dem under flera timmar).

I det här sammanhanget aktualiseras en mängd olika frågor som en domare kan behöva reflektera över. Det gäller exempelvis hur en domare bör förhålla sig till hög konsumtion av alkohol på offentlig plats och i

sällskapslivet, vidlyftigt spelande på kasino eller medverkan i underhållningsmedia. Andra frågor rör domarens privata umgänge. Ett exempel på en sådan fråga är om det finns någon miljö eller något umgänge som inte är lämpligt för en domare. Ett annat är hur en domare bör förhålla sig om det framkommer att en person i hans eller hennes bekantskapskrets har gjort sig skyldig till ett allvarligt brott.

Det finns inga generella svar på den här typen av frågor och det ligger nog i sakens natur att uppfattningarna domare emellan skiljer sig en hel del. Som tidigare sagts är en utgångspunkt att domaren måste ha betydande frihet att välja det privatliv som han eller hon vill. Domaren bör dock ha i åtanke att även hans eller hennes handlande på fritiden kan påverka allmänhetens förtroende för honom eller henne som domare och för domstolarna som institution.

5.5 Brott utanför anställningen, m.m.

Att en domare döms för brott är något som står i uppenbar strid med principerna om god domarsed och som kan ha en starkt negativ påverkan när det gäller allmänhetens förtroende för rättsväsendet. Det kan också riskera domarens anställning. En domare som genom brott har visat sig uppenbart olämplig att inneha anställningen kan, enligt 11 kap. 7 § regeringsformen, avskedas.

Av ordalydelsen i 11 kap. 7 § regeringsformen följer att det inte är alla brott som ska leda till att en domare avskedas. Det krävs att han eller hon genom brottet visat sig uppenbart olämplig för anställningen som domare. Var gränsen går har utvecklats i domstolspraxis och i beslut från SAN. Utgångspunkten är att det ställs särskilt höga krav på en domares laglydnad och omdöme. Återfall i brott har ofta bedömts medföra att domaren anses uppenbart olämplig för anställningen, även om brottet i fråga

är jämförelsevis mindre allvarligt (se bl.a. **AD 1989 nr 52**, avseende snatteribrott, och **AD 1992 nr 5**, avseende rattfylleribrott). Hänsyn ska dock tas till omständigheterna i det enskilda fallet. Det kan t.ex. finnas anledning att se mindre allvarligt på en handling som framstår som orsakad av ett tillfälligt svaghets- eller sjukdomstillstånd eller som av andra särskilda skäl framstår som ursäktlig. En annan omständighet att beakta är om brottsligheten haft samband med en missbruksproblematik och om det därmed finns rehabiliteringsaspekter att ta hänsyn till.

En närliggande fråga är om ett avskedande kan bli aktuellt när en domare visserligen inte har agerat brottsligt, men synnerligen olämpligt (se **AD 2007 nr 63**, som rörde avskedande av en icke ordinarie domare som vid tre olika tillfällen hade besökt en lokal där det erbjöds sexuella tjänster mot betalning).

5.6 Användning av tjänstetitel

Vetskapen om att en person är domare kan ibland medföra att domaren otillbörligt särbehandlas i positiv bemärkelse. Mot den bakgrunden är det viktigt att en domare är noga med hur han eller hon i privatlivet använder sin titel eller på annat sätt ger intryck av en officiell ställning. Det är t.ex. olämpligt att använda en officiell e-postadress och bör inte förekomma att brevpapper och kuvert med domstolslogga används för privat korrespondens.

Någon uttrycklig reglering om hur eller i vilka sammanhang en domare får använda sin yrkestitel i privata sammanhang finns inte. Det är dock alltid viktigt att fundera över vilket intryck användningen av yrkestiteln ger en enskild adressat eller allmänheten och om användningen kan motiveras av sakliga skäl.

JO har i flera beslut uttalat sig om lämpligheten av att domare använder sin yrkestitel i privata sammanhang. JO har därvid betonat att en domares åtgärder i privata angelägenheter måste ges en sådan utformning att det står helt klart att han eller hon inte agerar på yrkets vägnar samt att det självfallet inte får förekomma att en domare använder sin titel på ett sådant sätt att det kan uppfattas som ett påtryckningsmedel. En domare bör därför, enligt JO, vara restriktiv med att använda sin tjänstetitel när domaren som privatperson agerar i ett rättsligt sammanhang (se bl.a. **JO 2004/05 s. 54**, där ett hovrättsråd fick kritik för att i en privat rättslig angelägenhet ha använt sin tjänstetitel och skickat ett fax med hovrättens faxmissiv, och **JO:s beslut den 17 februari 2021, dnr 525-2020**, där kritik riktades mot en rådman som för en släktings räkning hade ringt till en åklagare som var förundersökningsledare i ett ärende på en annan ort, presenterat sig med sin tjänstetitel och ställt vissa frågor).

5.7 Vård av privatekonomi

En annan fråga som rör domarens privatliv är hans eller hennes ekonomi. Även om bestämmanderätten över privatekonomin är förbehållen den enskilde domaren så kan omfattande ekonomisk misskötsamhet ytterst leda till konkurs, vilket i sin tur hindrar en domare från att utöva sin anställning. Även den som inte är utnämnd till ordinarie domare men som har för avsikt att senare söka sådan anställning kan ha anledning att tänka över det sätt på vilket han eller hon sköter sin ekonomi eller, i förekommande fall, bedriver näringsverksamhet. Detta illustreras av **Domarnämndens beslut den 17 mars 2010, dnr 102-2009**, som avsåg ett ärende om en rådmansanställning. I sitt beslut fann Domarnämnden att en av de sökande för närvarande inte kunde komma i fråga för ordinarie domaranställning mot bakgrund av vad som hade framkommit om hennes agerande i tidigare bedriven näringsverksamhet (bl.a. underlåtenhet att i rätt tid betala skatter och avgifter samt förekomst av förbjudna lån).

5.8 Diskussionsfrågor

Här nedan finner du några exempel på diskussionsfrågor som knyter an till de frågeställningar angående principen om korrekt uppträdande och bemötande som har berörts i den föregående texten. Ytterligare frågor finns i *Grundsatser och frågor*.

1. Vad tycker du är viktigt att tänka på när det kommer till bemötande i förhandlingssituationen? När tycker du att det finns skäl för att anpassa förhandlingen eller ditt uppträdande utifrån aktörerna? Vilka överväganden gör du t.ex. i en situation där ena parten saknar ombud eller där du möter parter som är rädda och osäkra, arga och upprörda eller särskilt sårbara (såsom i mål om tvångsvård eller sexualbrott)?
2. Hur gör du om någon annan i rätten, t.ex. ordföranden eller en nämndeman, uppför sig illa? Hur gör du om någon annan i rättsalen, t.ex. en part eller ett ombud, uttalar sig kränkande mot någon? Kan det finnas någon situation där du väljer att inte göra en sak av något som egentligen utgör en förseelse – t.ex. ett utspel av någon som mår uppenbart dåligt – i syfte att kunna genomföra förhandlingen? Vilka avvägningar gör du i så fall? Spelar det någon roll gentemot vem förseelsen är riktad?
3. Vad tycker du är viktigt att tänka på när det kommer till bemötande inom den egna domstolen? Har du någon minnesbild av när du blev bra eller dåligt bemött som ung eller som nyanställd? Finns det vid din domstol rutiner för att säkerställa att den som kommer ny får en bra introduktion? Anser du att rutinerna fungerar? Hur ser du på ditt ansvar för att stödja det arbetet?

4. Har du reflekterat kring om det finns något som en domare bör tänka särskilt på, eller undvika, i sitt privatliv? Har du satt upp några förhållningsregler för dig själv, vad gäller t.ex. dryckesvanor och umgänge, som har sin grund i ditt uppdrag som domare? Hur ser du på att domare medverkar i underhållningsmedia, t.ex. i TV-program som På spåret, Idol, Let's dance eller dokusåpor eller i humorkonton på sociala medier?

6 God domarsed – kompetens och effektivitet

6.1 Vad betyder kompetens och effektivitet?

Kärnan i domstolarnas verksamhet är att inom skäligen tid meddela avgöranden av hög kvalitet. Principen om kompetens och effektivitet knyter an till detta och rör frågor om hur en domare på bästa sätt utför sina arbetsuppgifter. I begreppet kompetens ligger inledningsvis att domaren ska sträva efter att upprätthålla en hög kunskapsnivå. Med kompetens avses också att domaren ska kunna utforma avgöranden som är begripliga för parter och andra. Vidare ska domaren verka för en snabb och effektiv handläggning av mål och ärenden. Av den kompetenta och effektiva domaren krävs även noggrannhet och omsorg i utförandet av den dömande uppgiften.

Kravet på kompetens och effektivitet kan väcka många olika frågor. En del frågor hänger närmast samman med domarens rättstillämpning. Andra frågor avser domarens ansvar att hålla sig uppdaterad om den rättsliga utvecklingen, att redogöra för innehållet i gällande rätt för nämndemän samt att utforma klara och motiverade domsskäl. En ytterligare fråga är vilka krav som kan ställas på domaren vad gäller snabbhet samt vilka prioriteringar domaren bör och får göra i det avseendet.

6.2 Korrekt rättstillämpning

Som utgångspunkt ska domarens rättstillämpning vara korrekt och i enlighet med gällande rätt. Vad som är korrekt och i enlighet med gällande rätt

är dock inte alltid självklart. Domare kan göra olika bedömningar när det gäller hur lagen ska tolkas eller tillämpas i ett enskilt fall. Frågor som rör en domares rättstillämpning prövas i första hand av överrätt efter överklagande eller genom extraordinära rättsmedel. I sällsynta fall kan bristande rättstillämpning dock aktualisera frågan om straff- eller disciplinansvar för domaren, t.ex. om domaren har fattat ett beslut utan stöd i lag eller gjort ett allvarligt bedömningsfel. Det anses dock finnas en betydande marginal innan en felbedömning kan grunda ansvar för tjänstefel eller medföra disciplinpåföljd (jfr t.ex. **NJA 1997 s. 368**, där en domare dömdes för tjänstefel när han underlåtit att hålla omhåkningsförhandling trots att det saknats förutsättningar för detta, och **AD 2014 nr 5**, där en domares beslut i ett adoptionsärende stod i strid med svensk lag men domaren enbart kritiserades för att ha brustit i utformningen av beslutet och i den materiella processledningen).

Högsta domstolen har i flera fall tagit ställning till om en domare som fattat ett beslut i strid med gällande rätt har gjort sig skyldig till tjänstefel. Domstolen har därvid betonat att det av rättssäkerhetsskäl ställs höga krav på omsorg, noggrannhet och korrekt handläggning inom rättsväsendet (alldeles särskilt gäller detta när fråga är om en frihetsberövad person, se bl.a. **NJA 2017 s. 842** och där gjorda hänvisningar). Frågor med anknytning till domares oriktiga rättstillämpning har även behandlats av bl.a. SAN och JO. Inom ramen för den här framställningen finns inte utrymme att närmare redogöra för alla de aspekter som finns vad gäller frågan om domares rättstillämpning. En mer utförlig genomgång av den praxis som finns på området ges i *Om tjänsteansvar och tillsyn*.

6.3 Kunskap om gällande rätt, m.m.

För att upprätthålla en hög kvalitet i den dömande verksamheten är det avgörande att domaren har goda kunskaper om innehållet i gällande rätt. En

domaretisk frågeställning som knyter an till detta är i vilken utsträckning det kan krävas att en domare bevakar ny lagstiftning och praxis, genomgår utbildningar samt deltar i praxisdiskussioner. En domare är skyldig att antingen kunna lagen eller ur rättskällorna ta fram tillräcklig information om innehållet i gällande rätt.⁷¹ Utgångspunkten bör därför vara att en domare har en långtgående plikt att hålla sig uppdaterad inom juridiken.

Det är naturligtvis omöjligt för en domare att ha kunskap om gällande rätt inom samtliga rättsområden som han eller hon kommer i kontakt med ”i huvudet”. Ofta krävs det därför att en domare läser in sig på det aktuella området. Arbetsituationen tillåter dock inte alltid att tillräckligt mycket tid kan läggas på att studera rättskällorna inför en förhandling. I t.ex. tvistemål inom ett snävt ämnesområde är det inte ovanligt att ombuden på förhand har bättre kunskaper om gällande rätt än domaren. En fråga som kan diskuteras är om domaren i en sådan situation, under förberedelsen, bör kunna förklara att han eller hon gör bedömningen att parterna nog har djupare kunskaper än domaren inom området och uppmana parterna att därför göra extra grundliga rättskällanalyser. En sådan förklaring kan kanske å ena sidan minska parternas förtroende för domaren men å andra sidan bidra till att öka kvaliteten på det slutliga avgörandet.

Liksom det är omöjligt för varje domare att ha kunskap om all gällande rätt direkt tillgänglig är det inte heller möjligt att vara uppdaterad inom alla andra kunskapsområden. Om det i en rättegång förekommer ord och begrepp eller företeelser som är av betydelse för avgörandet men vilkas exakta innebörd inte är självklar är det domarens ansvar att se till att eventuella oklarheter reds ut. Detta måste ske öppet så att alla inblandade får möjlighet att ge uttryck för sin uppfattning.

6.4 Redogörelse för nämndemän om innehållet i gällande rätt

När det gäller rättens kompetens är en viktig fråga hur domaren ser på sitt ansvar att upplysa nämndemän om innehållet i gällande rätt. Rättens ordförande eller, i förekommande fall, den domare som berett målet har en lagstadgad skyldighet att under överläggningen redogöra för innehållet i gällande rätt.⁷² Det handlar i regel inte om någon mer omfattande föredragning utan är oftast tillräckligt med en sammanfattning i anslutning till de frågor som ska bedömas i målet.⁷³ En utgångspunkt bör vara att nämndemännen behöver ha tillräcklig kunskap om den lagstiftning som de ska tillämpa för att kunna bilda sig en egen uppfattning i målet. Samtidigt går det inte att bortse från att det ibland kan vara fråga om juridiskt mycket komplicerade resonemang som för en person utan juridisk utbildning kan vara svåra att fullt ut ta till sig. Kravet på effektivitet talar också för att överläggningen inte kan tillåtas ta alltför lång tid i anspråk. Här kan domaren ställas inför svåra etiska avvägningar.

En närliggande fråga är hur långt domaren bör gå för att påverka en nämndeman som han eller hon anser har missuppfattat rätts- eller bevisläget. Ytterst handlar frågan om nämndemännens oberoende. Nämndemännen deltar som fullvärdiga medlemmar av rätten och domaren måste respektera att nämndemännens röster väger lika tungt som juristdomarens. Juristdomaren bör också ha i minnet att han eller hon ofta har ett övertag, p.g.a. sin roll som ordförande och sina juridiska kunskaper, när det gäller att driva igenom sin uppfattning i målet. Domarens egen uppfattning får t.ex. inte innebära att denne underlåter att upplysa om sådana fakta som kan tala för en annan tänkbar utgång. Frågan om domarens agerande kan komma att ställas på sin spets om en nämndeman för fram ståndpunkter som det enligt juristdomarens mening inte är sakligt möjligt att lägga till grund för domen. Frågan har behandlats av JO.

JO 2018/19 s. 62

Ärendet avsåg en frikännande brottmålsdom. Domen beslutades av två nämndemän medan juristdomaren och en nämndeman ville bifalla åtalet. Utformningen av domskälen uppmärksammades i den allmänna debatten.

JO konstaterade att det under överläggningen i ett mål kan föras fram ståndpunkter som det enligt juristdomarens mening inte är riktigt att lägga till grund för domen. Av omsorg om parterna, om domstolarnas anseende och om nämndemännen själva måste juristdomaren, enligt JO, göra sitt bästa för att undvika att domen blir oriktig. Vidare uttalade JO att detta i många fall underlättas om juristdomaren skriver ett utkast till en dom med de domskäl som nämndemännen överväger och går igenom utkastet med nämndemännen. I det aktuella fallet hade juristdomaren inte gått igenom de skrivna skälen med nämndemännen innan domen expedierades. JO uttalade att den som läste domskälen inte rimligen kunde komma fram till någon annan slutsats än att domaren borde ha gjort det. Domaren fick därför kritik.

6.5 Utformning av domar och beslut

6.5.1 Begripliga avgöranden

En annan fråga som rör domarens kompetens är utformningen av domar och beslut. Det är av stor vikt, särskilt för parterna i målet men också för allmänhetens förtroende för domstolarna, att domar och beslut är utformade på ett sådant sätt att den som tar del av dem kan tillgodogöra sig innehållet i domstolens avgöranden. I detta ligger att den som läser en dom eller ett beslut ska förstå orden, hitta i texten och begripa domstolens resonemang. Det är därför en central uppgift för domaren att noga överväga

hur han eller hon utformar sina avgöranden och att alltid så långt det är möjligt försöka utforma domar och beslut så att de är begripliga även för den som inte är juridiskt kunnig.

Avgörandets utformning får särskild betydelse i mål där innehållet är kontroversiellt. Alla beslut och domar ska utformas med omsorg men hur t.ex. ett frikännande i ett mål som gäller åtal för mord eller våldtäkt mot barn motiveras påverkar i särskilt hög grad förtroendet för domstolen. Kravet på begriplighet innefattar också att så pedagogiskt och tydligt som möjligt förklara hur rätten har kommit fram till sitt domslut. Även om rättens ledamöter är helt eniga och övertygade om sin slutsats blir noggrannhet vid utformningen av domskäl extra viktig när ett domslut kan komma att väcka särskild uppmärksamhet.

I sitt skrivarbete kan domaren hitta stöd i de allmänna råd kring domskrivning som finns samlade på Sveriges Domstolars intranät.⁷⁴ På Intranätet kan man även ta del av Sveriges domstolars strategi för utformning av domar och beslut.⁷⁵ Många enskilda domstolar bedriver också ett kontinuerligt utvecklingsarbete och har egna styrdokument för domskrivning.

6.5.2 Avgörandenens omfattning och innehåll

När det gäller den närmare utformningen av ett avgörande finns i lag endast reglerat vilka delar detta ska innehålla.⁷⁶ Några mer detaljerade krav på hur domar och beslut ska utformas ställs inte upp och domaren har som utgångspunkt en betydande frihet i fråga om både innehåll och struktur. Den tekniska utveckling som innebär att domar och beslut skrivs i digitala formatmallar begränsar emellertid i praktiken den enskilde domarens frihet när det gäller strukturen. Detta kan dock inte anses inskränka hans eller hennes oberoende förutsatt att det inte påverkar innehållet.

Oavsett hur avgörandet utformas är det av största vikt att det präglas av saklighet och inte ger anledning till tvivel om domarens opartiskhet. Den

aspekten har behandlats i avsnitt 4. Även i övrigt kan frågor som rör ett avgörandes omfattning och innehåll uppkomma.

En återkommande fråga är hur utförligt omständigheter och bevismaterial bör redovisas i domen. JO har i det sammanhanget uttalat att det som parter och vittnen uppgett normalt inte behöver redovisas ordagrant eftersom det snarast riskerar att onödigt tynga domen (se t.ex. **JO 1999/00 s. 55** och **JO 2013/14 s. 72**). Det är inte heller nödvändigt att i detalj redovisa den skriftliga bevisningen. En annan sak är att domstolen måste förklara hur den förhåller sig till bevismaterialet och vad den grundar en viss slutsats på. De omständigheter och bedömningar som bestämt utgången i målet eller ärendet måste redovisas noggrant. Kravet att domstolen ska motivera sina avgöranden följer av både svensk lag och Europakonventionens krav på en rättvis rättegång.⁷⁷ Hur utförlig en motivering bör vara beror dock på omständigheterna i det enskilda målet. Ytterst är det en fråga för den enskilde domaren att överväga och avgöra. Synpunkter på utformningen av domskäl återfinns bl.a. i beslut från JO, som flera gånger har behandlat frågan (se bl.a. **JO 2014/15 s. 318**, där kritik riktades mot flera domare som i mål om psykiatrisk tvångsvård ansågs ha använt sig av s.k. skenmotiveringar, samt **JO 2016/17 s. 64** och **s. 66**, där domarna kritiserades för att domskälen var så knapphändiga att det inte gick att bedöma om domslutet var riktigt).

Även innehållet i domskälen kan ge upphov till etiska frågor. En typ av avgörande där avfattningen av domskälen kan få stora konsekvenser för den enskilde är en frikännande dom i ett brottmål, då det saknas möjlighet att överklaga endast domskälen. Ett uppmärksammat exempel är det s.k. styckmordsmålet (som behandlats i bl.a. **JK:s beslut den 8 mars 1989, dnr 1898-88-22**), där det i tingsrättens frikännande dom angavs att de tilltalade gjort sig skyldiga till ett brott som inte omfattades av åtalet – något som ledde till diskussion och kritik i den allmänna debatten. En annan fråga som domaren här kan ställas inför är i vilken ordning domstolen bör

pröva en invändning om preskription respektive en invändning i skuldfrågan eller angående gärningens straffbarhet. En ytterligare fråga är i vilken utsträckning och hur öppet domstolen bör redovisa sin uppfattning om den grad av sannolikhet som föreligger för att den som blir frikänd har begått gärningen. Liknande frågor kan uppkomma även i andra måltyper.

En annan fråga som rör innehållet i ett avgörande är vilka avvägningar domaren bör göra innan han eller hon tar in uppgifter som kan vara känsliga för den enskilde. Det finns skäl att vara restriktiv och överväga om det är nödvändigt att t.ex. infoga ett fotografi, bilägga känsliga handlingar eller återge uppgifter om enskilda som inte har direkt relevans för utgången i målet. JO har vid flera tillfällen betonat att en domstol bör undvika att ta in integritetskänsliga uppgifter i en dom och uttalat att sådana uppgifter många gånger inte är nödvändiga för att resonemang och bedömningar ska framgå (se t.ex. **JO 2002/03 s. 40**, där socialnämndens journalanteckningar fogats till ett interimistiskt beslut i ett vårdnads mål, och **JO 2016/17 s. 69**, där en målsägandes skadeståndsyrkanden hade redovisats genom hänvisning till en 20-sidig bilaga som innehöll en stor mängd onödig information). Frågan var även aktuell i **JO 2022/23 s. 70**.

JO 2022/23 s. 70

Ärendet avsåg en tingsrätts utformning av två brottmålsdomar. I den ena domen fanns bl.a. en närbild på den tilltalade. I den andra domen hade tingsrätten infogat fotografier av målsäganden och hennes hem. Båda domarna innehöll även en mängd andra fotografier, t.ex. av blodspår och påstådda brottsverktyg.

I sin bedömning uttalade JO att illustrationer i domar bör föregås av en noggrann prövning i varje enskilt fall. Vad gäller fotografier av parter och andra enskilda konstaterade JO vidare att detta väcker frågor om parternas rätt till integritet och om

personuppgiftsbehandling. I det aktuella fallet var JO mycket kritisk till att tingsrätten i de granskade domarna hade tagit in fotografierna av den tilltalade, av målsäganden och av interiörer från målsägandens hem. Enligt JO hade parternas rätt till integritet och skydd för privatlivet åsidosatts.

6.5.3 Domarens avvägningar vid domskrivning

Det är således viktigt att en domare strävar efter att utforma begripliga och väl motiverade avgöranden. Ibland kan det dock förekomma att en domare ägnar så mycket av sin arbetstid åt att formulera typiskt sett alltför omfattande domskäl att det står i strid med kravet på en effektiv handläggning. Det är en känslig fråga att ha synpunkter på hur en domare disponerar sin arbetstid och det kan finnas olika uppfattningar om huruvida en chef bör ingripa i en sådan situation samt i så fall när och på vilket sätt. Även den motsatta situationen kan tänkas, dvs. att en domare uppfattas slarva och inte lägga ner tillräcklig tid på domskrivning. Här uppkommer också frågan hur man som kollega eller chef bör förhålla sig i en sådan situation.

6.6 Effektivitet och prioritering

6.6.1 Kravet på effektivitet i handläggningen

I 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen och artikel 6 i Europakonventionen finns ett uttryckligt krav på att en rättegång ska genomföras inom skälig tid. Den närmare innebörden av kravet har behandlats både av svenska domstolar (se bl.a. **NJA 2005 s. 462**, **NJA 2012 s. 211 I och II** samt **NJA 2012 s. 1038 I och II**) och av Europadomstolen. Även JK har i ett stort antal fall behandlat frågan i ärenden där enskilda begärt ersättning p.g.a. långsam handläggning (se t.ex. **JK:s beslut den 29 juni 2020, dnr 1127-20-4.3.2**, som rörde handläggningen av ett ärende om

verkställighet enligt 21 kap. föräldrabalken, **JK:s beslut den 15 november 2017, dnr 2117-17-4.3**, som rörde handläggningen av ett brottmål, och **JK:s beslut den 25 september 2015, dnr 3709-15-40**, som rörde handläggningen av ett tvistemål). Vad som i det enskilda fallet är skälig tid beror bl.a. på hur komplicerat målet är, hur parterna har agerat under förfarandet, hur domstolen har handlagt målet och vad som har stått på spel för den enskilde.⁷⁸

Regeringsformens grundläggande bestämmelse om rättegång inom skälig tid kompletteras av andra bestämmelser som reglerar domstolarnas verksamhet. Generellt gäller att mål och ärenden i domstol ska avgöras så snart det kan ske. Kravet på en effektiv process kommer också till uttryck i olika bestämmelser om handläggningen av mål, som syftar till att främja ett snabbt avgörande.⁷⁹ Även bestämmelserna om avkunnande och meddelande av domar knyter an till kravet på effektivitet och den enskildes rätt till rättegång inom skälig tid.⁸⁰

6.6.2 Domarens ansvar för en effektiv handläggning

Ansvar för att mål och ärenden handläggs effektivt och avgörs inom skälig tid ligger först och främst på den domare som ansvarar för målet eller ärendet i fråga. Domaren anses här också ha en skyldighet att hålla sig underrättad om vilka mål och ärenden som han eller hon ansvarar för (se **JO:s beslut den 30 augusti 2007, dnr 1676-2006**). Vidare har även domstolschefen, inom ramen för sitt ledningsansvar, en förhållandevis långtgående skyldighet att agera vid långsam handläggning. Vad detta närmare innebär behandlades i **NJA 2021 s. 83 ("Lagmannens ansvar")**, där en lagman dömdes för tjänstefel. Avgörandet har refererats under avsnitt 3.

Frågor om effektivitet i handläggningen av mål och ärenden, och om domarens ansvar i det avseendet, har vid ett stort antal tillfällen behandlats av bl.a. Högsta domstolen, JO och SAN. En fråga som därvid varit föremål

för prövning är domares underlåtenhet att i rätt tid meddela eller färdigställa tidigare avkunnade domar. God domarsed innefattar givetvis att dom ska meddelas inom de tidsfrister som lagen anger. Om dessa frister inte kan hållas måste godtagbara skäl att frånga dem redovisas på ett tydligt sätt. Särskild varsamhet måste iakttas om det i målet finns personer som är frihetsberövade eller utsatta för tvångsvård.

NJA 2011 not. 24

En rådman dömdes för tjänstefel avseende för sent färdigställande av 14 avkunnade domar. Högsta domstolen, som bl.a. hänvisade till NJA 2001 s. 35 där en liknande fråga behandlades, konstaterade att det ställs särskilt höga krav på en domstol vad gäller korrekt handläggning. I det aktuella fallet hade expedieringen av domarna varit försenad med mellan sex och 14 dagar. Även med beaktande av att rådmannen haft en svår arbetssituation var detta, enligt Högsta domstolen, en oacceptabelt lång tid.

JO 2018/19 s. 50 och SAN:s beslut den 5 december 2017

En domare hade i två tvistemål meddelat dom sex respektive åtta veckor efter avslutad huvudförhandling. I ett brottmål, där den tilltalade var häktad, hade domaren meddelat dom drygt en månad efter att huvudförhandlingen hade avslutats. Även med hänsyn till att domaren befunnit sig i en besvärlig arbetssituation ansåg SAN att det inte var acceptabelt att upprepade gånger flytta fram dagen för doms meddelande på det sätt som domaren hade gjort. Domaren erhöll en varning.

JO 2018/19 s. 68

En kammarrätt beslutade vid överläggning en dom som innebar att den psykiatriska tvångsvården av en patient omedelbart skulle upphöra. Domen meddelades inte förrän dagen därpå. JO

uttalade att kammarrätten varit skyldig att se till att den psykiatriska tvångsvården upphörde så snart rätten kommit fram till att det inte fanns förutsättningar för fortsatt vård. De tre ansvariga domarna fick kritik för dröjsmålet.

En annan aspekt av effektivitetskravet som bl.a. JO har betonat är vikten av att domstolarna följer de regler som har kommit till i syfte att främja en snabb handläggning. JO har därvid uttalat kritik t.ex. när rätten vid handläggningen av tvistemål inte upprättat tidsplan och sammanställning eller inte använt sig av stupstocks föreläggande trots att det funnits skäl för detta (se **JO 2016/17 s. 56** och där gjorda hänvisningar samt **JO:s beslut den 22 augusti 2019, dnr 7032-2018**). En annan sådan förfaranderegulering som JO lagt vikt vid är föreskriften att skyndsamt bestämma tid för huvudförhandling. Den frågan har behandlats i bl.a. **JO 2022/23 s. 57**.

JO 2022/23 s. 57

Ärendet avsåg en tingsrätts handläggning av två brottmål. JO uppehöll sig särskilt vid frågan om utsättning av brottmål till förhandling och betonade därvid vikten av tydliga och skriftliga rutiner i frågan. JO framhöll att en domstol kan behöva beakta bl.a. om det finns särskilda faktorer, såsom vad det är för slags brottslighet eller om huvuddelen av bevisningen består av muntliga uppgifter, som gör att ett visst mål bör prioriteras. Domstolen måste dessutom uppmärksamma om tidigare huvudförhandlingar har ställts in och i så fall skälet till det. Vidare betonade JO att kravet på skyndsamhet i ungdomsmål medför att det är speciellt angeläget att domstolen efter en inställd förhandling omedelbart sätter ut ett sådant mål på nytt.

6.6.3 Avvägningar och prioriteringar för domaren

Ibland kan domaren ställas inför frågor om hur kravet på snabb handläggning bör balanseras mot andra skyldigheter. En sådan fråga är hur skyndsamhetskravet förhåller sig till rättens skyldighet att i tvistemål verka för att parterna kommer överens. JO har här betonat att den sistnämnda skyldigheten inte i sig utgör skäl att godta långvariga uppehåll i handläggningen (se bl.a. **JO 2007/08 s. 44**, som avsåg handläggningen av fyra dispositiva tvistemål, och **JO 2016/17 s. 56**, som avsåg handläggningen av ett vårdnadsmål). Om parterna inte efter viss kortare tid förmår komma överens måste rätten vidta åtgärder för att driva målet framåt, även om parterna inte själva begär detta.

En annan sådan fråga som kan uppstå är hur skyndsamhetskravet förhåller sig till en parts önskan om att företrädas av visst ombud. Frågan behandlades i **JO 2014/15 s. 65**, där JO riktade kritik mot en domare för att han inte hade flyttat på tidpunkten för ett sammanträde för muntlig förberedelse när ett ombud varit upptaget av en annan förhandling. JO konstaterade att frågan om sammanträdet borde ha flyttats till en annan dag visserligen var en bedömningsfråga. Enligt JO borde dock upplysningarna om partens utsatta situation ha lett till slutsatsen att det var särskilt angeläget att inte arrangera förfarandet så att det blev svårare för henne än nödvändigt.

Kravet på effektivitet kan ibland komma i konflikt med mer övergripande värden, såsom kravet på kvalitet, vilket kan medföra svåra etiska avvägningar för domaren. En sådan konflikt kan kräva att domaren tar upp frågan med domstolschefen. Det måste alltid stå domaren fritt att lägga fram sina synpunkter på organisationsfrågor, fördelning av mål och arbetstryck i domstolen. Detta kan dock upplevas som känsligt, inte minst för domare som befinner sig under prövning. Det är ett ansvar för domstolens ledning att skapa ett arbetsklimat som främjar en öppen dialog.

Effektivitet kan också komma att ställas mot noggrannhet. I en ansträngd arbetssituation kan det t.ex. finnas risk för att en domare, som dömer i kollegial sammansättning, förlitar sig på sina kollegors uppfattning i stället för att bilda sig en egen. En domare kan också känna press att avgöra mål som ensam domare trots att det kanske skulle vara lämpligare med ytterligare ledamöter i sitsen. Det är viktigt för både den enskilde domaren och domstolsledningen att vara medvetna om och reflektera kring hur sådana risker kan motverkas.

En annan fråga är vilka prioriteringar en domare får och bör göra i en ansträngd arbetssituation. Lagstiftningen ställer i vissa mål- och ärendetyper upp antingen bestämda frister eller ett generellt skyndsamhetskrav. Detta medför att vissa mål och ärenden ska behandlas med förtur och att arbete hänförligt till dessa måltyper måste prioriteras framför annat. Vad som i övrigt bör gälla är inte lika klart. En fråga som kan diskuteras är om det t.ex. kan vara acceptabelt att – med avvikande från principen att handlägga mål i turordning – avgöra ett yngre men mindre komplicerat mål framför ett äldre, i syfte att minska balansen. En annan fråga är hur en domare bör hantera en ihärdig och i sig tidskrävande, men obefogad, kontakt från en part med avsikt att driva på målets handläggning.

6.7 Diskussionsfrågor

Här nedan finner du några exempel på diskussionsfrågor som knyter an till de frågeställningar angående principen om kompetens och effektivitet som har berörts i den föregående texten. Ytterligare frågor finns i *Grundsatser och frågor*.

1. Hur agerar du i en situation där du ska avgöra ett mål inom ett rättsområde som är nytt för dig? Sprängläser? Försöker få byta med en kollega? Undersöker möjligheten att ta in ett sakkunnigt

vittne eller en meddomare med särskild kompetens? Ber parterna att vara särskilt omsorgsfulla i sin presentation av aktuella juridiska frågor?

2. Hur agerar du i en situation där en nämndeman för fram och vidhåller en uppfattning som står i strid med gällande rätt? Har du strategier för att klara gränsdragningen mellan å ena sidan strävan efter ett korrekt avgörande och enhetlighet i dömandet och å andra sidan principen om varje domares oberoende?
3. Vad gör du om arbetsbelastningen är sådan att du anser att det går ut över kvaliteten eller noggrannheten i ditt arbete? Vad är i en sådan situation viktigt att tänka på för den enskilde domaren och för domstolsledningen?

7 God domarsed – yttrandefrihet och media

7.1 Inledning

I detta avslutande avsnitt behandlas frågor om god domarsed med koppling till domarens yttrandefrihet, förhållningssätt till massmedia och användning av sociala medier. Här kan frågeställningar med anknytning till alla de tidigare presenterade grundsatserna uppkomma.

Som framhållits i tidigare avsnitt gäller det som här sägs också för nämndemän. För att säkerställa att de förstår vilken roll domstolen har i en rättsstat så att de kan axla det ansvar som följer med domarrollen krävs det att juristdomarna genom sitt eget uppträdande och i samtal med dessa meddomare förmedlar vad som innefattas i de olika aspekterna av begreppet god domarsed.

Som en bakgrund kan konstateras att den svenska tryck- och yttrandefriheten med dess grundläggande principer om bl.a. censurförbud, allmänna handlingars offentlighet, rätt till anonymitet och efterforskningsförbud samt meddelarfrihet är en central del av den demokratiska rättsstaten. Därmed har dessa friheter i olika avseenden också betydelse för domstolarnas och domarnas arbete. I svensk rätt återfinns skyddet för yttrandefriheten dels i en övergripande bestämmelse i regeringsformens rättighetskatalog (2 kap. 1 § 1 och 2), dels i tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens detaljerade bestämmelser. Rätten till yttrandefrihet finns också inskriven i bl.a. i Europakonventionen (artikel 10) och FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna (artikel 19).

När det särskilt gäller domares yttrandefrihet, förhållningssätt till massmedia och användning av sociala medier finns det, som nämnts i avsnitt 2, flera internationella dokument som är av intresse. Det senast framtagna, CCJE:s Opinion no. 25, behandlar frågan om domares yttrandefrihet och kan rekommenderas för den som vill ha en grundlig och pedagogisk presentation av frågan. I rapporten finns hänvisningar till CCJE:s tidigare skrifter samt till en mängd andra internationella källor. Rapporten inleds med en beskrivning av hur rättsläget ser ut i medlemsstaterna. Därefter redogörs ingående för de krav på avvägningar mellan å ena sidan rätten till yttrandefrihet och å andra sidan värnandet av respekten för domarens och domstolens roll i samhället som domare behöver vara medvetna om. I rapporten formuleras även konkreta rekommendationer för olika yttrandefrihetsrättsliga situationer.

7.2 Domare och yttrandefrihet

7.2.1 Yttrandefrihet för domare

En svensk domare har, precis som alla andra, en grundlagsskyddad yttrandefrihet. De lagstadgade gränserna för domarens yttrandefrihet bestäms, liksom för andra, av de regler om sekretess och tystnadsplikt som finns i offentlighets- och sekretesslagen. En domare har också meddelarfrihet, vilket innebär en rätt att öppet eller anonymt lämna meddelanden med publiceringssyfte. Under vissa förhållanden kan detta även innefatta en rätt att åsidosätta sin tjänsteplikt och bryta sin tystnadsplikt. Rätten till anonymitet, och det efterforskningsförbud som skyddar den rätten, gäller då även för domare som meddelare. Meddelarfriheten begränsas emellertid av att myndigheter som sådana inte har meddelarfrihet. En domare som uttalar sig på domstolens vägnar, t.ex. genom ett pressmeddelande, kan inte åberopa meddelarfrihet. Om en domare eller en domstol utsätts för

kritik i medierna skyddar däremot bestämmelserna om rätten till anonymitet och förbudet mot efterforskning den som lämnat uppgifterna.

Arbetsgivaren får alltså inte vidta sanktioner mot en domare som inom lagens ramar utövar sin yttrandefrihet. Det gäller också om domaren offentligt vill påtala missförhållanden i den egna verksamheten. Repressalieförbudet är sedan 2011 särskilt lagfäst och innebär att i princip varje form av myndighetsåtgärd som riktas mot någon som använt sin yttrandefrihet är olaglig.⁸¹ Förbudet tillämpas även utanför grundlagarnas område som en allmänt gällande yttrandefrihetsrättslig princip.⁸² Ett exempel är **JK:s beslut den 4 juni 2012, dnr 3417-12-31**, där en domstolschef ansågs ha gått över gränsen för vad som var lämpligt när han kritiserat en domare som i radio uttalat åsikter om hur arbetet på den aktuella domstolen bedrevs.

7.2.2 Avvägningar för domaren

Yttrandefriheten är således, även för domare, förhållandevis vidsträckt. Till skillnad mot i många andra länder kan en svensk domare också vara politiskt aktiv och har även rätt att – både i sin roll som domare och som privatperson – delta i den offentliga debatten, föreläsa eller publicera böcker. Att domare deltar i den rättspolitiska debatten är angeläget och kan bidra till att öka kunskapen och ge allmänheten en saklig och korrekt bild av gällande rätt, praxis samt domstolarnas roll och verksamhet. Det här är något som framhålls i flera internationella dokument. I bl.a. Bangaloreprinciperna och CCJE:s Opinion no. 25 ges till och med uttryck för att domare kan anses ha ett etiskt ansvar att, med nyttjande av sin yttrandefrihet, försvara legalitetsprincipen (the rule of law) och för allmänheten förklara bl.a. principen om rättsväsendets oberoende.⁸³

Särskilda avvägningar gör sig dock gällande när en domare använder sig av sin rätt till yttrandefrihet. Det hänger ihop med domarens konstitutionella ställning och vikten av att allmänheten har ett högt förtroende för

domaren och för rättsväsendet i allmänhet. På samma sätt som beskrivits i tidigare avsnitt bör en domare också när det gäller yttrandefrihetsrättsliga frågor alltid överväga om det finns en risk att agerandet påverkar eller kan uppfattas påverka hans eller hennes oberoende eller opartiskhet, eller om det kan ha en negativ inverkan på förtroendet för domstolarna. I den ovan nämnda CCJE-rapporten återfinns (p. 26–28, noter uteslutna) följande uttalande som på ett tydligt och elegant sätt beskriver behovet av en väl avvägd balans.

The CCJE takes a broad view on the personal scope of the right to freedom of expression of judges as an individual right. Accordingly, a judge enjoys the right to freedom of expression like any other citizen. The right to free expression of judges extends to personal opinions expressed in connection with the exercise of their office and entitles judges to make statements out of court as well as in court, both in public and in private, and to engage in public debates and in social life in general.

However, the institutional and governmental nature of the judicial office gives an ambivalent character to the freedom of expression of an individual judge. Statements of judges may have an impact on the public image of the justice system, as the public may generally perceive them not only as subjective but also as objective assessments and ascribe them to the entire institution.

In their official function, judges have a prominent role in society as guarantors of the rule of law and justice. The very essence of being a judge is the ability to view the subjects of disputes in an objective and impartial manner. It is equally important for judges to be seen as having this ability. This is because they need the public's trust in their independence and impartiality in order

to be successful in carrying out their duties and in preserving the authority of the judiciary to resolve legal disputes or to determine a person's guilt or innocence on a criminal charge. It follows that judges have to affirm these values through their conduct. It is therefore legitimate for the state to impose on judges a duty of restraint that pays due regard to their role in society.

I vissa situationer där en domare, med nyttjande av sin yttrandefrihet, gjort uttalanden kan frågor om domarens opartiskhet uppkomma. Det är t.ex. allmänt vedertaget att en domare under pågående rättegång inte bör delta i en offentlig diskussion angående den sak som är aktuell i målet (se bl.a. **JK:s beslut den 27 februari 1986, dnr 3441-85-21**). Ett uttalande av en domare under pågående mål kan komma att uppfattas som ett ställningstagande för den ena parten i en tvist, vilket kan leda till att domaren blir jävig i målet. Att domare bör avstå från att offentligt uttala sig angående frågor med koppling till ett pågående mål där han eller hon är engagerad framhålls också i den ovan nämnda CCJE-rapporten, där det även hänvisas till Bangaloreprinciperna och kommentaren till dessa.⁸⁴

En domares användning av sin yttrandefrihet kan även ha kopplingar till frågorna om korrekt uppträdande och bemötande samt kompetens och effektivitet. När en domare uttalar sig offentligt är det naturligtvis viktigt att detta sker sakligt och omdömesgillt samt att domaren reflekterar över t.ex. ton och språk. Vidare bör domaren reflektera över vilka uppgifter han eller hon lämnar ut. Att inte sprida uppgifter som omfattas av sekretess är en självklarhet men också offentliga uppgifter kan vara känsliga. På samma sätt som det noga bör övervägas om det är nödvändigt att i en dom föra in integritetskänsliga uppgifter bör en domare i ett pressmeddelande eller i en intervju, om det inte bedöms vara nödvändigt, avstå från att återge känsliga uppgifter om enskilda personer som kan uppfattas som

integritetskränkande. Samma återhållsamhet finns det skäl att iaktta också i privata samtal som tar upp frågor med anknytning till domarens arbete.

7.3 Domare och massmedia

Det står varken i den enskilde domarens eller i domstolens makt att bestämma vad som publiceras. När det gäller de traditionella medierna är det emellertid en god strategi att domstolen har en beredskap för att exempelvis alltid kunna svara på frågor från journalister, lämna ut allmänna handlingar utan dröjsmål och i samband med att mål avgörs tillhandahålla ett pressmeddelande eller hålla en pressträff. Att vara korrekt och vänlig samt visa respekt för alla företrädare för massmedia – utan att favorisera någon och med upprätthållande av domstolens självständighet – är en aspekt av god domarsed och ett sätt på vilket den enskilde domaren och domstolen kan bidra till att upprätthålla förtroendet för rättsväsendet.

Det nu sagda gäller för alla mål. När det gäller massmedialt mycket uppmärksammade mål och ärenden finns det dock en särskild koppling till domarens oberoende och opartiskhet som följer av att domaren genom medias rapportering kan riskera att utsättas för påtryckningar och påverkan. Detta är något som en domare måste vara medveten om och förhålla sig till. Under de senaste tio åren har främst utvecklingen av sociala medier medfört att domare i mycket högre grad än tidigare riskerar att utsättas för påverkansförsök och också drabbas av hat och hot. Inte sällan grundas detta på en bristfällig eller felaktig uppfattning när det gäller sakförhållanden eller innehållet i gällande rätt. När ett ”drev” har dragit i gång är det i regel inte möjligt att genom larmet kunna förmedla en saklig och korrekt bild. Det kan då vara klokast att vänta ut stormen. Om en enskild domare är utsatt måste han eller hon få stöd av kollegor och av domstolens ledning.

7.4 Domare och sociala medier

Det senaste dryga decenniet har den explosionsartade utvecklingen av sociala medier inneburit ett i grunden förändrat medielandskap.⁸⁵ Internetstiftelsen ger varje år ut rapporten *Svenskarna och internet*.⁸⁶ Redan i rapporten från 2015 konstaterades att internet utgjorde den viktigaste allmänna informationskällan för de flesta och i 2022 års utgåva anges att 90 procent av hela befolkningen från 16 år och äldre dagligen använder sociala medier. Det kan jämföras med att 49 procent av åldersgruppen 9–85 år hade tillgång till en prenumeration av en tryckt eller digital dagstidning.⁸⁷

Att använda sociala medier som informations- och kommunikationskanal är i dag således en självklarhet. Sveriges Domstolar har övergripande konton på sociala medier och många domstolar har egna konton. Också enskilda domare använder givetvis sociala medier – både privat och i sammanhang med anknytning till anställningen som domare.

Domare har, precis som alla andra, rätt att använda sociala medier och där ge uttryck för sina åsikter.⁸⁸ Det är därtill betydelsefullt att en domare hänger med i samhällsutvecklingen och har en förståelse för sin omvärld. Med hänsyn till domarens roll i samhället och vikten av ett högt förtroende för rättsväsendet väcker användningen av sociala medier dock särskilda frågor. Hur en domare agerar i sociala medier kan nämligen påverka allmänhetens förtroende inte bara för den enskilde domaren utan också för rättsväsendet i stort.

Utgångspunkten är att de etiska förhållningsregler som en domare bör följa i den fysiska världen även ska vägleda domaren online. Här ska dock sägas att många av de uttryckliga etiska regler och riktlinjer som finns utformades i en tid innan sociala medier existerade. När en domare som använder sociala medier gör sina etiska avvägningar måste han eller hon

därför vara medveten om och ta hänsyn till den särskilda karaktären av denna kommunikationsform.

Det digitala landskapet och sociala medier ger upphov till både nya möjligheter och särskilda risker. Det innehåll som publiceras online har potential att snabbt nå en mycket bred mottagarkrets. Å ena sidan innebär detta en möjlighet för domaren och domstolen att nå många människor med sin expertis och därigenom öka kunskapen om och förtroendet för rättsväsendet. Å andra sidan innebär det att ett olämpligt eller slarvigt uttalande riskerar att få större negativa konsekvenser. Vidare lagras aktivitet på sociala medier generellt för en lång tid. Alla inlägg lever kvar och kan få ny spridning. Det medför också en ökad risk för s.k. profilering. En annan aspekt att vara medveten om är att personlig information lättare än i den reella världen riskerar att, utan tillåtelse, spridas i andra sammanhang än de man själv avsett.

Dessa särskilda risker medför att den domstol och den domare som vill vara aktiv på sociala medier bör iaktta särskild försiktighet.⁸⁹ Domaren bör vara väl medveten om och beakta de förhållanden som råder online samt, precis som vid uttalanden och agerande i andra sammanhang, alltid ha förtroendet för rättsväsendet i åtanke. Detta gäller även i rent privata sammanhang online. Den som funderar över hur man som domare ska förhålla sig till sociala medier kan hitta vidare vägledning och konkreta råd i bl.a. UNODC:s riktlinjer för domares användning av sociala medier och CCJE:s Opinion no. 25 (framför allt avsnitt VIII). Även Sveriges Domstolar har tagit fram handfasta tips för bl.a. den som skriver arbetsrelaterade inlägg på sina privata konton.⁹⁰

En fråga som kan aktualiseras när en domare är aktiv på sociala medier är om en viss handling kan påverka uppfattningen om domarens oberoende eller opartiskhet. Att privat umgås med andra jurister som förekommer som aktörer i domstolen eller att på en förhandlingsdag äta lunch med

någon av parterna är situationer som länge diskuterats som en del av frågan om god domarsed. I dag tillkommer frågan om en domare bör ha kontakt med parter, ombud eller andra aktörer via sociala medier, t.ex. genom att vara vän med dem på Facebook. En annan aspekt av frågan rör en domares uttalanden med koppling till pågående mål. Precis som i den reella världen bör en domare vara mycket försiktig med att på sociala medier uttala sig angående förhållanden som är aktuella i ett pågående mål. Här är det viktigt att vara medveten om att även handlingar som kan upplevas vara bagatellartade och vardagliga, såsom att följa en viss sida eller gilla eller dela någon annans inlägg, kan uppfattas som ett ställningstagande. Också denna typ av aktivitet kan väcka frågor om domarens oberoende och opartiskhet och t.ex. aktualisera frågor om jäv. Frågan var aktuell i ett mål i Svea hovrätt.

Svea hovrätts beslut den 13 mars 2020 i mål B 8556-19

En av de nämndemän som deltog i tingsrättens avgörande av ett brottmål hade tidigare gillat ett flertal inlägg på Facebook av en person som synbarligen var medlem i organisationen Bandidos. Åklagaren gjorde mot den bakgrunden en jävsinvändning och yrkade att tingsrättens dom skulle undanröjas. Hovrätten konstaterade att den tilltalades roll i Bandidos varit av betydelse i det aktuella målet. Enligt hovrätten fick den som tog del av materialet kring nämndemannens Facebook-aktiviteter intrycket att han uttryckt sympati för Bandidos. I vart fall två av dessa aktiviteter hade, konstaterade hovrätten, utförts tidigast i november 2018 och alltså tidsmässigt relativt nära tingsrättens huvudförhandling sommaren 2019. Hovrätten gjorde bedömningen att nämndemannen hade varit jävig, undanröjde tingsrättens dom och återförvisade målet till tingsrätten.

En domares aktivitet på sociala medier kan vidare väcka frågor om vad som utgör ett korrekt uppträdande och bemötande. Även här är en utgångspunkt att de krav som i det avseendet ställs på en domare i den fysiska världen också gäller online. En viktig sak att vara medveten om är att såväl uttryckssätt och tonfall som innehåll i t.ex. ett inlägg, en kommentar eller en bild i regel påverkar allmänhetens förtroende för domaren. Frågan aktualiserades i **SAN:s beslut den 13 maj 2015 i ärende nr 3/2015**, där nämnden varnade en domare för ett uttalande på dennes privata Facebooksida. Uttalandet innehöll bl.a. kritik av en advokat som uppträtt som ombud i ett mål vid domstolen samt uppgifter som gav intryck av att medarbetare vid domstolen hade varit onyktra på en afterwork. Enligt SAN hade domaren genom sitt inlägg brutit mot de krav på uppförande och professionalitet som bör kunna ställas på en domare.

7.5 Diskussionsfrågor

Här nedan finner du några exempel på diskussionsfrågor som knyter an till de frågeställningar angående yttrandefrihet, massmedia och sociala medier som har berörts i den föregående texten. Ytterligare frågor finns i *Grundsatser och frågor*.

1. Bör domare enligt din mening delta i den allmänna debatten t.ex. genom att skriva debattartiklar? Finns det i så fall avvägningar som bör göras innan en artikel publiceras? Finns det några ämnen som du tycker det är lämpligt eller mindre lämpligt att domare diskuterar offentligt? Vad tycker du om att domare i media lyfter t.ex. upplevda missförhållanden vid den egna domstolen eller inom rättsväsendet i stort?
2. Hur tycker du att domare och domstolar ska förhålla sig till medias rapportering avseende mål vid den egna domstolen? Följer du

pågående rapportering eller försöker du undvika den medan handläggningen pågår? Kan du tänka dig att ta kontakt med ett mediehus eller en journalist för att förklara rättsläget eller uppmärksamma dem på felaktigheter i medierapporteringen? Hur ser du på att i media bemöta kritik som framförts mot en dom eller en domare? Vem bör i så fall ha kontakten med media: den domare som handlagt målet, domstolschefen eller någon som bedömts särskilt lämpad för mediekontakt?

3. Hur använder du sociala medier? Uttalar du dig på sociala medier i t.ex. politiska och rättsliga frågor i din egenskap av privatperson? Vilka överväganden gör du i så fall innan du skriver ett inlägg eller en kommentar? Har du satt upp några förhållningsregler för dig själv när du använder sociala medier, och vilka avvägningar gör du innan du t.ex. lägger ut en privat bild, delar personlig information eller följer en viss person eller ett visst konto? Gör det någon skillnad om ditt konto är öppet eller privat, eller om du skriver under en pseudonym?

8 Litteraturtips

I 2011 års dokument *God domarsed – Om etik och ansvarstagande* finns avslutningsvis en lista med litteraturtips. Här följer ytterligare några förslag på läsning som anknyter till frågor om god domarsed.

- Hans Petter Graver, *Jussens helter* (Oslo, Universitetsforlaget, 2020)

Den norske juridikprofessorn Hans Petter Graver porträtterar i boken *Jussens helter* (sv. juridikens hjältar) tolv jurister som valde att följa sitt samvete i stället för att anpassa sig till omgivningens krav. Bland dem finns den svenske rådmannen Andreas Cervin, känd för historien om de norska kvarstadsbåtarna.

Jussens helter finns tillgänglig digitalt via denna länk:

<https://juridika.no/innsikt/serier/jussens-helter>.

- Arne Fanebust (red.), *Juss og etikk*, 2 uppl. (Oslo, Universitetsforlaget, 2019)
- Thomas Wilhelmsson, *Senmodern ansvarsrett – privatrett som redskap för mikropolitik*, särskilt kap. 4 (IUSTUS förlag, 2001)
- Svensk Juristtidning, som numera är fritt tillgänglig digitalt via länken www.svjt.se, och Juridisk Tidskrift, som finns tillgänglig via länken www.jt.se, har återkommande artiklar med koppling till frågor som berör god domarsed. Se bl.a. följande artiklar.
 - Johan Hirschfeldt, ”Domareetik – fyra grundsatser och många frågor”, *Svensk Juristtidning*, häfte 5–6 (2011), s. 517.
 - Henrik Matz, ”Rättskipningens särdrag – några intryck från EU-rätten”, *Svensk Juristtidning*, häfte 5–6 (2014), s. 464.

- Peter Westberg, "Ett skifte i politisk syn på den aktive domaren i tvistemål?", *Svensk Juristtidning*, häfte festskrift (2016), s. 341.
- Göran Lysén, "Om hur de svenska domstolarna blev självständiga – eller om hur det egentligen var och senare blev!?", *Svensk Juristtidning*, häfte 7 (2020), s. 605.
- Johan Hirschfeldt, "Domstolarna som statsmakt – några utvecklingslinjer", *Juridisk Tidskrift*, nr 1 (2011/12), s. 3.
- Claes Sandgren, "Om domarjäv – särskilt på skatteområdet", *Juridisk Tidskrift*, nr 4 (2011/12), s. 854.

Förkortningar

AD	Arbetsdomstolens domar
CCJE	Consultative Council of European Judges
dnr	diarienummer
ENCJ	European Network of Councils for the Judiciary
EU	Europeiska unionen
EU-domstolen	Europeiska unionens domstol
EU-fördraget	Fördraget om EU
Europadomstolen	Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna
Europakonventionen	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FN	Förenta nationerna
HFD	Högsta förvaltningsdomstolens årsbok
<i>Grundsatser och frågor</i>	<i>God domarsed – Grundsatser och frågor, 2011</i>
<i>Om etik och ansvarstagande</i>	<i>God domarsed – Om etik och ansvarstagande, 2011</i>
<i>Om tjänsteansvar och tillsyn</i>	<i>God domarsed – Om tjänsteansvar och tillsyn, 2011</i>
JK	Justitiekanslern
JO	Riksdagens ombudsmän
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avd. 1

FÖRKORTNINGAR

Not.	Notis
Prop.	Proposition
Ref.	Referat
RH	Rättsfall från hovrätterna
RÅ	Regeringsrättens årsbok
RåR	Riksåklagarens riktlinjer
SAN	Statens ansvarsnämnd
SOU	Statens offentliga utredningar
UNODC	United Nations Office on Drugs and Crime

Slutnoter

¹ Lagmannen Björn Lindén, kanslicheferna Erika Odung och Karin Sandahl, chefsrådmännen Thed Adelswärd, Magdalena Hägg Bergvall och Anna Sivlér, rådmännen Fredrik Bohlin, Marie Gerrevall, Karin Påle-Bartes, Hanna Werth, Carin Westerlund och Fredrik Vogel samt ordföranden i Saco-S Domstol rådmannen Elisabeth Åberg.

² The Bangalore Principles of Judicial Conduct.

³ Basic Principles on the Independence of the Judiciary.

⁴ Resource Guide on Strengthening Judicial Integrity and Capacity.

⁵ Guide on How to Develop Code of Judicial Conduct; Non-Binding Guidelines on the Use of Social Media by Judges.

⁶ Paper on Gender-Related Judicial Integrity Issues; Global Report on Exploring Linkages Between Judicial Well-Being & Judicial Integrity.

⁷ The Universal Charter of the Judge.

⁸ European Charter on the Statute for Judges.

⁹ Recommendation CM/Rec (2010)12 Judges: independence, efficiency and responsibilities.

¹⁰ För närvarande representeras Sverige av ordföranden i Högsta förvaltningsdomstolen Helena Jäderblom och lagmannen Björn Lindén.

¹¹ Opinion no. 3 of the CCJE to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the principles and rules governing judges' professional conduct, in particular ethics, incompatible behaviour and impartiality.

¹² Magna Carta of Judges (Fundamental Principles).

¹³ CCJE Opinion no. 25 (2022) on freedom of expression of judges.

¹⁴ https://www.echr.coe.int/Documents/Resolution_Judicial_Ethics_ENG.pdf

¹⁵ Venedigkommissionens arbete, och resultaten av arbetet i ett svenskt användarperspektiv, beskrivs närmare i bl.a. Iain Cameron & Johan Hirschfeldt, ”Om Venedigkommissionen – uppdrag, arbetssätt och resultat”, *Svensk Juristtidning* 100 år, s. 403 ff.

¹⁶ Se www.venice.coe.int där yttrandena är sökbara under fliken Topics. De tre dokumenten från 2010, 2015 och 2019 har beteckningarna CDL-AD(2010)004, CDL-AD(2015)018 och CDL-PI(2019)008. .

¹⁷ Översättningen till svenska är utförd av hovrättslagmannen Kjell Björnberg och publicerades i *Tidskrift för Sveriges Domareförbund*, nr 1 (2006), s. 22 ff.

¹⁸ Se bl.a. 11 kap. 6 § andra stycket regeringsformen och 3 § första stycket lagen om fullmaktsanställning.

¹⁹ Se SOU 2023:12, *Förstärkt skydd för demokratin och domstolarnas oberoende*.

²⁰ Värdegrundsdelegationen (2016), Att säkerställa en god statsförvaltning.

²¹ Se Sveriges Domstolars intranät, <https://intranatet.dom.se/var-arbetsplats/styrning/strategisk-inriktning-for-sveriges-domstolar/gemensamma-styrdokument/>.

²² Se t.ex. artikel 6.1 i Den allmänna domarstadgan (2017), artikel 71 i Europarådets rekommendation CM/Rec (2010)12 om domares oberoende, effektivitet och ansvar, och artikel 44 i CCJE:s Opinion no. 3.

²³ Se Jan Francke, ”Vad blev det av etiken?”, *Tidskrift för Sveriges Domareförbund*, nr 1 (1996), s. 5 och Thed Adelswärd, ”Ordföranden har ordet”, *Tidskrift för Sveriges Domareförbund*, nr 1 (2009), s. 5.

²⁴ Thomas Bull & Fredrik Sterzel, *Regeringsformen – En kommentar*, 4 uppl. (Lund, Studentlitteratur, 2019), s. 80.

²⁵ Dessa kriterier framgår av t.ex. Europadomstolens avgöranden i målen Campbell och Fell mot Förenade Kungariket, nos. 7819/77 och 7878/77, den 28 juni 1984 p. 78 och Khrykin mot Ryssland, no. 33186/08, den 19 april 2011 p. 30. Innebörden av begreppet oberoende har, tillsammans med begreppet opartiskhet, dock diskuterats och utvecklats i flertalet avgöranden från Europadomstolen och EU-domstolen. För en analys av hur utvecklingen har sett ut, se t.ex. Martin Sunnqvist, ”Impartiality and Independence of Judges: The Development in European Case Law”, *Nordic Journal of European Law*, nr 1 (2022), s. 67 ff.

²⁶ Se t.ex. EU-domstolens dom i mål C-506/04, Wilson, den 19 september 2006, ECLI:EU:C:2006:587 p. 53.

²⁷ Frågan behandlas i bl.a. EU-domstolens dom i mål C-64/16, Associação Sindical dos Juizes Portugueses, den 27 februari 2018, ECLI:EU:C:2018:117, p. 45 och Europarådets rekommendation CM/Rec (2010)12 om domares oberoende, effektivitet och ansvar.

²⁸ SOU 2023:12, *Förstärkt skydd för demokratin och domstolarnas oberoende*.

²⁹ 3 § lagen om fullmaktsanställning.

³⁰ 2020 års grundlagskommitté föreslår att Justitiekanslern inte längre ska utöva tillsyn över domstolar och ordinarie domare. Se SOU 2023:12, s.412 ff.

³¹ 13 kap. 6 § andra stycket regeringsformen respektive 10 § första stycket lagen (1975:1339) om Justitiekanslerns tillsyn.

³² SOU 2023:12, s. 312 ff.

³³ För Brottsförebyggande rådets arbete avseende otillbörlig påverkan se bl.a. Brottsförebyggande rådet, Anna Jonsson et al., *Att förebygga och hantera påverkansförsök – En handbok* (Stockholm, Wolters Kluwer, 2017), Brottsförebyggande rådet, Rapport 2016:13, *Otillåten påverkan mot myndighetspersoner – En uppföljning* och Brottsförebyggande rådet, Rapport 2009:13, *Otillåten påverkan mot åklagare och domare*.

³⁴ Thorsten Cars & Natali Engstam Phalén, *Mutbrott*, 4 uppl. (Stockholm, Norstedts Juridik, 2020).

³⁵ Koden mot korruption i näringslivet kan, tillsammans med andra skrifter om antikorrupsionsfrågor som institutet tagit fram, hittas på Institutet Mot Mutors hemsida, <https://www.institutetmotmutor.se/skrifter/>.

³⁶ Det mål som avses är fallet med de s.k. kvarstadsbåtarna, där domaren i målet utsattes för upprepade påtryckningar från bl.a. utrikes- och justitiedepartementet (NJA 1942 s. 65 och NJA 1942 s. 342). Rättsfallet behandlas i bl.a. Kjell Å Modéer, *Juristernas nära förflutna – Rättskulturer i förändring* (Stockholm, Santérus Förlag, 2009) s. 251 f.; Anders Stendahl, ”Domare i krigstid – Andreas Cervin och kvarstadsbåtarna”, *Tidskrift för Sveriges Domareförbund*, nr 3 (2005), s. 11 ff.

³⁷ Se exempelvis SOU 2000:99, del A s. 198.

³⁸ Prop. 2017/18:88 s. 60.

³⁹ Vad gäller internationella dokument som behandlar frågan se främst Europarådets rekommendation CM/Rec (2010)12 om domares oberoende, effektivitet och ansvar.

⁴⁰ Se Bull & Sterzel 2019, s. 54.

⁴¹ De ofta citerade orden ”justice must not only be done, it must also be seen to be done” har sitt ursprung i det engelska avgörandet *Rex v. Sussex Justices ex parte McCarthy* (1924), 1 K.B. 256, 259.

⁴² För Europadomstolens praxis om domarens opartiskhet, se Hans Danelius, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis – En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*, 5 uppl. (Stockholm, Norstedts Juridik, 2015), s. 212 ff. och Sunnqvist 2022, s. 67 ff.

⁴³ Se 41 § förvaltningsprocesslagen.

⁴⁴ Se Peter Fitger et al., *Rättegångsbalken* (9 december 2022, Version 93, JUNO) kommentaren till 4 kap. 13 § och Ulrik von Essen, *Förvaltningsprocesslagen m.m. – En kommentar* (25 februari 2022, Version 7D, JUNO) kommentaren till 41 §.

⁴⁵ Per Olof Ekelöf et al., *Rättegång – Första häftet*, 9 uppl. (Stockholm, Wolters Kluwer, 2016), s. 172.

⁴⁶ Ekelöf et al. 2016, s. 172.

⁴⁷ Fitger et al., JUNO Version 93, kommentaren till 4 kap. 13 §. För vidare läsning om jävsreglerna, se Ekelöf et al. 2016, s. 164 ff., von Essen, JUNO Version 7D, kommentaren till 41 § och Eva Tiby, *Domarjäv* (Stockholm, Juristförlaget JF, 1993).

⁴⁸ Se t.ex. NJA 2014 s. 482 p. 22.

⁴⁹ Se t.ex. NJA 2010 s. 274 p. 10.

⁵⁰ Se t.ex. NJA 2010 s. 274 p. 8.

⁵¹ 7 d § lagen om offentlig anställning samt 11 § jämfört med 3 § anställningsförrordningen.

⁵² 7 b § lagen om offentlig anställning.

⁵³ Se prop. 1970:72 s. 75.

⁵⁴ Karl Pfeifer, *Lagen om offentlig anställning – En kommentar* (18 mars 2019, JUNO) kommentaren till 7 §.

⁵⁵ Se t.ex. SOU 1994:99, *Domaren i Sverige inför framtiden*, och SOU 2000:80, *Offentligt anställdas bisysslor*.

⁵⁶ Domstolsverkets skrift, *Information om bisysslor*, kan hittas på Sveriges Domstolars intranät, <https://intranetportal.dom.se/Delade%20dokument/Sveriges%20Domstolar/INFORMATION%20OM%20BISYSSLOR%20september%202020.pdf>.

⁵⁷ Sådana regler finns t.ex. i 4 kap. 6 § första stycket rättegångsbalken (förbud mot att vara nämndeman), 12 kap. 22 § respektive 21 kap. 3 § tredje stycket rättegångsbalken (förbud mot att vara rättegångsbiträde respektive försvarare), 19 kap. 8 § andra stycket föräldrabalken (förbud mot att vara överförmyndare), 7 kap. 1 § andra stycket respektive 7 kap. 7 § andra stycket konkurslagen (förbud mot att vara konkursförvaltare respektive rådgivare eller förlikningsman i konkurs) och 2 kap. 15 § första stycket lagen (2022:964) om företagsrekonstruktion (förbud mot att vara rekonstruktör).

⁵⁸ 1 § andra stycket 1 förordningen (2010:1793) med instruktion för Domarnämnden.

⁵⁹ Se SOU 1994:99, *Domaren i Sverige inför framtiden*, Del B, bilaga 18 samt Domstolsverkets tidigare nämnda skrift, *Information om bisysslor*.

⁶⁰ Jfr Bangaloreprincipernas tillämpningspunkter avseende värdet likabehandling, där det anges att en domare inte får tillåta att bl.a. domstolspersonal gör skillnad mellan parterna på ovidkommande grunder samt att en domare ska kräva att ett partsombud avhåller sig från att ge uttryck för en förutfattad mening eller avoghet baserad på ovidkommande grunder.

⁶¹ 4 § förordningen (2013:390) om mål i allmän förvaltningsdomstol och 5 § förordningen (1996:271) om mål och ärenden i allmän domstol.

⁶² Rättens materiella processledningsansvar, som ser något olika ut beroende på vilken måltyp det är fråga om, regleras i 8 § andra stycket förvaltningsprocesslagen och 42 kap. 8 § andra stycket respektive 46 kap. 4 § andra stycket rättegångsbalken.

⁶³ Se 10 kap. 24 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) och Lenberg et al., *Offentlighets- och sekretesslagen – En kommentar* (2 december 2022, Version 26, JUNO) kommentaren till nämnda bestämmelse.

⁶⁴ Se prop. 1983/84:142 s. 32 och 39 avseende 14 kap. 2 § sekretesslagen (1980:100) som delvis ersattes av 10 kap. 24 § offentlighets- och sekretesslagen samt JO 2017/18 s. 66 under rubriken Rättsliga utgångspunkter.

⁶⁵ Se CCJE:s Opinion no. 25 p. 20.

⁶⁶ I p. 111 i kommentaren till Bangaloreprinciperna anges ”What matters is more not what a judge does or does not do, but what others think the judge has done or might do.” Angående betydelsen av hur en domares uppträdande upplevs utifrån, se även p. 112 i kommentaren.

⁶⁷ Frågor om bemötande i domstolarnas verksamhet behandlas i Sveriges Domstolars bemötandestrategi, som bl.a. ställer upp ledord och mål för bemötandearbetet. Strategin kan hittas på Sveriges Domstolars intranät, <https://intranatet.dom.se/stod-och-verktyg/kommunikation-med-media-och-allmanhet/bemotande/>.

⁶⁸ Praktiska råd finns att hitta i Jakob Carlander & Andreas Wedeen, *Rättshaveristiskt beteende – Bemötande i praktiken* (Stockholm, Gothia Kompetens, 2022) samt i Niklas Gustafsson & Per Lindqvist, *Myndighetsutövning vid rättshaveristiskt beteende* (Stockholm, Gothia Fortbildning, 2019).

⁶⁹ Frågan om ordning och säkerhet behandlas i t.ex. Peter Krikström & Lennart Johansson, *Ordning och säkerhet i domstol – En handbok*, 2 uppl. (Stockholm, Jure Förlag, 2021).

⁷⁰ Se tillämpningspunkt 4.2 och p. 114–115 i kommentaren till Bangaloreprinciperna.

⁷¹ Fitger et al., JUNO Version 93, kommentaren till 35 kap. 2 § andra stycket.

⁷² 30 kap. 7 § första stycket rättegångsbalken och 14 kap. 17 § fjärde stycket äktenskapsbalken.

⁷³ Fitger et al., JUNO Version 93, kommentaren till 30 kap. 7 § första stycket.

⁷⁴ <https://intranatet.dom.se/stod-och-verktyg/skrivrad-och-domskrivning/domskrivning/>.

⁷⁵ <https://intranatet.dom.se/stod-och-verktyg/skrivrad-och-domskrivning/domskrivning/>.

⁷⁶ 17 kap. 7 § och 30 kap. 5 § rättegångsbalken, 30 § förvaltningsprocesslagen samt 28 § lagen (1996:242) om domstolsärenden.

⁷⁷ Angående Europakonventionens krav, se bl.a. SOU 2001:103, s. 275 f. med där gjorda hänvisningar och Danelius 2015, s. 313.

⁷⁸ Jfr prop. 2009/10:80 s. 161 och NJA 2003 s. 414 samt, såvitt gäller Europadomstolens praxis, Danelius 2019, s. 320 ff.

⁷⁹ Se 17 § förordningen (1996:382) med förvaltningsrättsinstruktion, 20 § förordningen (1996:380) med kammarrättsinstruktion och 20 § förordningen (1996:379) med hovrättsinstruktion. För rättegången i brottmål se t.ex. 45 kap. 14 § rättegångsbalken och för rättegången i tvistemål t.ex. 42 kap. 6 § rättegångsbalken.

⁸⁰ Sådana bestämmelser finns bl.a. i 17 kap. 9 § andra stycket och 30 kap. 7 § andra stycket rättegångsbalken, 29–30 §§ lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare samt 18 § förordningen med förvaltningsrättsinstruktion.

⁸¹ Se t.ex. JO 2010/11 s. 605 och JK:s beslut den 20 september 2011, dnr 5394-10-31.

⁸² 3 kap. 6 § tryckfrihetsförordningen och 2 kap. 6 § yttrandefrihetsgrundlagen.

⁸³ Se p. 44 i kommentaren till Bangaloreprinciperna och avsnitt VI och VII i CCJE:s Opinion no. 25.

⁸⁴ Se CCJE Opinion no. 25 p. 37.

⁸⁵ Enligt Nationalencyklopedins definition är *sociala medier* ett samlingsnamn på kommunikationskanaler som tillåter användare att kommunicera direkt med varandra genom exempelvis text, bild eller ljud. Till skillnad från massmedier bygger sociala medier på ett innehåll som produceras av de som använder dem.

⁸⁶ Rapporterna finns tillgängliga på Internetstiftelsens hemsida: <https://svenskar-naochinternet.se/rapporter/>.

⁸⁷ Myndigheten för press, radio och TV, *Medieutveckling 2022 – Mediekonsumtion*. Publikationen finns tillgänglig på myndighetens hemsida: <https://www.mprt.se/medieutveckling/publikationer/>.

⁸⁸ Sociala medier omfattas visserligen inte av yttrandefrihetsgrundlagens grundlagsskydd (jfr databasregeln i 9 kap. 1 § yttrandefrihetsgrundlagen, som omfattar medieinnehåll som finns på internet men bl.a. kräver att innehållet helt styrs av avsändaren och inte kan påverkas av mottagaren). En allmän utgångspunkt är

dock att de rättigheter och skyldigheter som någon tillerkänts i den fysiska världen även ska skyddas på internet. Detta gäller inte minst yttrandefriheten.

⁸⁹ Ett generellt krav på försiktighet föreskrivs i t.ex. CCJE Opinion no. 25 p. 71.

⁹⁰ Dessa finns tillgängliga på Sveriges Domstolars intranät: <https://intranatet.dom.se/stod-och-verktyg/stod-till-administration-och-ledning/kommunikationsstod/sociala-medier/innehall/arbetsrelaterade-inlagg-pa-privata-konton/>.

ANTECKNINGAR

A series of 25 horizontal dotted lines for taking notes.

Bakgrunden till god domarsed

Vad som är en god domare har diskuterats lika länge som det funnits domstolar. Berättelsen om Salomos dom i Första kungaboken i Gamla testamentet ger bilden av en domare som skipar rättvisa genom sin klokskap och visdom, utan några paragrafer till hjälp. I äldre Västgötalagen, vars äldsta avskrift dateras från cirka 1280, liksom i Olaus Petri domarregler som anses ha tillkommit i mitten av 1500-talet, finns också beskrivet vad som ska känneteckna en god domare. Den gode domaren personifierar rättvisan.